

Jeg er sgu min egen.

En førstegenerationsindvandrers
erindringer 1926 -2005

Erik Somer



Bagsværd
December 2005

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	3
Min slægt (planche 1 og 2).....	3
Min østrigske barndom (planche 3).....	6
Jødiske fester.....	11
Anschluss.....	15
I Østrig efter Anschluss.....	17
I Danmark fra 1938-43 (planche 4).....	19
Bar Mitzwa.....	21
Danmark besat af tyskerne.....	22
Flugten til Sverige.....	28
I Sverige 1943-45 (planche 5).....	31
Viggo Øhlenschlägers brev.....	35
I Danmark fra 1945.....	39
Een Verden 1947 – 50 (planche 6).....	41
Frankrig 1947 (planche 7 og 8).....	42
World Student Federalists (planche 9).....	47
Civilingeniøren stifter familie (planche 10).....	49
Isotopcentralen (planche 11).....	60
I Tyrkiet og Israel (planche 12, 13 og 14).....	64
Hjemme igen (planche 15 og 16).....	70
Inga (planche 17 og 18).....	75
Rundt i verden (planche 18,19 og 20).....	77
Eva (planche 20).....	81
Tanzania (planche 19).....	83
USA (planche 20).....	89
Hjemme igen (planche 20 og 21).....	90
Miljøstyrelsen (planche 21).....	92
Bo (planche 21).....	94
Portugal.....	94
Mere Miljøstyrelse.....	95
EU og Paris-kommissionen (planche 24 og 25).....	95
Sovjetunionen (planche 21).....	96
Steffen (planche 26).....	99
Azorerne (planche 21).....	99
Tenerife (planche 22).....	100
Malaysia (planche 22,23 og 24).....	101
Dambrugssagen.....	106
Farvel til Miljøstyrelsen.....	108
Evas Bryllup (planche 26).....	109
Bo (planche 28 og 29).....	111
USA.....	116
Eddie (planche 29).....	117
Mexico (planche 27 og 28).....	117
Efterskrift (planche 30).....	121

*Lille kat, lille kat på vejen
Hvis er Du, hvis er Du?
- Jeg er sgu min egen!
(Piet Hein)*

Indledning

Jeg har påbegyndt denne beretning i 2002, 75 år gammel og kan se tilbage på et liv fuld af oplevelser, gode og dårlige. Her ved afslutningen af skrivningen er jeg blevet 79 år.

Jeg føler en del lykke ved tilværelsen, måske fordi jeg som min gamle ven Georg Andrup, der dengang var meget syg, har sagt det: ”Jeg har **besluttet** at være glad og lykkelig”.

Mine børn og min kone Inga har længe opfordret mig til at skrive mine erindringer, men først nu har jeg, ved at have gennemgået gamle breve og dokumenter – dels mine egne, dels nogle efterladt af min Far og Mor, fået så meget styr på min fortid, at jeg har turdet tage fat. Dog meget er blevet glemt, meget huskes kun svagt og meget vil måske få et lidt mere eventyrligt skær, end den barske virkelighed berettiger til. Min søster Ruth, der er 2 år yngre end jeg, har på mange måder hjulpet mig med at huske hændelser fra vor fælles barndom og med oplysninger om vor slægt.

Min slægt (planche 1 og 2)

Min far, Wolf Somer, blev født den 15. september 1891 i Sadagora i Bukovina, som dengang var en østrigsk provins, men som efter første verdenskrig kom til Rumænien og nu efter anden verdenskrig og Sovjetrigets opløsning tilhører Ukraine. Min bedstefar Mendel Somer var apoteker i Sadagora, som nærmest er en forstad til områdets hovedby, som i den østrigske periode hed Chernowitz, under Rumænien Cernauti og nu Chernovtsy. Mens jeg har truffet min farfar, har jeg vist aldrig mødt min farmor. Hun hed Chaja Hinda til fornavn og hendes pigenavn var Königsberg. Min farfar, som vi kaldte Opapa Mendel som børn, døde i 1933 og er begravet i Chernowitz.

Min far havde to brødre, den ene, som i min barndom også boede i Wien, hed Marem, den anden, som hed Elieser, mener jeg ikke at have truffet. Han overtog min Farfars apotek. Jeg har dog truffet hans søn Marcel (eller Moshe) i Israel i 1961. Han var dengang politibetjent, gift med Lily og med børnene Eli og Yossi. Senere har de fået endnu et barn. Eli er professor i psykologi på Haifa Universitet og Yossi er en af Israel's førende filminstruktører. Han er gift med den norske balletdanserinde Ingeborg og har to børn, Danielle (født 1992) og Yuval (født 1999). Marem, som var jurist, var gift med Isa og havde børnene Ruth Hilde og Arthur. Dem hører vi måske mere om senere. De er alle døde nu.

Desværre ved jeg ikke noget konkret om min fars familie længere bagud. Jeg har prøvet at forske i, hvorfra den jødiske befolkning i Bukovina kommer. Der er tre grupper.

De tidligst ankomne jøder fulgte med Romerne omkring vor tidsregnings begyndelse, da Romerne erobrede området og navngav det provinsen Dacia.

En gruppe nedstammer fra et tyrkisk folk, Khazarerne, som i det 2. århundrede indvandrede østfra. I det 8. århundrede omvendte herskerne og derefter folket sig til jødedommen. På dette tidspunkt var Khazarien et blomstrende rige, i nær kontakt med Byzans. Omkring år 1000 blev de overvundet af fyrsterne af Kiev. Nogle af de østeuropæiske jøder nedstammer fra dem. Navnet SOMER kunne tyde på en tyrkisk baggrund, idet det er et ret almindeligt tyrkisk familienavn. Det betyder en "ædel mand" (som = ædel, er = mand). Den tysk-engelsk-jødiske forfatter Arthur Koestler har skrevet en bog om Khazarerne og deres efterkommere. Den har titlen "Den 13. stamme".

På den anden side har min Mor ofte hævdet, at min familie tidligere hed Sommer, men at det ene "m" blev glemt i min bedstefars fødselspapirer i den østrigske periode, hvor et dobbelt "m" blev skrevet som et "m" med en streg over, og det var altså strengen over m'et, der var faldet bort. Det er dog også muligt, at man ikke tog det så nøje med stavningen. Der er fra Bukovina eksempler på at en og samme familie frit skiftede navn mellem Sommer, Somer, Zomer og lign. Disse familier er ofte kommet fra Galizien i det 18. og 19. århundrede. De kaldes i området for Sudetjøder.

Den tredje gruppe jøder indvandrede til området i middelalderen fra Tyskland, hvor der var alvorlige jødeforfølgelser. Det er denne gruppe, der har jiddisch som deres talesprog, idet jiddisch er gammeltysk, med iblandede ord af hebraisk eller slavisk oprindelse. De kan være kommet direkte eller via Galizien (Polen) og de er i så fald identiske med de lige førnævnte jøder.

Min far døde den 27. August 1952 i Tel Aviv, Israel.

Min Mor Hanna (Chana) Erteschik er født i Krakow den 5. Oktober 1895. Krakow lå dengang i den østrigske provins Galizien, men blev polsk efter 1. verdenskrig. Hendes far hed Josef og hendes mor Gitel, født Turner. Min mor har aldrig fortalt os noget videre om sin Mor, kun at forældrene blev skilt, og at Moren døde som ung. Mor havde en halvsøster Lola, som også havde Gitel som Mor, men en anden far. Lola boede i Wien, hvor hendes mand var direktør i det østrigske Donau Dampskibsselskab. For et par år siden viste jeg min Mors fødselsattest (en kopi skrevet, da hun var 18 år) til Florek, vor polske ven. Han fandt ud af, at min Mor var født uden for ægteskab, og at Gitel (kaldet Gusta) var torvekone. Ruth har fortalt mig, at hun fra Mor viste, at Mor var vokset op hos Gitel's mor, som opdrættede gæs. Det var måske dem, Gitel solgte på torvet. Af den nævnte fødselsattest fremgår det, at min Morfar, Josef, i forbindelse med udfærdigelsen af kopien, havde erklæret, at han var far til min Mor. Det er dog usandsynligt, at min religiøse farfar har haft et udenomægteskabeligt forhold. Det forholder sig sandsynligt sådan, at han blev gift efter jødisk skik, men ikke har fået ægteskabet bekræftet af de østrigske myndigheder.

Josef var yderligere gift tre gange. Med sin første kone Gitel, født Landau, havde han 3 børn, Mario, født 1886, Arno født 1888 og Abraham, født 1893. Den sidstnævnte har jeg vist aldrig haft kontakt med. Så vidt jeg ved, var han grafolog. Han blev vist også betragtet som familiens sorte får. Mario blev gift med sin sekretær Trudi, født Nathan. De havde tre børn Miriam, Dan og Nomi. Miriam bor i Danmark og er gift med Sally Vainer. De er begge læger. Dan har været gift med Debra og har børnene David, Dorit, Doubby og Dean. Han blev skilt og har også

børn med sin anden kone, Lilian. Dan er forretningsmand. Han har taget efternavnet Arbel. Han har været tilknyttet Mozad, den israelske efterretningstjeneste og har været med til en række vovede aktioner. Han har blandt andet været fængslet i Norge for at have været med til at likvidere en araber, desværre den forkerte.

Nomi har været gift med Jay Birdsong Shir og er nu skilt fra denne. Hun har børnene Tamar og Dafna. Hun er professor i Lingvistik ved Universitetet i Beersheba.

Arno var gift med Lola og havde børnene Vera, nu kaldet Varda og Pauli, nu kaldet Joseph. De bor begge i USA. Varda har været dansepædagog og har blandt andet undervist ungdomskriminelle for at give dem en mere positiv holdning til livet.

Morfars næste barn i rækken var så min Mor, der som før nævnt havde Gitel, født Turner som mor.

Morfars tredje kone hed Rachel, født Fischer. Børnene fra dette ægteskab var Monek, født 1902, Lea født 1905 og Sala født 1907.

Den sidste kone hed Cecilia, født Lubasch. Hun havde tre børn Paula, født 1916 og død 1936, Schischo, født 1918 og Benno, født 1921. Cecilia og Shisho døde i tyske koncentrationslejre. Familien boede i Wiesbaden, hvor jeg besøgte dem som dreng. Jeg kan huske, at jeg sammen med Benno og Schischo satte drager op på gaden foran familiens hus.

Min Morfars slægt kan føres langt tilbage i tiden. En fjern slægtning, Naomi Shubin Greenberg har skrevet en bog om familiens genealogi. Jeg og mine børn har denne bog.

Det er typisk for jødiske familier, at de kan følge deres familie langt tilbage i tiden. Det gælder specielt for den gruppe, der kaldes Cohanim (de hedder ofte Cohen eller Kohn). De kan føre deres slægt tilbage helt til Moses tid, hvor deres slægt var den eneste, der kunne blive præster som afkom efter Moses broder, ypperstepræsten Aron. Min Morfars slægt var Cohanim.

Da det jødiske folk ikke blev holdt sammen af et fælles landområde, var det familien og slægten, der skabte sammenholdet. Og det gælder også andre grupper end den nævnte. Min Morfar kunne på mødrene side føre sin slægt tilbage til den jødiske vismand Rashi, der levede i Troys og Worms (1040-1105). Det var min tipoldemor Redel Landau, der blev gift med en søn af Alter Erteschik, og som i lige linie nedstammede fra Rashi. Rashi skrev i sine værker, at han var af Davids slægt. Det er vi altså også, lige som Jesus var det. Langt, langt ude er vi altså i familie med Jesus.

Der er mange i slægten, der har funderet over, hvad navnet Erteschik betyder. Man mener, at det betyder den førstfødte (Erster bliver til Erte...). Vi er også i slægt med Horowitz'erne. (f.eks. den første ombudsmand). Dette slægtskab går også via Redel. En af de berømte jødiske synagoger i Prag – Pinkas-synagogen blev grundlagt af et medlem af denne familie. Alt dette og meget mere kan man læse om i Naomi Greenberg's bog.

Lad os nu komme tilbage til mine forældre.

Som barn fik min far børnelammelse, som medførte, at hans ene ben blev noget kortere end det andet. Han haltede derfor let hele livet. Min far gik i det tysksprogede gymnasium i Chernowitz. Efter sin studentereksamen tog han til Wien for at studere medicin. I forlængelse af sin studietid blev han assistent hos nervelægen professor Julius Wagner-Jauregg, der i 1927 fik Nobel-prisen for at have udviklet feberterapien, dvs. helbredelse gennem kunstig frembragt feber. Specielt fandt han ud af, at fremskreden syfilis kunne lindres gennem feber frembragt ved, at patienten blev smittet med malaria ved en vaccination. Først efter opdagelsen af Penicillin afløste antibiotikabehandling feberterapien.

Under den første verdenskrig var Far krigslæge på et lazaret ved den østrigske østfront i Galizien, dvs. det sydlige Polen.

Efter at have taget speciale som nervelæge fik Far den idé at åbne en kuranstalt, dvs. en klinik, hvor patienter, hovedsageligt ambulante, kunne behandles mod en række sygdomme. I 1924 – 25 tog han til Danmark for at studere behandlingen på Skodsborg Sanatorium. Der mødte han Mor, der var patient der.

Mors barndom og ungdom ved jeg ikke så meget om. Ifølge Ruth voksede hun op hos sin Mormor, der opdrættede gæs. Først som teenager fik hun kontakt med sine ældre brødre, Mario og Arno, som i en periode boede i Wien. Mor blev en slags husholderske for de to brødre og fulgte som 18-årig med, da de i 1913 tog til Danmark, hvor brødrene startede en trikotagefabrikation med navnet Skandinavisk Trikotage A/S. De åbnede også en kæde af dametøjbutikker med navnet DIVA. Mor var stadigvæk husholderske for de to brødre og hjalp også til i forretningerne, da hun mødte min Far, mens hun lå på Skodsborg Sanatorium, formentlig med et galdeproblem, som hun døjede med hele livet. Det blev den helt store kærlighed, meget mod brødrene Arno og Mario's vilje, som ved et ægteskab ville miste deres husholderske. Der har derfor aldrig været noget venskab mellem Far og Morbrødrene. Alligevel lånte Mario min Far nogle penge, som hjalp ham med at indrette HEILANSTALT THERMIA med tilhørende bolig, som kom til at ligge på Wiens allerbedste strøg, Franz Josefs Kai, en del af den ringgade, der omslutter Wiens historiske indre by. Franz Josefs Kai ligger ved Donaukanalen, en sidearm til Donau.

Faktisk har jeg boet med udsigt til vand hele mit liv. Først på Franz Josefs Kai nr.1. Derefter i Danmark i Vendersgade 33 med udsigt til Søerne, så i Sverige i Härryda, hvor vi boede i et lille hus, direkte ved en å og endelig her i Bagsværd ved Nydam.

Mine forældre blev gift den 17. november 1925 i en Synagoge i Wien. Morbror Mario og Farbror Marek var de officielle vidner.

Min søster Ruth Malinowski er født den 30. september 1928. Hun er uddannet væverske og laver gobeliner. Hun har udstillet i mange lande og fået mange priser for sit arbejde. Hun har været gift med den nu afdøde digter Ivan Malinowski og har datteren Nina Malinowski (født 1951), som er forfatter. Nina har 3 børn Milan, Pejk og Marike.

Min østrigske barndom (planche 3)

Jeg blev født den 21. august 1926 på en fødeklíník under Allgemeines Krankenhaus, Pelikangasse 15, Wien IX.

Nogle dage efter blev jeg omskåret. Den 1. januar 1926 havde Far åbnet Heilanstalt Thermia, Franz Josefs Kai 1, og der har jeg haft fast bopæl, indtil vi måtte flygte til Danmark i 1938. Vor lejlighed lå på mezzanin i hjørnebygningen mod Aspernplatz. Vi havde hele mezzaninen, men lidt over halvdelen var Fars klinik. Længst borte fra entreen lå børneværelset, hvor jeg og senere også Ruth boede sammen med vor barnepige. Derefter kom køkkenet, spisestuen, herreværelset, mine forældres soveværelse og derfra var der dør til badeværelset og toiletet. Foruden barnepigen havde vi også en kokkepige. Jeg færdedes også dagligt i klinikken, hvor jeg blev specielt gode venner med fyrbøderen Karl, som sørgede for de varme mudderbade, der var et af min Fars specialer. Desuden var jeg særlig gode venner med oversygeplejersken Selma, en stor og frodig dame, samt med sekretæren og kassedamen, hvis navn jeg ikke mere kan huske.

I stueetagen under vor lejlighed og klinikken var der en typisk Wiener-café, et sted hvor man nød sin Einspänner (Kaffe med flødeskum), sin Gespritzter (hvidvin med appolinaris), eventuelt en Obstler (frugtbrændevin) og et stykke Apfelstrudel eller Sachertorte, og hvor man læste sin daglige avis, der var fastspændt i et spanskrørslæsestativ, og for øvrigt underholdt sig med vennerne. Far havde et stambord her. Der var oven i købet en telefon ved bordet, som forbandt ham direkte med klinikkens sekretær, således at han kunne tilkaldes om nødvendigt eller svare på en opringning. Der tilbragte han en ikke ringe del af dagen. Han kom dog op til måltiderne. Om sommeren kunne man sidde uden for caféen i skygge under store kastanietræer.

Som formentlig hos de fleste er de allerførste erindringer fra min barndom ganske tilfældige. Jeg kan således huske, at jeg havde et møbel, der bestod af en kombineret stol og bord, der vistnok kunne klappes op til en høj stol. Hvad der ellers skete i min allerførste leveår har jeg fået fortalt.

Vi var ofte på besøg i Danmark, hvor vi som oftest boede i Mario's lejlighed Vendersgade 33, det sidste hus mod Søtorvet med to tårne. Mario havde kontor i stueetagen og boede på 2. sal. Set fra gaden var det lejligheden mod søerne med to altaner. Ved sommerbesøg tilbragte vi dog meget af tiden i Hornbæk. Her var vi ofte sammen med Mors bedste veninde Leonie Rosenfeld-Plaut, kaldet Lonemor og hendes Mor, som enten kaldtes Mama (med langt a til slut) eller Bedstemor. Onkel Mario blev tilsvarende aldrig kaldt andet end onkel Bedstefar. Han var jo en del ældre end min Mor. Ved mit besøg i Hornbæk som 1-årig lærte jeg mine første ord. Jeg har fået fortalt, at jeg, når jeg så et skib på havet, råbte "Fisch, Fisch" i stedet for "Schiff".

Der blev gjort meget ud af mine fødselsdage. Til min et års fødselsdag havde Min fætter Arthur (Marems søn) og hans søster Ruth Hilde skrevet et fødselsdags digt. Arthur var på det tidspunkt en teenager. Ruth Hilde var nogle år ældre end jeg. Hun var et vidunderbarn som pianist og indspillede sin første grammofonplade som 7-årig (Chopin's etude nr. 10,4 i E-dur). Før krigen havde hun utallige turneer rundt i Europa, hvor hun enten spillede solo eller optrådte i klaverkoncerter med store orkestre.

Til min 1 års fødselsdag fik jeg af mine forældre en sølvservietring, formgivet af Guldsmed Griegst, far til den kendte sølvsmed og formgiver Arje Griegst. Den har en inskription: „Dem Vater zur Freude, der Mutter zum Glück, legt unser Liebling heute bereits ein Jahr zurück“.

Som sagt havde vi altid en barnepige. Jeg husker ikke mine allerførste barnepiger. Den første, som jeg har en vag erindring om, var en skrap ung dame, der ikke ville acceptere mine mad-ideosynkrasier. Jeg kunne således ikke udstå grønne ærter, mens jeg elskede røræg. Når vi skulle have ærter, fik jeg at vide, at det var røræg fra grønne høns, på samme måde som tomatpuré var røræg fra røde høns. Når så barnepigen madede mig med røraggene fra de grønne høns, vendte det sig i mig og jeg kastede op. Resolut fodrede barnepigen mig med mit opkast. Da min Mor så det, blev barnepigen omgående fyret.

Den første barnepige, som jeg har en bedre erindring om, hed Paukowitsch. Det var en skrap midaldrende dame, som gik på spadseretur med mig og min to år yngre søster Ruth, som var i barnevogn. Vi gik tur i Stadtpark, som lå blot fem minutters gang fra, hvor vi boede. Jeg har en erindring om, at hun på sine ture i parken ofte tog os til en stenbænk ved bredden af floden Wien, der gik igennem parken. Vi kaldte hende "Die Paukowitsch". Der var ikke noget med kæleord til den skrappe dame.

Anderledes var det med vor næste barnepige – Frøken Stefanie Janik. Hende kaldte vi fra den første dag Fräuli, dvs. den lille frøken. Fräuli har været hos i ca. 60 år, indtil sin død i 1991. Hun døde den 16. august næsten 90 år gammel. Hun kom antageligt til os omkring 1930, da jeg var 4 år gammel. Hun var født i Olmütz i det nuværende Tjekkiet, men dengang i den østrigske landsdel Mähren. Byen hedder i dag Olomouc. Hun har antageligt været to-sproget fra sin barndom, tysk og tjekisk, som er beslægtet med polsk. En af hendes første stillinger som barnepige var i Polen, hvor hun var i et par år. Hun beherskede polsk ret godt. Det ved jeg, fordi hun og min Mor talte polsk sammen, når de i vor nærvær ville fortælle noget, som Ruth og jeg ikke måtte høre. Senere kom hun til en familie Karczag, som stammede fra Ungarn, men boede i Wien. Der passede hun to piger, indtil de blev teenagere. Hun besøgte dem nogle gange sammen med os. Fräuli havde en søster, Franzl Fürbacher, en enke, som drev en café i en af Wiens forstæder. Når vi var der på besøg, hjalp jeg med at servere.

Vi var ofte på rejse, mest i Danmark. Jeg kan fra drengeårene huske færgen over Storstrømmen, når vi var kommet med toget over Warnemünde-Gedser. Turen varede kun godt et kvarter, men man kunne komme ned i en lille spisesal, hvor man fik kaffe af sølvkander. Det syntes jeg var meget flot.

Jeg husker også en tur til Prag, hvor Mor og hendes brødre havde gode venner, familien Adler. Jeg skulle sove i et værelse, hvor et kæmpemæssigt isbjørneskind med et hoved med vidåbent gab lå på gulvet. Jeg var hundeanst for uhyret og hylede og skreg, indtil nogen tog dyret og smed det ud ad vinduet. Der har nok været en altan udenfor.

Om sommeren tog vi ofte på feriesteder i Østrig. Den første ferie, jeg husker gik til Semmering, hvor vi boede på et hotel. Jeg var antagelig 4 år dengang. Om morgenen fik vi rundstykker (Semmeln) med et tykt lag smør på. En dag, listede jeg med hen til bordet, inden de andre var kommet og begyndte at slikke smørret af brødet. Da min Far kom til og så det, fik jeg en utrolig omgang prygl. Min Mor kom til og blev ligefrem bange for, at min Far ville skade mig alvorligt. Jeg har måske nok haft andre uartige tilbøjeligheder, for min Far var umedgørlig. Det endte med, at mine forældre sendte mig til et børnehjem i en lille by i Wienerwald, som hed Hinterbrühl. Jeg var dybt ulykkelig og kunne slet ikke holde det ud. Ved gavlen af huset var der et halvrundt stenbassin med et løvehoved, der spydede vand

ud og med lidt beplantning i vandet. Jeg kravlede op på bassinkanten og smed mig ned i bassinet, antageligt for at drukne mig. Jeg husker endnu i dag fornemmelsen af at have hovedet under vandet og af at sluge en masse vand. Jeg blev dog fundet i live. Mine forældre blev tilkaldt og jeg kom tilbage til Semmering.

Året efter var vi på ferie i Bad Gastein. Vi havde lejet nogle værelser i et pensionat ret højt oppe i byen. Foruden min Mor, Ruth og Fräuli havde vi vor kusine Vera med. Hun var datter af Morbror Arno og et år ældre end jeg. Jeg var vel fem år gammel, Vera seks og Ruth tre. Vi tre børn delte et værelse. Efter at være blevet lagt i seng, plejede vi at lave en del narrestreger. En aften tog vi vort nattøj af og nøgne lavede vi en "Kitzelkampf", hvor det gjaldt om at kilde hinanden. I al uskyldighed må det have virket erotisk på mig, for jeg fik rejsning. Det havde Ruth og Vera aldrig set. Ruth, som plejede at gå med en rød sløjfe i håret, tog sløjfen, som Vera bandt om mit oprejste lem og så fortsatte kampen, indtil de to piger tissede på gulvet. Vore vilde skrig tilkaldte Fräuli, som blev dybt forarget, vistnok mere over min røde sløjfe end over de våde søer på gulvet. Vi fik et par på vore bare numser og blev så lagt i seng igen.

Det må også have været omkring denne tid, at jeg kom lettere til skade. Ruth havde et dukkebadekar af blik, som hun badede sine mindre dukker i. Badekarret havde ben, formet af blikrør. Et af disse ben var gået af. En morgen, da vi var ved at klæde os på, stillede jeg mig bag ryggen af Ruth og pustede hende i nakken med blikdukkebadekarbenet. Ruth blev irriteret og kastede hovedet tilbage. Resultatet var, at blikrøret skar sig ind i min drøbel. Hyl og skrig. Jeg måtte til en halsspecialist, der boede et par huse fra os. Med en mærkelig tang spærrede han min mund op, så han kunne komme til drøbelen. Der var ikke andet at gøre end at skære den af. Så nu har jeg ingen drøbel. Det generer mig, når jeg skal prøve at sige noget med rullende R'er, for så skal drøbelen vibrere. Hele livet igennem har læger, der har kigget mig i halsen, med forbavelse undret sig over, at jeg ikke har nogen drøbel. Så har jeg måttet fortælle dem historien om blikdukkebadekarbenet.

Engang tog Fräuli mig med til en militærparade ved Votivkirche. Vi kom til at stå tæt på et kompagni soldater, der pludselig gav sig til at affyre en gevær salut i luften. Der lød et gevaldigt brag. Jeg mærkede en kraftig stikkende smerte i ørerne. Jeg tror, at jeg ved denne lejlighed fik min tunghørhed. Allerede som barn skete det ofte, at jeg sagde "Hvabehar?", når nogen talte til mig, for blot nogle få sekunder efter at vise, at jeg havde forstået, hvad der var blevet sagt. Det blev jeg altid kritiseret for. Jeg forstår det på den måde, at min hørelse var så dårlig, at jeg ikke umiddelbart forstod, hvad der blev sagt, men at min hjerne bearbejdede brokkerne til et forståeligt mønster. Dette tog længere tid i hjernen end den umiddelbare forståelse af talen.

Året efter var vi på ferie i Kärnten i Pörtschach am Wörthersee. Vi gik lange ture i skovene øst for Pörtschach. Omi var bange for ulve, som vist slet ikke fandtes i disse skove. Fräuli prøvede at berolige hende. Vi kom fuldstændig udasede hjem og gik tidligt i seng. Midt om natten faldt Mor ud af sengen. Det må være sket i søvne. Hun prøvede at kravle op i sengen. Forgæves. Hun vækkede os ved at råbe: "Hjælp mig dog, jeg kan ikke klatre højere mere".

Som seks-årig kom jeg i skole. Skolen hed Pädagogikum og lå i Hegelgasse, ca. 10 minutters gang fra, hvor vi boede. Det var et lærerseminarium, hvor man samtidig havde børneskole, som lærerne kunne øve sig på. Klasselæreren var ikke nogen

almindelig lærer, men kaldtes professor, vel svarende til seminarielæktor. Til at begynde med fulgte Fräuli mig i skole og hentede mig, men snart kunne jeg tage turen selv.

Om vinteren løb vi på skøjter. Der var to kunstisbaner i nærheden af, hvor vi boede. Den nærmeste hed Gartenbau, men mest gik vi på den store bane, der tilhørte Eislaufverein. Jeg blev ret god til det.

Far havde et bijob som læge ved Wiens store fodboldstadion "Stadium". Det betød, at vi havde fripladser i æreslogen i allerførste række. Jeg tilbragte mange søndage med min Far der. Jeg kan ikke huske, om jeg var særlig interesseret i kampene, men jeg erindrer tydeligt, at jeg hver gang glædede mig til at få varme pølser i en bod.

I Wien var der en kæde af fødevarerbutikker, der hed Julius Meinl. Julius Meinl var dansk konsul. Efter første verdenskrig, hvor der var hungersnød i Østrig, organiserede han en storstilet transport af børn til Danmark, hvor de boede privat hos familier et godt stykke tid for at komme til kræfter. Her i Danmark kaldte man dem for Wienerbørnene. Under deres ophold her lærte de at tale dansk. Julius Meinl tog sig godt af disse børn også efter hjemkomsten. Mange fik job i hans butikker. Det medførte, at man ofte kunne tale dansk, når man handlede hos Meinl. Jeg blev ofte sendt i byen af min Mor. Af og til gik jeg der med en ven, som blev meget overrasket over, at jeg kunne tale med personalet på et sprog, han slet ikke forstod. Jeg havde nemlig også lært noget dansk under vore mange ophold her.

Derhjemme havde vi et Matadorspil, der ikke kendtes i Østrig. Det spillede vi ofte med vore kammerater. Det var sjovt at høre dem købe grunde i Valby Langgade og på Rådhuspladsen. Efterhånden lærte de også at forstå, hvad der stod på Prøv-Lykken-kortene.

Jeg har før nævnt, at Mor havde en halvsøster, der også boede i Wien. Tante Lola, som vi kaldte hende, var gift med direktøren i det østrigske Donaudampfschiffahrtsgesellschaft, et af de længste ord, der findes på østrigsk. Selskabet havde dels skibe, der tog på langfart på Donau for eks. til Bratislava og til Budapest, men der var også mindre udflugtsskibe, der sejlede op og ned ad Donau. Der blev ofte arrangeret børneture på skibene, hvor der så var sørget for forskellige forlystelser, for eksempel tryllekunstnere og klovner. Vi kunne komme gratis med på disse ture. På en tur havde man inviteret verdens største mand med. Han var Islænding og var vel omkring 2,5 meter høj. Han kunne tale dansk, og det gjorde, at jeg fik god kontakt med ham.

Vi så selvfølgelig også en del til vor øvrige familie. Mors halvsøster Lea boede med sin mand Julia og deres datter Rita ikke så langt fra os. Julia Gruberg havde en lille engrosforretning med dameundertøj. Det gik vist ikke særlig godt, men Lea hjalp til med kjolesyning for et firma. Rita var lidt yngre end Ruth, og vi legede ofte med hende enten hos os eller hos dem. De tog til Israel efter Anschluss. Rita lever endnu og er gift.

Jeg har allerede nævnt Vera, Arno's datter. Hun var nok den i familien, vi havde mest kontakt med. Hun havde en lillebror, Pauli, som var lidt for lille til at være en god legekammerat for Ruth og mig. Arno's kone hed Lola. For at skelne hende fra

Mors halvsøster Lola, blev hun kaldt Store Lola, mens halvsøsteren kaldtes Lille Lola.

Så var der Marem med sin kone Isa og børnene Ruth Hilde og Arthur. Ruth Hilde var meget optaget af sit klaverspil og var ikke rigtig legekammerat med os, selv om hun kun var et år ældre end jeg. Arthur var til gengæld en del ældre. Han var meget intelligent, havde en masse bøger, af hvilke han har foræret mig adskillige. Han havde psykiske vanskeligheder, som man ikke rigtig talte om. Tante Isa var lidt hovski-snovski på vegne af sin datter, vidunderbarnet. Jeg kan huske, at vi i reglen fik suppehøne, når vi besøgte dem. Den plejede altid at være meget sej. Inden vi gik til dem, blev jeg formanet af Fräuli om ikke at kommentere suppehønen, før vi var kommet ned på gaden, fordi jeg engang havde beklaget mig over den, inden døren var lukket efter os.

Hver onsdag havde vi faste middagsgæster. Vi spiste varm mad midt på dagen. Det var to af Fars gamle soldaterkammerater, der kom for at spise hos os. De hed Dr. Balakan og Dr. Krämer. De var begge lidt forhutlede. Balakan en lavstammet, rund mand. Krämer høj og kraftig. De plejede at underholde sig med min Far om gamle soldaterminder fra første verdenskrig. En ofte gentaget historie drejede sig om, at der var hungersnød på den østrigske front, og at folkene fortalte ulækre historier til hinanden. Det skulle give dem madlede, så de ikke følte sulten så meget. En af de mindre slemme historier drejede sig om, at Pariserne under den tyske belejring i 1870 var nødt til at spise rotter. Selv på de fineste restauranter blev der serveret rotter, tilberedt efter alle gastronomiens regler. Alt dette blev fortalt, mens vi spiste. Mærkeligt nok, fik herrerne ikke madlede derved. Kun min Mor måtte skubbe tallerkenen væk. Intet under, at hun hadede disse onsdagsmiddage.

Ret tidligt blev jeg ulveunge. Jeg kunne godt lide spejderlivet og var med på mange ture. Det var en regel, at spejdere hele året skulle gå i uniform med korte bukser og knæstrømper. Når det var rigtig koldt om vinteren, havde jeg besvær med at få lov at komme med. Men jeg ville ikke stå som tøsedreng, og min Far sørgede for, at jeg fik lov til at komme med ud på turene. Men, ih, hvor var jeg forfrossen, når jeg kom hjem.

Jødiske fester.

Vort hjem var ikke noget religiøst jødisk hjem, men vi fejrede alligevel alle de vigtigste jødiske helligdage, vel nogenlunde som de fleste i Danmark fejrer Jul, Påske og Nytår.

På forsoningsdagen – **Jom Kippur** – om efteråret, fastede vi, dvs. vi hverken spiste eller drak fra aftenen før til den næste dags aften. I reglen gik vi i Synagogen, hvor der denne dag afsynges en meget smuk bøn – Kol Nidre.

Pessach, der svarer til Påske (det er faktisk det samme ord) blev også fejret på traditionel vis. Der blev ikke spist noget almindeligt brød eller noget, der er lavet af mel, undtagen Matzot eller Matze, som vi kaldte det. Det er flade usyrnede brød noget i retning af cream crackers. Pessach fejres til minde om jødernes udtog fra Ægypten under Moses ledelse. Jøderne havde så travlt med at komme ud af landet, at de ikke havde tid til at lade brødet hæve. Dejen blev klasket på nogle hede, solopvarmede sten og spist. Det er til minde om disse brød, man spiser Matze. Pessach varer en uge.

Den første aftenes måltid kaldes Seder og er ganske højtideligt. Efter at have drukket et glas rødvin – det første af fire i løbet af aftenen, uddeles der en række småretter: Et hårdkogt æg dyppet i saltvand til minde om de tårer, jøderne udgød under det ægyptiske slaveri, en blanding af revne æbler og nødder (Charotzet) til minde om den dødelige jøderne brugte, da de skulle bygge pyramiderne, bitre urter til minde om jødernes nød, lunser fra et lammeben til minde om det offerlam, jøderne slagtede, da de blev befriet, efter at Guds ti straffe var kommet over Ægypterne. På bordet foran faderen ligger der tre Matze dækket af en serviet. Disse småretter spises med bidder af denne matze. Et stykke matze pakkes ind af faderen og på et tidspunkt, hvor børnene ikke er opmærksomme derpå, gemmes dette stykke et sted i stuen. Det kaldes Afikomen. Efter afslutningen af måltidet går børnene på jagt efter det. Den der finder Afikomen, får en lille gave.

Ved bordet er der en tom stol. Den er beregnet for profeten Elias, der kan komme som en uventet gæst. Alle de traditionelle ting, der skal udføres, bønner, der skal bedes og sange, der skal synges, findes i en bog "Hagada", som ligger foran hver plads ved bordet. Husets yngste søn stiller nogle spørgsmål på hebraisk til husets fader: De begynder: Manishtane halejla hase? Hvorfor er denne aften anderledes end alle andre aftener. Disse spørgsmål besvares af faderen ved, at han fortæller om jødernes udflugt fra Ægypten. I løbet af måltidet synges der en række sange. For eksempel: "Echad mi jodea", som er en talsang om Ægyptens ti plager og Chad Gadja, om et lille lam, der bliver spist af et rovdyr, som igen bliver dræbt af nogen, som igen kommer til skade, osv. Denne sang demonstrerer, hvordan den stærkere altid forsøger at komme den svagere til livs, indtil Gud bringer orden i tingene.

Nytår – **Rosh hashana** – er om efteråret. Ved festmåltidet spiser man et stykke æble dyppet i honning. Dermed håber man, at det nye år bliver et godt og sødt år. Man ønsker hinanden Godt Nytår på hebraisk "leshana tova".

Chanukka fejres ved juletid. Det er også en lysets fest. Den varer otte dage. Hver dag tænder man et lys mere på en Chanukkastage med otte arme (plus en ekstra lille arm, der kan tages af, og som har et lys, der bruges til at tænde de andre. Den kaldes "tjeneren" – Shames.) Denne fest fejres til minde om de jødiske frihedskæmpere, der i året 164 før vor tidsregning befriede landet fra Syrerne. Det jødiske tempel var blevet vanhelliget af syrerne og brugt som et Zeustempel. Templet skulle genindvies, bl.a. skulle den hellige, evige lampe tændes, men der fandtes kun en lille bitte smule olie til lampen. Men ved et under brændte den i otte dage, indtil man kunne skaffe mere olie. Det er dette, man mindes med Chanukkalysets. Formentlig som en kopi fra julen uddeles der gaver og om aftenen spiller man et spil med en lille snurretop – en "Drejdél". Den har fire sider. På hver side er der et hebraisk bogstav med betydningerne "n" for nej, "g" for ganske, "h" for halv og "s" for stable. Hver spiller får til at begynde med et antal nødder eller pebernødder og der lægges også en beholdning midt på bordet. Derefter lader man toppen snurre på skift. Alt efter hvilket bogstav, der er øverst, når toppen er faldet til ro, skal den pågældende passe for "n", modtage den ganske beholdning fra bordet for "g", den halve beholdning for "h" eller stable et aftalt antal nødder i beholdningen for "s".

Purim er en forårsfest, der fejres lidt i retning af fastelavn, hvor specielt børnene klæder sig ud. Den fejres til minde om en hændelse omkring 475 før vor tidsregning, hvor jøderne på dette tidspunkt befandt sig i fangenskab i Babylon.

Dette område var blevet erobret af perserkongen Xerxes, som jøderne kalder Ahasveros, og som havde giftet sig med en jødisk pige Ester. Hun afslører for kongen, at hans onde førsteminister Haman ville jøderne til livs på grund af en falsk anklage. I sidste øjeblik reddes jøderne.

Der findes også en række andre jødiske fester, for eksempel **Sukkot** – løvhytttefesten, hvor jøderne flytter til hytter af grene opstillet i haven eller blot på en altan. Den fejres til minde om de primitive hytter, jøderne boede i under udtoget fra Ægypten. Den fejrede vi dog ikke på anden måde, end at vi havde fri fra skolen.

Da jeg kom i 3. klasse i skolen, skulle Ruth, der er to år yngre end jeg, også starte sin skolegang i Pädagogikum. Efter reglerne skulle man dog være fyldt 6 år, før man fik adgang. Ruth har fødselsdag den 30. september, og da var skolen allerede startet. Hun fik først lov til at komme i skole efter sin fødselsdag. Hun var ret genert og havde svært ved at få kontakt med de andre børn, der jo allerede kendte hinanden. I de første dage fik jeg derfor lov at komme med i hendes klasse, for at hun ikke skulle føle sig så alene. Professoren prøvede at få kontakt med hende og spurgte hende, om hun ikke kunne synge en sang. Vores sangskat stammede mest fra vor kontakt med sygeplejerskerne og det andet personale i klinikken, og det var just ikke almindelige børnesange, vi der lærte.

Ruths første sang, sunget på Wienerdialekt, gik som følger:

Da drobn am Bergerl da steht a krawat,
der traut si´ net runter,
weil er d´ Hosen voll hat.

(Der oppe på det lille bjerg står en kroat,
han tør ikke komme ned,
fordi han har skidt i bukserne.)

Sangen vakte glæde blandt de andre børn. Professoren tyssede på dem og spurgte Ruth om hun da ikke kunne andre sange. Nu var Ruth blevet frejdig på grund af den succes, hendes første sang havde vakt. Så hun sang:

Mariandl hat a Woartzen am Knie,
hat sie abibissen, hat in d´ Hosen g´schissen,
aber kann net dafür.

(Den lille Marianne har en vorte på knæet,
har bidt den af, har skidt i bukserne,
men kan ikke gøre for det).

Nu skulle professoren ikke have flere sange fra Ruth.

I februar 1934 var der en kortvarig borgerkrig i Østrig. Den sidste østrigske kejser Karl I abdicerede, da første verdenskrig sluttede med bl.a. Østrig som taber. Østrig blev en republik med socialdemokraterne ved magten. Også i Wiens bystyre herskede Socialdemokraterne. Der blev i efterkrigsårene sat en stor kommunal byggeaktivitet i gang, hovedsageligt med arbejderboliger i store blokke. Adskillige af disse blokke var indrettet, så de kunne bruges som fæstninger, idet socialdemokraterne følte deres magt truet, specielt efter at Mussolinis fascister var

kommet til magten i nabolandet Italien. I 1933 tog den meget højreorienterede Eberhard Dollfuss magten. Han opløste rigsdagen og indførte et diktatur. I februar 1934 gjorde socialdemokraterne oprør mod dette regime. Her benyttedes blandt andet arbejderboligblokkene som fæstninger. Regeringen satte hæren og hjemmeværnet ind mod oprørerne. Der blev skudt med kanoner mod arbejderblokkene og efter nogle dage var opstanden nedkæmpet.

Jeg husker tydeligt disse begivenheder. Vi måtte ikke forlade lejligheden i flere dage, ja, vi måtte ikke engang stå frit ved vinduerne, fordi vi så risikerede, at der blev skudt mod os. Vi kunne dog titte ud bag gardinerne, og så nærmest kaotisk udseende flokke af arbejdere og soldater marchere forbi på gaden. Vi hørte meget skyderi. Min tante Lola, gift med skibsdirektøren boede i en af de kommunale blokke i Floritzdorf, det eneste distrikt af Wien nord for Donau. Hun fik delvis ødelagt lejligheden under kampene.

Dollfuss klarede sig dog ikke længe. I juli 34 blev han myrdet ved et mislykket, nazistisk kupforsøg. Han efterfulgtes af Schuschnigg som statsminister, eller kansler som det hed i Østrig. Han var ret svag og måtte til stadighed give efter for tyske krav. Nazisterne optrådte mere og mere åbent i Wien. Adskillige af mine skolekammerater og også lærere skilte sig åbent med naziemblemer. Vi gik en usikker fremtid i møde.

I juni 1934 tog min Far til Israel eller rettere sagt Palæstina, som det dengang hed. Han ville undersøge mulighederne for at oprette en lægepraksis dér, idet han havde en forudanselse om, at forholdene for jøderne i Østrig kunne blive vanskelige. Han havde fået et indrejsevisum for hele familien. Under alle omstændigheder måtte han selv derned for at anmelde sin praksis. Englænderne, der styrede landet som mandatområde, ville stoppe for tilgangen af læger udefra fra september 34, og derfor var det vigtigt, at min Far havde bragt formalia i orden inden da. Han havde også en forventning om, at han 3 – 4 måneder af året kunne arbejde i Tiberias som kurlæge og ville tage kontakt med en gruppe, der var ved at investere i et stort kur- og badested ved Tiberias kilderne. Jeg ved ikke, hvad min Far fik ud af turen. Efter nogle måneder kom han hjem over Istanbul. Jeg husker, at han havde Halva med derfra. Det er en slags marcipan af formalet sesam og sukker. Jeg havde aldrig smagt det tidligere, men har elsket det siden. Han havde også nogle Baklava med. Det er nogle meget søde småkager. Han fortalte, at de blev bagt med fåretælle, så jeg rørte dem ikke. Siden har jeg lært at holde af dem.

I 1936 sluttede min skolegang på Pædagogikum med udløbet af fjerde klasse. Efter sommerferien begyndte jeg at gå på Realgymnasium 1 i Stubenbastei, kun lå nogle minutters gang fra, hvor vi boede. Der skulle man tilbringe 8 år for at slutte med Studentereksamen, Matura, som det kaldtes. Allerede i første gymnasieklasse (der altså svarer til 5.klasse i Danmark) fik vi fremmedsprog. Det var Latin. Andre fremmedsprog nåede jeg ikke at få i skolen.

Mine forældre havde sørget for lærere, der hjemme underviste os i hebraisk og engelsk, vel sagtens i forventning om, at vi måske skulle emigrere til Palæstina. Jeg ved ikke, om det var min dårlige motivering eller dårlige lærere, men jeg fik i hvert ikke noget ud af min hebraiskundervisning. I realgymnasium fik jeg dog jødisk religionsundervisning. I religionstimerne blev vi delt i tre klasser: den største gruppe var katolikkerne, dernæst kom jøderne og endelig var der en lille gruppe protestanter. Også i denne forbindelse lærte vi noget hebraisk. Vi skulle jo kunne

læse op af bønnebøgerne. Det kunne jeg nødtørftig, men bortset fra ganske enkelte ord, forstod jeg ikke det, jeg læste.

Anschluss

Den 12.marts 1938 rykkede tyske tropper ind i Østrig, hvilket mange hilste velkommen. Jeg vil her give en redegørelse for de forhold, der førte til Anschluss (Tilslutning mellem Tyskland og Østrig). I slutningen af dette afsnit vil jeg angive de kilder, jeg har benyttet til fremstillingen.

Ved freden på slottet St. Germain-de-Pré (hvor jeg senere kom til at bo en nat) efter første verdenskrig blev det fastsat, at Østrig skulle være en selvstændig republik, der skulle bevare sin uafhængighed i forhold til Tyskland og andre lande. Det Østrig, der derved blev dannet, var en mærkelig statsdannelse. Et hoved uden krop. I hovedstaden, Wien, boede en tredjedel af landets 6 millioner indbyggere. Ved det østrig-ungarske dobbeltmonarkis opløsning blev Østrig afskåret fra de områder, hvorfra befolkningen plejede at få sine levnedsmidler. Industrien blev afskåret fra sine råvareleverandører og fra sine naturlige markeder. De nye stater, frem for alt Tjekkosllovakiet, omgav sig med høje toldmure for at fremelske en ny national industri, så Østrig var ude af stand til at opretholde en tilstrækkelig industrieksport.

Da en nærmere tilslutning til Tyskland (som mange i Østrig ønskede) var forbudt af de allierede, forsøgte Østrig i sin nød at få en mønt- og toldunion med Italien (1922), men også dette forbød de allierede. Under den økonomiske verdenskrise omkring 1930 prøvede Østrig at træffe en aftale med Tyskland om en toldunion, så den indeklemte østrigske industri skulle få mulighed for at afsætte sine industrivarer i Tyskland. Også denne plan strandede på Frankrigs bestemte modstand. Det var derfor intet under, at reaktionen trivedes i Østrig, således at landet allerede var under et halvfascistisk regime, da Hitler i 1938 med vold indlemmede Østrig under Tyskland og dermed begyndte sine storerobringelser.¹

Dette halvfascistiske styre startede med Dollfuss' kup i 1933, men det var ikke nazistisk, men nærmere Mussolinis styre. De østrigske nazister, støttet af deres tyske brødre, forsøgte et kup (Putsch) i juli 34, hvorved Dollfuss blev myrdet. Mussolini interвенerede og sagde, at han ville komme Østrig til undsætning, hvis Tyskland forsøgte at annektere landet.

Den følgende regering under Schuschnigg forbød det østrigske nazistparti. Dagen efter mordet udnævnte Hitler von Papen til Tysklands ambassadør i Østrig. Von Papen havde været rigskansler i Tyskland i en kort periode i 1932 og hjalp Hitler til magten i januar 33. Hitler, den nye rigskansler, gjorde ham til vicekansler igen i en kortere periode. Han var dog imod Hitlers brutale magtudfoldelse og blev selv fængslet i nogle dage og to af hans medarbejdere myrdet i juni 1934. Som sagt blev han en måned senere udnævnt til Tysklands repræsentant i Østrig.

I udnævnelsesbrevet opfordrer Hitler ham til at bringe forholdet mellem de to lande tilbage til normale og venlige forhold. Han blev dog hurtig aktiv med at søge at styrke det illegale østrigske naziparti. Selv om Berlin i 1935 officielt udtalte, at det var dets politik at undgå alt, der kunne se ud som om Tyskland interвенerede i

¹ Kilde: Det kgl.Bibliotek. www.kb.dk/elib.danperi/vejenfre/43-11/43-11_04

Østrigs interne forhold, så sørgede von Papen dog for en månedlig udbetaling af 200.000 Mark til ”de stakkels forfulgte nationalsocialister i Østrig”.

Hans nazivenlige politik førte til en aftale af 11.juli 1936, som nok på den ene side bragte relationerne med Tyskland til en ”normal og venlig form”, men som dog havde hemmelige afsnit, der sørgede for en amnesti for Østrigs nazister, ophør af censur mod naziblade, tillod genoptagelse af nazisternes politiske aktiviteter og virkede for udnævnelsen af ministre i Schuschnigg’s kabinet, der var venlige over nazisterne. Partiet Vaterländische Front var stadigvæk det eneste legale parti i Østrig, men von Papen søgte at få nazister ind på betydelige poster i partiet.

Han pressede Schuschnigg til en konference med Hitler i Berchtesgaden den 12. februar 1938. Her truede Hitler med at invadere Østrig. Schuschnigg indvilligede at udnævne nazisten Seyss-Inquart som indenrigsminister med ansvar bl.a. for politiet.²

Den 9.marts besluttede Schuschnigg, at der skulle afholdes en folkeafstemning vedrørende Østrigs uafhængighed. Den skulle finde sted den 13.marts. Den 11. marts sendte Hitler et ultimatum til Schuschnigg om at aflyse afstemningen. Göring kom med en række truende fordringer til den østrigske regering. Blandt andet skulle Schuschnigg gå af som kansler og overlade denne post til Seyss-Inquart.

Schuschnigg indvilligede og landets præsident Miklas, som først nægtede at godkende Schuschniggs afsked, gav op og udnævnte Seyss-Inquart.

Imidlertid havde Hitler givet endelig ordre til de tyske tropper om at marchere ind i Østrig tidligt om morgenen den 12. marts. Han instruerede Seyss-Inquart om at bruge formationer af østrigske nazister til at bemægtige sig præsident Miklas og om at overtage den fulde kontrol med den østrigske regering.

Samtidig med at de tyske tropper begyndte deres indmarch, ringede Göring til den tyske ambassade i Wien og dikterede et telegram, som Seyss-Inquart skulle sende til Hitler for at retfærdiggøre den militære aktion, der allerede var igangsat. Heri skulle Seyss-Inquart anmode Tyskland om at gribe ind ved at sende tropper for at forhindre den voldsomme uro i Østrig. Keppler, den tyske ambassadefunktionær, der modtog samtalen, svarede: ”Jamen, der er ingen uro.” Göring blev vred og opfordrede Keppler til at vise telegrammet til Seyss-Inquart. Denne behøvede ikke engang at afsende det, blot svare ”accepteret”.

Seyss-Inquart sendte aldrig telegrammet. Han telegraferede ikke engang ”accepteret”.

Faktisk ser det ud til, at Seyss-Inquart, efter at være blevet udnævnt til kansler ved 10-tiden ringede til Keppler og opfordrede ham til at ringe til Hitler og overbringe ham en protest mod invasionen. Göring blev rasende. ”Det ville forstyrre Førerens hvile. Føreren ønsker at tage til Østrig dagen efter ” . Klokkeren 11.15 ringede en tysk embedsmand fra propagandaministeriet til den tyske ambassade i Wien, hvor Keppler sagde til ham: Fortæl Göring, at Seyss-Inquart er indforstået.

² Kilde: Forhandlinger fra Krigsforbryderdomstolen i Nürnberg citeret i ”The Avalon Project of the Yale Law School, Judgement: von Papen. www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judpapen.htm.

De tyske tropper, der marcherede ind i Østrig, mødte ingen modstand. Den tyske presse meddelte, at Seyss-Inquart var blevet udnævnt til at efterfølge Schuschnigg, og det telegram, som Göring havde foreslået, blev citeret for at vise, at Seyss-Inquart havde anmodet om den tyske indmarch for at forhindre uro. Dagen efter, den 13. marts udstedte Seyss-Inquart en lov, der etablerede Østrigs genforening med Tyskland. Han forlangte, at Præsident Miklas skulle underskrive loven. Miklas nægtede og gik af. Han blev efterfulgt af Seyss-Inquart, der underskrev loven på Østrigs vegne. Loven blev samme dag indført som en lov i Tyskland ved et kabinetdekret underskrevet af Hitler, Göring og andre. Hitler kørte selv ind i Østrig og holdt en tale i Linz, som han anså som sin barndomsby. Ved denne lejlighed oplæste han loven.

Seyss-Inquart blev senere tysk statholder i Holland, hvor han var ansvarlig for de hollandske jøders udryddelse. Han blev dømt til døden ved Krigsforbryderdomstolen i Nürnberg og hængt. Von Papen blev frikendt i Nürnberg.³

I Østrig efter Anschluss

Straks efter Anschluss fik jøderne kærligheden at føle. Jødiske butikker fik ruderne smadret af sten. Der blev skrevet ”Jude” på jødiske butikker. Ofte tvang man ejeren eller dennes børn til at skrive det. Det var hovedsageligt de brunklædte SA-folk, der førte an. Men almindelige borgere stod og så til og grinede. Alle jødiske mænd og drenge fik tildelt fornavnet ”Israel”, uanset hvad de hed i forvejen. Piger og kvinder fik fornavnet ”Sarah”. På tøjet skulle man have fastsyet en jødestjerne.

Jeg måtte forlade skolen, fordi man ikke ville have jødiske børn til at gå sammen med ikke-jøder. En kort overgang kom vi en ren jødisk skole, men snart tog vore forældre Ruth og mig ud af skolen. I stedet fik vi en huslærer. Det var en ung jødisk student Hans Kant, som læste med os og om eftermiddagen gik tur med os.

I nærheden af, hvor vi boede, var der en lille park ved Donaukanalen. Den lå lavt ved vandet i forhold til gadenettet. For at komme til den skulle man gå ned ad en lang rampe.

En dag, mens Ruth, Hans og jeg sad på en bænk i parken, kom en flok SA-folk og råbte til os, at jøder ikke måtte sidde på bænke og snavse dem til. Nu skulle vi have en lærestreg, så vi huskede det. I alt var der fire mandlige jøder i Parken. Vi blev stillet op på række, mens mange stod og gloede på os. De fire var: Hans, jeg, en invalid fra første verdenskrig og en rekonvalescent efter en for nylig overstået brokoperation. SA-folkene, der var forsynet med piske, tvang os til at gøre 100 dybe knæbøjninger. Invaliden og rekonvalescenten brød hurtigt sammen. Hans klarede de 100 knæbøjninger. Jeg måske halvdelen. Derefter skulle vi alle fire hoppe som frøer op ad rampen og forlade parken. Kun Hans og jeg klarede det. Jeg dog nærmest kravlende på alle fire. Ruth stod grædende og så til. Alle andre tilskuere grinede.

Også hjemme skete der store forandringer. Mine forældre skulle skilles. Jeg viste egentlig ikke noget nærmere om, hvad der foregik. Blot sov Far ikke hjemme mere,

³ Kilde: Forhandlinger fra Krigsforbryderdomstolen i Nürnberg citeret i ”The Avalon Project of the Yale Law School, Judgement: The Invasion of Austria.
www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judaus.htm

og Mor græd ofte bitterligt. Det var faktisk begyndt før Anschluss. Langt senere har jeg, efter at vi var kommet til Danmark, af Mor og Fräuli fået at vide, at Far var Mor utro. Vi så dog Far om dagen i klinikken.

Det var muligvis på grund af mine forældres skilsmisse, at Ruth og jeg den sommer blev sendt alene ud på sommerferie. Som jøder kunne vi ikke komme på normale feriesteder, men Fräuli havde noget fjerntstående familie, "Die Ria-Tant" og hendes mand, som havde et lille husmandssted med frugtplantage i Amstetten, en landsby i nærheden af Skt.Pölten i Niederösterreich, ikke så langt fra Wien. Vi levede dér nærmest skjult, for naboerne måtte ikke vide, at Ria-Tant havde jødebørn på besøg. Jeg kan huske, at jeg hjalp til med at lave æblemost i en kæmpestor frugtpresse.

Det blev også klart, at Far ikke kunne beholde klinikken. Foretagender af denne art skulle "ariseres", dvs. overtages af ikke-jøder, som nazisterne kaldte "ariere". I min Fars efterladte papirer har jeg fundet en beskrivelse af, hvordan det foregik. Den er skrevet den 2. august 1945. Jeg citerer:

"Den 9. september blev der med henblik på arisering indsat en kommissær i klinikken. Den 13. september præsenterede han mig for en kollega, der skulle overtage klinikken. En nazivurderingsmand satte klinikkens værdi til 60.000 Reichsmark. Kollegaen skulle dog overtage klinikken for blot 20.000 Reichsmark, der skulle afdrages med 5000 Reichsmark årligt. Pengene skulle indsættes på en spærret konto. Jeg kunne ikke indgå på dette, fordi jeg ikke for disse penge kunne købe noget, som jeg kunne medbringe på en eventuel emigration. Den 23. september klokken 3 om morgenen blev jeg bragt til Gestapo, hvor man foreholdt mig, at jeg modsatte mig ariseringen. Derfor skulle jeg forlade landet inden for 24 timer, ellers ville jeg komme i koncentrationslejr. Da jeg havde udrejsetilladelse og visum til Palæstina, forlod jeg Østrig den 24. september og emigrerede til Palæstina. Hvad der siden hen er sket med klinikken ved jeg ikke. Jeg har dog hørt rygter om, at den blev likvideret i juni eller juli 1939. Jeg rejste til Palæstina uden andet end det tøj, jeg gik i."

Det skal tilføjes, at klinikken selvfølgelig havde en langt større værdi, end hvad vurderingsmanden var kommet frem til. Hele processen var jo også det rene svindel.

Jeg oplevede dog ikke selv min Fars afrejse, idet vi, dvs. Mor, Ruth, Fräuli og jeg først i september 1938 tog til Danmark. Jeg husker vore sidste dage i Wien. Mor og Fräuli havde travlt med at pakke. Vore møbler og vort husgeråd blev pakket i kasser og overtaget af en speditør. I forvejen var nogle af møblerne blevet bygget om, så de bedre skulle passe til de forhold, vi kunne forvente i Danmark. For eksempel blev mine forældres ægtesenge bygget om til to sofaer med delte madrasser beklædt med møbelstof.

Rejsen foregik med tog via Prag og Berlin. Ved grænsen til Tjekoslovakiet var der en toldbetjent, der omhyggeligt gennemsøgte al vor bagage. Han blev meget glad for min frimærkesamling og sagde blot, at den ville han konfiskere. Min Mor kunne ikke klare at protestere. I Berlin overnattede vi en nat på et hotel, før vi tog videre til Danmark.

I Danmark fra 1938-43 (planche 4)

Onkel Mario afhentede os i bil på Hovedbanegården og kørte os til sin kæmpestore villa på Strandvej 845 i Springforbi. Undervejs blev vi formanet om, at vi ikke mere måtte kalde ham Onkel Bedstefar. Mario var nogle år forinden blevet gift med en af sine sekretærer Trudi (født Nathan). Hun var meget yngre end Mario, tysk og meget smuk. Hun ville ikke bryde sig om, at hendes mand blev kaldt bedstefar. De havde på dette tidspunkt to børn, den ældste Miriam var 3 år gammel og den yngste Dan, 1 år. I huset var der kokkepige, stuepige og barnepige. Huset havde 3 beboelsesetager og kælder. Vi blev indkvarteret på den øverste etage, hvor også tjenestepersonalet boede. I etagen nedenunder var der børneværelse, badeværelse og forældrenes soveværelse. I stuen var der bl.a. spisesal, opholdsværelse og køkken. Der var en kæmpemæssig have og et stort drivhus med vindruer. Huset lå blot få minutter fra Springforbi Station og fra indgangen til Eremitagesletten.

Ret hurtigt udviklede der sig en vis afstand mellem min Mor og Fräuli på den ene side og Tante Trudi på den anden. Fräuli var kritisk over for barnepigen og Mor over for kokkepigen, og Trudi var i almindelighed utilfreds med at have huset fuldt af os fire.

Mario havde også en lejlighed på 2. sal i Vendersgade 33, lige på Sørtorvet i et af husene med de to tårne. Her havde han boet, inden han flyttede til Springforbi, og her havde han også sit hovedkontor i stueetagen. Lejlighedens værelser var udlejet, men nogle af lejerne blev opsagt og derefter kunne vi flytte ind der. Vi havde til at begynde med 3 værelser – en opholds- og spisestue, Mors værelse og et børneværelse, hvor Fräuli, Ruth og jeg sov. Der var et gammeldags badeværelse med gasfyret vandvarmer og et stort køkken. 3 værelser var fortsat udlejet, 2 værelser ud til gaden til 2 midaldrende herrer, Warming og Rudsø og et pigeværelse bag køkkenet til en ung dame. Vi enedes godt med vore lejere, som godt måtte bruge badeværelse, men ikke køkken, hvor hovedsageligt Mor regerede.

Vi havde ikke været længe i landet, før Mor fik at vide, at vi ikke ville kunne få opholdstilladelse i Danmark. Det til trods for, at Mor tidligere havde boet i Danmark i mange år og til trods for, at Onkel Mario ville sørge økonomisk for os, så vi ikke ville belaste samfundet. At sende os retur ville være den sikre død for os, og det er desværre den skæbne andre kom til at lide. Med Marios økonomiske assistance fandt han en dansker, der var villig til at gifte sig pro forma med Mor, og således blev Mor gift hos sognefogeden i Tårbæk den 22. december 1938. Mors formelle navn derefter var Hanna Ram-Pedersen. Efter krigen blev Mor skilt fra sin ”mand”, Axel Ludvig Ram-Pedersen, som jeg aldrig har truffet.

Kort efter at vi flyttede ind i Vendersgade, blev jeg sat i den tyske Skt.Petri skole, fordi mit dansk ikke var godt nok til, at jeg straks kunne komme ind i en danske skole. Jeg kom i 2. mellem, der svarer til 7. klasse. Det var forfærdeligt. De fleste af børnene og også adskillige af lærerne var nazister. Derfor blev jeg mildt sagt mobbet. Der var blot en enkelt dreng, som tog sig virkelig pænt af mig. Det var den tyske præsts søn. Jeg mener, han hed Gerlach. Jeg kom hos ham på Skt.Petri kirkes præstegård. Det hele varede dog kun ganske kort, for efter blot nogle måneder kunne jeg dansk nok til at komme i en dansk kommuneskole.

Det blev Hellig Kors Skole på Nørrebro. Mine kammerater var mest arbejderbørn, der selv måtte tjene penge, mens de gik i skole. De fleste havde budjob fra tidligt

om morgenen. Når de så kom i skole, sov de. Jeg kan huske, at en af drengene var bud hos en købmand, der var kongelig leverandør. Han pralede meget af sine ærinder på Amalienborg, hvor han skulle aflevere varer. Han påstod, at der på toiletterne var rødt plys på sæderne. Det havde han set, når han fik besked på at gå rundt og fordele toiletpapirruller. Jeg har aldrig haft lejlighed til at konstatere, om det var sandt, men han var en værre pralhans, så det var det nok ikke. I skolegården stod der mange såkaldte Long Johncykler. Det var budcykler med et stort lad foran. Mange af børnene kom direkte i skolen fra deres budjob. Vi var delt i drenge- og pigeklasser, og der var ikke noget samkvem mellem kønnene.

Jeg klarede mig helt godt i skolen. Faktisk blev jeg efter et år klassens nummer eet i dansk, selvom jeg stadigvæk havde en vis accent. Kun en sjælden gang dumpede jeg ind i vanskeligheder, når jeg skulle læse en dansk tekst. En dag skulle jeg læse op af P.A.Heiberg's satire over adelskabet. Den hedder "De von'er og de van'er". Disse ord sagde mig ikke umiddelbart noget, men jeg havde jo lært at "v" på dansk udtales blødt ligesom et "w". Jeg udtalte derfor overskriften som "de won'er og de wan'er". Det grinte man meget af i klassen, og det blev i lang tid mit øgenavn.

De fleste af lærerne var meget rare, selv om spanskrør hørte til som et dagligt opdragelsesinstrument. Det fik jeg dog aldrig at smage undtagen i gymnastiktimerne. Jeg var en klovn til gymnastik. Vor lærer var en gammel stabssergent, som benyttede militære metoder i sin undervisning. Kom man ikke hurtigt nok over bukken, fik man et svip bagi med spanskrøret. Det skete ganske ofte for mig. Om sommeren gik vi med skolen til svømning på Langebro's badeanstalt, midt i Københavns havn. Det ville man nok i dag betragte som ret uhygiejnisk, men dengang havde man ingen betænkeligheder derved. Her kunne jeg sætte mig i respekt hos gymnastiklæreren, for jeg var virkelig god til svømning og fik snart taget alle svømmeprøverne inklusive den Store Livredderprøve. Til at begynde med var jeg bange for at springe ud på hovedet, men det lærte læreren mig meget hurtigt ved hjælp af sit spanskrør. Et kraftigt rap i numsen, og så var jeg på hovedet i bassinet.

Jeg var meget interesseret i naturfagene og delte denne interesse med flere af mine klassekammerater. Vi dannede en "Naturvidenskabelig studiekreds", hvor vi skulle holde foredrag for hinanden en gang om ugen. Vi skulle have et klublokale, og til det brug fik jeg lov til at indrette pulterkammeret på loftet i Vendersgade 33. På denne loftsetage var der også adgang til tårnene på huset. Dog ikke fra pulterkamergangen, men fra en lejlighed, der var indrettet i loftsetagen. Der boede flyverløjtnant Knud Clausen-Kaas, en ret skør person og stor eventyrer, der havde fløjet jorden rundt og levede af at holde foredrag og at skrive om sine bedrifter. Han interesserede sig en del for vor studiekreds og kom ofte for at høre, hvad vi lavede.

Klubbens medlemmer var foruden mig selv Johannes Mørk Pedersen, John Kaufmann, Mogens Røjbæk og Hans Jennert.

Johannes' far var kærnemager i Burmeister & Wain's støberi. Dvs. han lavede de kærner af ler, som skulle udfylde hulrummene i støbegodset. De boede på Solitudevej. Johannes har også fulgt mig i gymnasiet. Han har siden hen studeret psykologi, og har været lektor på Københavns universitet heri.

John boede i Baggesensgade. Hans far var kunstmaler. Han kom ikke i gymnasiet. Jeg har mødt ham enkelte gange i de forløbne år. Han synes at være blevet lidt småtosset med en fantastisk tro på UFO'er. Han døde i 2003.

Mogens Røjnbæk boede på Nørrebrogade. Hans far var murer og Mogens blev arkitekt. Han har specielt gjort sig bemærket som kirkebygger.

Jennert kom jeg vist aldrig hjem til. Jeg har dog mødt ham senere. Han blev grønthandler på Frederiksborgvej, lige ved Emdrup plads. Jeg lagde en dag mærke til skiltet med navnet Jennert og gik ind i butikken, og det var ham, jeg mødte derinde. Jeg har handlet der et par gange, men forretningen eksisterer ikke mere.

Bar Mitzwa

I 1939 blev jeg 13 år. Efter jødisk skik skal en dreng konfirmeres – være Bar Mitzwa – pligtens søns, på en af de første Sabbat efter sin 13. fødselsdag. I mit tilfælde blev det bestemt til lørdag, den 2. september. At være blevet Bar Mitzwa betyder, at man herefter optræder i Synagogen som voksen. Man kan bl.a. få til opgave at foretage oplæsningen fra Tora'en – de fem Mosebøger, der foregår i forbindelse med morgengudstjenesten på Sabbaten, hvor der med en cyklus på ca. et år gennemgås de fem Mosebøger. Den væsentlige handling for Bar Mitzwa'en er, at drengen denne dag foretager dagens oplæsning i Synagogen.

De fem Mosebøger forefindes i et antal Toraruller, der opbevares i et helligt skab forrest i Synagogen. Det er et højdepunkt i gudstjenesten, når rullen med dagens tekst bliver udtaget af skabet. Teksten er håndskrevet på pergament, der er rullet op om to stokke. Ved at dreje på stokkene finder man det sted, hvor dagens tekst står. Torarullerne står lodret i skabet. Hver rulle er indhyllet i et smukt broderet fløjlskylster og forsynet med et sølvskilt, hvoraf indholdet fremgår. På stokkenes øverste ende er der sølvkapsler, forsynet med små bjælder eller andet pynt. Rabbineren eller en betroet mand fra menigheden udtager den pågældende Torarulle af skabet og bærer den til forelæsningspulten, der står midt i synagogen. Han udtager den af hylsteret og åbner den på stedet med dagens tekst og tilkalder derefter det medlem af menigheden, der skal foretage oplæsningen. Denne indledes med en bøn, hvor Tora'en velsignes, og oplæsningen foregår derefter med en messende, syngende tone. Den oplæsende har skuldrene og hovedet dækket med et bedesjal, et hvidt silkeklæde med en sort kant.

I god tid før min Bar Mitzwa gik jeg til forberedelsesundervisning i Synagogen. Min lærer hed Margolinsky, han var en slags hjælperabbiner og havde bl.a. til opgave at udbedre teksten i de ofte meget gamle pergamentruller, hvor teksten kunne være udvisket eller stå meget svagt. Dette foregik med en fjerpen og med særligt blæk. Jeg havde et vist kendskab til hebraisk skrift og kunne langsomt stave mig gennem en tekst, uden dog at forstå den. De tekster, jeg kunne klare, indeholdt både ordenes konsonanter og vokaler. Vokalerne står som prikker eller små tegn under konsonanterne. Tora'en er imidlertid kun skrevet med konsonanterne. Man skal derfor kunne sproget for at kunne regne ud, hvilke vokaler ordet har. Det kunne jeg på forhånd ikke klare. Jeg måtte derfor nærmest lære teksten udenad, men havde dog hjælp af konsonanterne. Desuden skulle jeg lære at læse op med den tilhørende melodi. Endelig skulle jeg selvfølgelig forstå dagens tekst. Efterhånden lærte jeg teksten og skulle så øve mig i at læse den op. Mens jeg læste op, arbejdede Margolinsky på et andet bord med sine udbedringer af andre

toraruller. Han fulgte dog godt med og var der straks, hvis jeg gjorde fejl i tekst eller melodi. Teksten stod meget tæt og med ret lille skrift. For at man ikke skulle løbe vild i teksten, havde man en pegepind af sølv, der endte med en lille hånd med udstrakt pegefingertip.

I god tid før min Bar Mitzwa kunne jeg klare det hele, men var dog noget betænkelig ved at stå omgivet af hele menigheden med rabbineren ved min side og foretage oplæsningen. Efter gudstjenesten skulle der være fest hjemme hos os i Vendersgade og hertil var familie fra nær og fjern inviteret.

Dagen, den 2. september, fik dog et yderst kaotisk forløb.

Den 1. september begyndte Anden Verdenskrig med Tysklands indmarch i Polen. Den 3. september erklærede England og Frankrig Tyskland krig. Også i Danmark var der stor nervøsitet. Der blev indført kraftige begrænsninger i udlændinges indrejse til Danmark. Min Morbror Monek kom fra Belgien sidst i August. Han havde kun fået visum for et par dage. Men den 1. september fik han besked om omgående at forlade landet. Han måtte derfor rejse før min Bar Mitzwa. Min Mor og Morbror Mario, der stod for arrangementet, havde travlt med at gå til myndighederne for at sikre at så mange som muligt af dem, der var kommet udefra, kunne få lov til at blive. Alles tanker var andre steder end ved min Bar Mitzwa.

Hele familien fulgte mig til Synagogen om morgenen den 2. september. Jeg havde for første gang i mit liv fået lange bukser. (Jeg gik ellers kun med korte bukser eller plusfours) På hovedet havde jeg en blød hat og i hånden en fløjlspose med mit bedesjal. I Synagogen blev jeg anbragt på forreste bænk, hvor ellers kun fine honoratiories havde deres pladser.

Da rabbineren havde hentet Tora-rullen fra skabet og udbredt den på læsepulten, blev jeg kaldt op. Under min oplæsning stod han ved siden af mig og fulgte med med pegepinden. Han var også klar til at sufflere, såfremt jeg gik i stå, men det hele foregik fejlfrit.

Jeg husker ikke noget fra festen bagefter, sikkert fordi det hele var så kaotisk. Alle var meget bekymrede. De kunne blandt ikke lade være at tænke på vor familie i Polen, som nu var udsat for tyskernes hærgen. De omkom også alle i gaskamrene.

Danmark besat af tyskerne

Den 9. april 1940 om morgenen blev jeg vækket af luftværns sirener og et fantastisk spektakel af lavtflyvende flyvemaskiner, der kastede løbesedler ud. Der havde været uro i dagene forud om tyske troppebevægelser, men alligevel blev vi taget på sengen ved tyskernes besættelse af landet.

Til at begynde med var det ret fredeligt under besættelsen. Befolkningen fulgte i store træk Kongens og regeringens opfordring til at forholde sig i ro. Bortset fra at man så mange tyske soldater i gadebilledet, var der på overfladen ikke sket store forandringer. Der blev indført rationering af en række levnedsmidler, og der begyndte snart at dukke erstatninger frem for f.eks. kaffe, som der hurtigt blev mangel på.

Min Mor syntes, at jeg trængte til motion og luftforandring. Hun skaffede mig i sommerferien plads på en gård ved Hillerød – Sandagergård. Den eksisterer ikke mere. I dag ligger Hillerød Amtssygehus på arealerne, hvor jeg dag efter dag gik

langs kilometervis af roerækker og lugede til en pris af 49 øre per 100 alen. Det var ikke nogen fornøjelig sommer.

I april 1941 tog jeg mellemskoleeksamen. Det gik meget fint. Jeg var en af de bedste i klassen. Jeg blev optaget i gymnasiet på Metropolitanskolens matematisk-naturvidenskabelige linie, hvor undervisningen begyndte i august.

Forårs månederne skulle jeg som såkaldt hospitant – gæsteelev - følge med i en realklasse på skolen i Nørre Allé. Jeg tog undervisningen ret let, fordi jeg jo ikke skulle igennem nogen eksamen. Min store interesse var på det tidspunkt zoologi. Jeg benyttede meget af min fritid til at tage ud i omegnen for at finde salamandre, småfisk, haletudser og vandinsekter, som jeg havde i akvarier hjemme.

En dengang meget populær zoolog, Hans Hvass skrev en artikel i Politiken om danske snoge. Han skrev, at snogen sjældent blev over 1,2 meter lang. Hvis den var længere, ville det nok være en æskulapsnog, men det ville være en sensation, fordi man mente, at den var uddød i Danmark. Politiken udskrev så en konkurrence om, hvem der kunne finde Danmarks længste snog. Den ville jeg vinde. Jeg havde nemlig ved nogle vandhuller i Dyrehaven set en meget lang snog, og jeg mente bestemt, at den måtte være over 1,2 meter lang. Bevæbnet med en skotøjsæske på bagagebæreren og et centimetermål begav jeg mig ud i Dyrehaven. Og rigtig - jeg fandt bemeldte snog. Jeg løftede den op i halen og målte den. Den var 1,27 meter lang. Den kom ned i skotøjsæsken og så gik det hjem. Den næste dag tog jeg snogen med i skolen for at vise den til min naturhistorielærer, med hvem jeg havde diskuteret konkurrencen. Skotøjsæsken var ombundet med sejlgarn og stillet ned under min pult.

Jeg var så letsindig, at jeg fortalte en mine kammerater om snogen i skotøjsæsken. Han kunne ikke lade være med at fortælle det til de andre, og i et frikvarter listede nogle af dem op i klasseværelset for at kigge på snogen. Ingen af dem var dog vant til at omgås sådan et dyr. Da de havde løsnet sejlgarnet og løftet op i låget, for snogen ud af æsken og snoede sig rundt mellem pultene. Forskrækket hoppede alle op på bænkerne. I det samme blev der ringet til næste skoletime, hvor vi skulle have vor frygtede matematiklærer Lorentzen. Da jeg kom op i klassen, var der vild tumult. Jeg blev straks klar over, hvad der var sket og gav mig til at fange snogen. Med skotøjsæsken i den ene hånd fangede jeg snogen i halen og løftede den op. Snogen var i mellemtiden blevet ret gal over al balladen. Den viftede vildt rundt med kroppen, så jeg kunne ikke få den listet ned i skotøjsæsken. Jeg stod oppe ved katederet. Det lykkedes mig at få snogen til at rulle sig sammen oppe på katederet, hvorpå jeg med et snuptag satte skotøjsæsken omvendt over den. I det samme blev der råbt: "Lorentzen kommer". Jeg nåede lige at få æskens låg anbragt oven på den omvendte æske og at løbe tilbage til min plads. Lorentzen kom ind i klassen, hvor alle hylede op. Lorentzen var rasende. Han gik op til katederet, opdagede skotøjsæsken og blev straks klar over, at den var årsag til spektaklet. Han kunne ikke se, at der ikke var nogen bund i æsken og ville tage den op. Alle skreg: "Lad være, der er en slange i æsken!". Han råbte så op, hvis æske det var. Efter en kort tøven meldte jeg mig: "Tag den æske" skreg han. Jeg gik op til katederet og under klassens jubel stod jeg lidt rådvild deroppe. "Bliver det så snart til noget", råbte Lorentzen. Jeg fandt så på at tage klasseprotokollen, der lå på bordet og liste den ind under æsken. Jeg kunne så vende æsken og forsigtig skyde låget ind over den i stedet for protokollen. Jeg blev straks beordret til at gå hjem med snogen og at blive hjemme, til jeg fik nærmere besked. Jeg listede af med snogen og følte, at

verden var uretfærdig. Hjemme stillede jeg æsken op på et bord, hvor vi også havde et bur med vor kanariefugl.

Jeg var dårlig nok kommet hjem, før min Mor, som ikke anede noget om snogehistorien, blev ringet op af skolens inspektør og anmodet om straks at komme til ham. Der fik hun at vide, at jeg var bortvist fra skolen. Da hun kom hjem, skældte hun selvfølgelig ud og spurgte, hvor jeg havde udyret. Jeg pegede hen på buret. Imens var det lykkedes snogen at komme ud af æsken, der efterhånden var ret medtaget. Den havde listet sig ind i buret og ædt kanariefuglen. Det blev balladen ikke mindre af. Jeg fik straks besked om at samle snogen op og omgående sætte den tilbage i dyrehaven, hvor jeg havde taget den. Bedrøvet begav jeg mig af sted på cyklen. Da jeg kom til Charlottenlund, gad jeg ikke køre længere. Snogen fik sin frihed tilbage i haven ved Charlottenlund slot, og så kørte jeg hjem igen.

To dage efter var der en artikel i Politiken, at nu havde man fundet Danmarks længste snog og oven i købet i Charlottenlund Skov, hvor man ikke tidligere havde iagttaget snoge.

Jeg fik af nogle af mine kammerater at vide, at man i klassen længe havde moret sig over denne historie. Der blev lavet digte og sange om den.

Efter besættelsen kunne der ikke mere importeres engelske film, og biograferne havde fået det påbud, at hver anden film skulle være tysk. Der gik på det tidspunkt en svensk film "Kalle på Spången" med den tykke svenske skuespiller Edward Persson i hovedrollen i Nørreport Bio. Man ville ikke tage den af plakaten for at undgå at vise en tysk film. Den gik i over et år. Persson havde i filmen en sang "Jag är en liten gåsapåg från Skåne", som var på alles læber. I min tidligere klasse lavede man nu en sang i stil med den. Første vers lød sådan

Jeg er en lille snog fra dyrehaven.
Jeg bragtes hid i skotøjsæske rød.
Jeg stod og killede Lorentz lidt på maven,
Og det vor glade klasse nød.

Til Lorentzens store forargelse blev den sunget i gården, når han havde gårdvagt. Men ikke nok med det. Der blev også lavet et epos "Lorentziaden" i stil med Homer's Illiade. Den begyndte: "Vreden, Gudinde, besyng, som greb den ædle lærer Lorentzen".

Men hvad, jeg fik mig en ekstra lang sommerferie. Den fik jeg imidlertid ikke lov til at dovne af. Min Mor havde igen fundet en gård, hvor jeg skulle være noget mellem en landbrugselev, en karl og en feriedreng. Det var hos familien Thyssen på gården "Sandal" i Oppesundby ved Frederiksund. Jeg tror, at Mor havde fundet stedet gennem en jødisk organisation, der sørgede for, at unge jødiske flygtninge fik en landbrugsuddannelse, som de kunne bruge, når de engang kunne komme til Israel og arbejde i en Kibbutz.

Familien Thyssen er og var nogle af de herligste mennesker, jeg har truffet. Jeg har bevaret et livslangt venskab med medlemmer af denne familie.

Faderen - Anders - var en blid, oftest smilende mand. Han var søn af Rektor på Lyngby Statsskole, som var blevet stiftet i 1871 af hans bedstefar.

Moderen – Edel – var en viljefast dame, der vogtede over sine børn som en kyllingemor. Hendes far havde en cykelfabrik i Odense.

Der var fem børn: Den ældste Karen Margrethe var nogenlunde jævnaldrende med mig. Hun blev senere gift med en norsk gartner. De udvandrede til Amerika, gik fra hinanden, men forenedes igen på Sandal. Senere flyttede de til Sverige, hvor hendes mand var ansvarlig for ærteproduktionen hos FINDUS. Karen Margrethe døde for en halv snes år siden.

Den næstældste Ragnhild – som senere skiftede fornavn til Jette – hører stadig til mine bedste venner. Hun blev student fra Lyngby Statsskole, blev væverske på Kunsthåndværkerskolen, først gift med maleren Ole Strøjgaard, skilt og senere gift med Fotografen Helmer Lund-Hansen, med hvem hun har sønnen Nikolas. Også de blev skilt. Hun har også adopteret en ætiopisk dreng Tujan. Hun er en særdeles anerkendt billedkunstner med vævede gobeliner og serigrafier som speciale.

Det tredje barn var Ditlev, som jeg i mine første år på Sandal var særdeles gode venner med. Ditlev emigrerede senere til USA. Der har han fuldstændig skiftet karakter. Han fik en racistisk, blandt andet stærkt antisemitisk holdning. Han flyttede til Danmark for nogle år siden, boede på Sandal og døde for et år siden (i 2001).

Derefter kom Sanne, som var en sød og blid pige. Hun blev laborant, fik en ret sekterisk holdning og giftede sig med en mand med lignende tilbøjeligheder. Hun driver en undervisningsvirksomhed i noget hun kalder bevidstologi.

Den yngste - Knud var vel fire år gammel, da jeg først kom på gården. Han blev siden civilingeniør med metallurgi som speciale. Efter nogen tids ansættelse på Varde Stålværk, flyttede han tilbage til Sandal, hvor han har opbygget en metalvarefabrikation, hovedsageligt af pejse- og kakkelovnsudstyr. Han bor stadig på gården og er ugift.

På gården var der også en jødisk landbrugselev – Feldmann. Han var vel kommet til gården gennem den organisation, der også skaffede mig en plads på gården. Han tilhørte den gruppe jødiske flygtninge, som kaldte sig Chalutz –flertal Chalutzim. De ønskede at uddanne sig i landbrug for senere at kunne komme til Israel og blive medlemmer af en Kibbutz.

Jeg fik ret hurtig et familiært forhold til Familien Thyssen. Jeg arbejdede den halve dag, blandt andet med bærplukning og legede med børnene resten af dagen. Når børnene besøgte familie, var jeg med. Vi cyklede således flere gange til Asserbo, hvor børnenes tante havde et stort sommerhus. Hendes familie havde et stort tomatgartneri på Amager.

Det andet år, jeg var der, arbejdede jeg en del af sommeren hos Anders Thyssens bror, som havde gård i Rørbæk, nogle kilometer syd for Sandal. Han havde blandt andet en tørvegrav, hvor jeg arbejdede med tørveopgravning, stabling af tørvene til tørring og læsning af dem på hestevogn. Der på gården var der en ung pige, Øje Løje og hendes bror.

Denne var en lidt hoven fyr, der vigtede sig af at kunne køre hestevognen fra tørvegraven til gården. Han satte sig nonchalant på vognens sidefjæl, mens han

styrede hesten. Engang faldt han af vognen i et sidesving. Jeg greb tøjlerne, fik stoppet hestene, samlet ham op og kørte derefter vognen til gården. Derefter var han ikke så hoven mere.

Feldmann førte mig sammen med en gruppe af Chalutzim, som planlagde at stikke af til Palæstina midt under krigen. Deres plan var at liste sig ind i en såkaldt bremsekasse under en tysk godsvogn, der skulle til Tyskland. Der ville de prøve at finde en vogn, der skulle til Rumænien, der dengang vist var delvis neutral. Derfra ville de så via Tyrkiet tage til Palæstina og slutte sig til den engelske hær for at kæmpe mod tyskerne. Det var vigtigt, at de var godt trænede i at færdes ubemærket i landskabet og i at kunne orientere sig. Derfor holdt de hver weekend øvelser, der hovedsageligt foregik i området omkring Asminderød, hvor flere af dem arbejdede på gårde. Fredag aften tog vi af sted på cykel, vandrede, øvede os i orientering og i at bivakere. Vi klarede os med den mad, vi kunne finde i naturen. Søndag aften tog vi tilbage til de respektive gårde. Alt blev betragtet som yderst hemmeligt og heller ikke gårdfolkene fik noget at vide herom. Hele planen var yderst risikabel og jeg ved ikke, om det lykkedes nogen i gruppen at gennemføre den. Jeg ved, at gruppens leder tog af sted, men jeg har ikke hørt, om han klarede det.

På Metropolitanskolen gennemførte jeg 1. og 2. gymnasieklasse. Jeg klarede mig nogenlunde godt. Til min fortvivlelse fik jeg ikke ug i tysk, selvom jeg selvfølgelig talte det bedre end læreren. Han kunne nemlig ikke lide min østrigske dialekt. Derfor vænnede jeg mig efterhånden til at tale tysk med en dansk skoleudtale. Det hjalp på min karakter, men medførte, at jeg senere i livet kom ud for, at ingen i Østrig ville tro på, at jeg oprindelig var Østriger.

Skolen var en drengeskole, men der gik dog også enkelte piger. Skolen havde nemlig en gammelsproglig række klasser. Da der i hele landet ikke var nok piger med gammelsproglig interesse til, at der kunne dannes en speciel pige klasse, fik piger lov til at komme med i de gammelsproglige klasser. Deres samvær med drenge gav dem en helt speciel holdning. De følte, at de skulle overgå drengene i frækhed. En af pigerne, der hed Gertrud Galster, blev senere billedhugger og kendt som rappenskralde. Hun fik fat i nogle kondomer, fik dem fyldt op med brint i kemilokalet og slap dem løs i den højloftede aula, hvor vi havde sangtimer med en ganske ung, kvindelig lærer. Der hoppede kondomerne rundt under loftet. Da lærerinden opdagede grunden til elevernes højrøstede opførsel, gav hun sig til at græde, løb ud af lokalet og hentede gamle rektor Bang. Der blev afholdt forhør for at finde synderen. Dette lykkedes ikke, før jeg nu mere end 60 år efter afslører den pågældende.

Det var dog ikke alle piger, der var sådan. En af dem, Katrine Højer, var utrolig smuk og kvindelig. Hun dannede par med en anden elev, den høje og flotte Bjørn Watt-Boelsen, der jo blev en kendt skuespiller. De to gik hvert frikvarter tæt omslynget rundt i Skolegården. Men det holdt ikke. Jeg traf Katrine ca. 10 år efter. Da var hun gift med Piet Hein, men derom senere.

Mit eget forhold til piger var yderst platonisk. Jeg kiggede sandelig efter dem, men bortset fra min søster Ruth havde jeg ingen som helst erfaring med det andet køn. På min egen alder vel at mærke, for jeg var jo undergivet et kvinderegime med Mor og Fräuli. Jeg var meget sky over for store piger og følte mig uhyre klodset i deres selskab.

Vor Naturvidenskabelige Studiekreds trivedes stadigvæk. Min hovedinteresse var nu astronomi. Ved hjælp af et stjernekort lærte jeg efterhånden hele den hos os synlige del af stjernehimlen at kende. Jeg deltog i astronomiske studiekredse hos astronomen Luplau-Jantzen, der havde sit private Urania-observatorium på Frederiksberg. Jeg blev også medlem af det videnskabelige Astronomiske Selskab, med astronomiprofessor Strømgren som formand. Jeg byggede også mine egne kikkerter. Den første kikkert var en 10 cm refraktor med en brændvidde på 1 meter (refraktor = linsekikkert i modsætning til reflektor = spejlteleskop). Objektivet var et 10 cm diameter brilleglas, og som okular benyttede jeg et okular fra mit lille mikroskop, som jeg allerede havde fået i Wien. Kikkertrøret var et paprør og drejemekanismen var to Niveacremedåser med en skrue i centrum og monteret vinkelret på hinanden med en stålvinde. Den ene dåse var monteret på stativet, der var et malerstaffeli, den anden var forbundet med kikkertrøret. Med staffeliet i den rette position kunne jeg få opstillet instrumentet, således at den ene akse pegede på Nordpolen. Det kaldes en ækvatorialopstilling. Med den kan man følge en stjerne i sin bevægelse rundt om jorden alene ved at dreje den ene af kikkertens akser. Med denne kikkert kunne jeg blandt andet følge stjernetåger, såsom Andromedatågen, tågen i Orions bælte og tågen i Herkules. Kikkerten var dog ikke farvekorrigeret og det gjorde, at billedet var noget uskarpt.

Det var jeg ikke tilfreds med. Derfor ville jeg bygge mig et spejlteleskop, som ikke lider af denne skavank. Jeg havde fået fat på en tysk lærebog i slibning af astronomiske spejle og indrettede så et optisk værksted i vort loftskammer. Jeg købte to 15 cm diameter køjeglas, monterede det ene på et gammelt natbord som slibeblok, som den skive, der skulle blive til spejlet, lå løst ovenpå. Som slibemateriale benyttede jeg karborundumkorn i efterhånden finere og finere fraktioner. Slibningen foregik ved at man holdt på spejlskiven med sine flade hænder, førte den frem og tilbage over slibeblokken, mens man samtidig gik rundt om denne. Derved blev spejlskiven langsomt slebet hul. Selve hulningen skulle kun være på et par millimeter. Jeg havde lavet mig en skabelon af blik med hvilken jeg kunne afprøve hulningen. Ved denne teknik blev hulningen sfærisk, men ved at variere slibe- og drejemetoden kunne man ændre formen, så hulningen blev parabolisk. Ved den såkaldte Foucault-metode kunne man med et lys teste, om hulningen havde den rette paraboliske form. Man kunne så identificere uregelmæssigheder og fjerne dem ved målrettet slibning. Dernæst skulle spejlet poleres, således at alle slibespor blev fjernet og endeligt forsynes med en spejlbelægning ved pådampning af aluminium i vakuum, som jeg kunne få udført på et specialværksted. Dette nåede jeg dog ikke på grund af, at vi måtte flygte til Sverige.

Min Mor syntes, at jeg levede et for indelukket liv, og syntes, at jeg skulle dyrke en sport. Gennem en bekendt fik hun mig indmeldt i hockeyklubben Orient, som dengang havde Danmarks mesterskabet i denne hårde sport, hvor en stenhård kugle skal spilles i mål med trækøller. Jeg nåede dog ikke at komme på mesterholdet. Tværtimod, så var jeg en rigtig klovn til denne sport, og efter nogen tid opgav jeg at få en karriere som hockeyspiller.

Efterhånden som krigen strammede til, øgedes danskernes modstand mod tyskerne. Det kunne også mærkes i skolen. Der var en livlig trafik med illegale blade mellem eleverne. Ofte kom én med en hel bunke, som vi andre derefter delte ud rundt omkring. Det var for øvrigt ikke bare blade, men også hele bøger der i stencileret form spredtes rundt. Således fik jeg fat i et eksemplar af John Steinbeck's "The

"Moon is Down", der beskriver et ikke navngivet folks modstand mod en besættelsesmagt.

Men også rundt om i byen mærkedes modstanden. Meget ofte hørte man eksplosioner fra sabotørers sprængning af bygninger, hvor der arbejdedes for tyskerne. En særlig kraftig bombe i nærheden fik den 24. August 43 vinduerne til at klirre hos os i Vendersgade. Det var Forum, der blev sprængt i luften, fordi det var planlagt at bruge det til indkvartering af tyske soldater.

På dette tidspunkt startede der også de såkaldte folkestrejker rundt om i landet. Det begyndte vist i Esbjerg med sabotage mod transport af fisk til Tyskland. Der var også kraftige demonstrationer i Odense, som medførte at mange Odenseanere måtte flygte til Sverige, hvor jeg senere mødte adskillige af dem.

I København blev der bygget barrikader i Istedgade og der var skududvesklinger mellem danskere og tyskere. Fra tysk side stilledes der så skrappe krav til imødegåelse af disse forhold til den danske regering, at denne den 29. august 1943 opgav at styre landet, som nu kom under tysk militærs styre. Fra dansk side fortsatte ministerierne deres arbejde, så godt de kunne under ledelse af departementscheferne.

Flugten til Sverige

Efter at regeringen var fjernet, besluttede Hitler, at det nu kunne være på tide at arrestere de danske jøder. Imidlertid blev de danske politikere og embedsmænd samt den jødiske menighed fra tysk side underhånden orienteret om, at en aktion var forestående. Historikerne er noget uenige om baggrunden for de tyske advarsler. Det synes at stå fast, at advarslen kom via den skibsfartssagkyndige attaché ved den tyske ambassade i København Georg Ferdinand Duckwitz, som efter befrielsen fik overmåde stor ros for denne handling. Han blev endda tysk ambassadør i Danmark i en årrække efter krigen.

Den "officielle" version af historien er, at det var hans ædelmodighed, der fik ham til at afsløre de skumle tyske planer. Og det er også baggrunden i Duckwitz egen beretning fra 1946.

Imidlertid har den seneste forskning (Dansk Center for Holocaust- og Folkekrævsstudier) påvist, at Duckwitz (mod sin egen benægtelse) i virkeligheden var en højtstående SS-officer, og det skaber tvivl om hans motiver. Der er noget der tyder på, at SS i Danmark var bange for, at en storstilet aktion mod jøderne ville skabe kraftige oprørstendenser i Danmark, som det kunne blive vanskeligt at styre, og at man derfor underhånden advarede mod foretagendet. Der er endda (usikre) påstande om, at den øverste, tyske leder i Danmark Werner Best umiddelbart før aktionen havde været i Sverige for at forberede svenskerne om den forventede flygtningestrøm, og at flertallet af de mindre, tyske bevogtningsskibe samtidigt var sendt til reparation for ikke at hindre transporten over Øresund. I hvert fald lykkedes det at hjælpe mere end 6000 jøder at komme til Sverige i små både i løbet af nogle få dage. 472 jøder blev imidlertid arresteret og sendt til koncentrationslejren Theresienstadt i det nuværende Tjekkiet. Heldigvis var det ikke nogen egentlig tilintetgørelseslejr, så flertallet overlevede. I de sidste dage af krigen blev de bragt hjem af det svenske Røde Kors sammen med danske og norske koncentrationslejr fanger.

Det skal her tilføjes, at den danske, ret tyskvenlige samarbejdspolitik nok er en væsentlig årsag til, at danske jøder er sluppet bedre gennem en tysk besættelse, end jøderne i de fleste andre besatte lande. Samarbejdspolitikken var dog absolut også i Tysklands interesse, dels fordi den sikrede en god forsyning af Tyskland med danske fødevarer og andre krigsvigtige varer, dels fordi den frigjorde tyske tropper i forhold til, hvad der havde været nødvendig ved en hårdhændet besættelse. Samarbejdspolitikens betydning for jøderne må dog ikke tolkes sådan, at den danske regering var specielt jødevenlig. Faktisk fortsatte udvisninger af jødiske flygtninge til Tyskland, lige som jøder, der op til jødeforfølgelserne fik svensk indrejsevisum fik nægtet dansk udrejse. Ja, faktisk meldte en kontorchef hos Rigspolitiet disse folk til tyskerne. Da den danske regering blev klar over, at tyskerne ville indlede jødeforfølgelser, skete der en henvendelse fra regeringen til Best om, at regeringen som alternativ til, at tyskerne sendte jøderne til tyske koncentrationslejre, ville tilbyde at internere dem i lejre i Danmark. Det blev afvist af Best, hvilket var et stort held for jøderne, for hvis Danmark havde udført bøddearbejdet med at samle jøderne i danske lejre, ville det have været let for tyskerne efterfølgende at sende dem i samlet trop til Tyskland, sådan som det skete med de af Danmark internerede kommunister. Det forekommer derfor aldeles berettiget, at Statsminister Anders Fogh Rasmussen i 2005 har givet jøderne i Danmark en undskyldning for den behandling, de fik af den danske regering før og under besættelsen.

Her følger nu beretningen om, hvordan det gik min familie og mig. Jeg har tidligere fortalt herom i den danske Radios ungdomsudsendelser i forbindelse med 25-års dagen for flugten. Mit barnebarn Anna Olivia Somer Christesen har i foråret 2002 i en videooptagelse med mig i forbindelse med en skoleopgave i 8.klasse lavet en 20 minutters beretning om det samme.

I slutningen af september 43 stod det klart for os, at en tysk aktion var umiddelbart forestående, og vi besluttede derfor at gå under jorden. Mor blev med opfundet påskud om sygdom indlagt på Bispebjerg Hospital, hvor hendes navn Hanna Ram-Pedersen sikrede hende mod at blive opdaget som jøde. Samtidigt aftaltes det, at min søster Ruth og jeg skulle søge tilflugt hos mine gode venner, familien Thyssen på Sandal ved Frederikssund. Fräuli kørte os derud med tog. Vi blev anbragt i et gæsteværelse på 1. sal i gårdens hovedbygning med besked om, at vi ikke måtte gå uden for gården, for at ikke andre skulle opdage os. Alligevel var Fru Thyssen ret nervøs ved situationen. Efter at den tyske aktion mod jøderne var sat i værk natten til den 3. oktober syntes hun en aften at høre tyske stemmer i buskadset omkring gården. Ruth og jeg var ved at gå i seng, da Fru Thyssen kom op til os og sagde, at vi skulle skjule os i halmen i laden. Det havde Ruth og jeg ikke særlig lyst til. Vi fik da også beroliget Fru Thyssen, så vi kunne krybe under dynen og lægge os til at sove.

Efter ca. 14 dage ringede Fräuli og sagde, at nu skulle vi hentes. Min onkel Mario havde fået kontakt med en gruppe, der arrangerede overfarter til Sverige og Mor, Ruth og jeg skulle sammen med ham og hans familie benytte denne transport. Fräuli kom med toget ud til Sandal. Hun havde en kuffert med tøj til os. Det skulle vi tage på, det ene lag oven på det andet, fordi vi ikke kunne have håndbagage med på transporten. Ruth og jeg fik alpehuer trukket ned over vort sorte hår, for at vi ikke skulle være så let genkendelige som jøder, og så tog vi med toget tilbage til København. I toget var der flere der ønskede os en god rejse, så det var ikke lykkedes at gøre os uigenkendelige. På Hovedbanegården steg vi om i et tog til

Klampenborg, hvor det var aftalt, at Fräuli på perronen skulle tage kontakt med en mand med krykker, som ville reagere på løsenet ”Christian”. Fräuli gik frem og tilbage på perronen og hviskede ”Christian” til adskillige mænd, som dog ikke reagerede. Endelig fandt hun en mand med stok. Det viste sig at være den rigtige. Han havde ganske vist ikke krykker og vidste heller ikke noget om løsenet ”Christian”, men da han så os to jødebørn, der fulgtes med Fräuli, var han klar over, at det var os, han skulle tage sig af. Vi tog derefter afsked med Fräuli, der jo som ikke-jøde kunne blive i Danmark og passe på vor lejlighed i Vendersgade. Vi så hende første igen efter befrielsen i 1945.

Manden bragte os med bil til Holte, hvor vi blev indkvarteret i en fornem villa, der tilhørte en højesteretssagfører. Han og hans familie var ikke hjemme, så huset var alene beboet af flygtninge. Der mødte jeg min Mor, min onkel og dennes familie. Vi overnattede der en nat. Den næste dag blev min onkel klar over, at der var problemer med den planlagte transport. På en eller anden måde kom han i forbindelse med en politibetjent, der var knyttet til en transportmulighed fra Tårnbæk Havn. I mellemtiden var der kommet flere andre flygtninge til Højesteretssagførers villa. Det blev besluttet, at vi alle ville søge til Tårnbæk. En af min onkels medarbejdere Hr. Grundsø skaffede 4 taxaer, der skulle køre os til Tårnbæk. Vi blev fordelt i bilerne. Min familie og jeg kom til at sidde i den anden og fjerde bil. Kortegen kørte mod Tårnbæk ad Strandvejen. Lidt nord for Tårnbæk deler Strandvejen sig i to grene. Den venstre fører til Tårnbæk Havn, den højre går direkte mod Klampenborg. Den første bil kørte mod Tårnbæk Havn, men et lille stykke fra vejgaflen blev bilen standset af en tysk patrulje. Alle passagerer i bilen blev taget af tyskerne og havnede i koncentrationslejr. Chaufføren i bil to, hvor min Mor, søster og jeg sad, opdagede, at den første bil var blevet standset af tyskerne. I sidste øjeblik nåede han at dreje ad den højre vej. Ca. hundrede meter længere går denne vej over en bro, under hvilken en vej fører til Tårnbæk havn. Der standsede vi, og ad en meget stejl skrænt kom vi ned til vejen mod Havnen. Lidt længere fremme mødte vi politibetjenten, der førte os til et fiskerhus ved havnen.

Vi blev bragt ned i kælderen, hvor der allerede sad adskillige andre flygtninge. Lidt efter kom passagererne i bil nr. fire. Det var min onkel Mario og hans familie. Han fortalte, at bil nr. tre var kørt ad den venstre vej og der også var blevet taget af tyskerne. Den fjerde bils chauffør gjorde lige som den anden bils og kørte mod højre, og på samme måde som vi kom min onkels familie til fiskerhuset.

Nu ventede vi på at blive hentet til fiskerbåden, der skulle sejle os til Sverige. Men lidt før midnat kom politibetjenten og fortalte, at et tysk patruljefartøj var gået ind i havnen. Derfor kunne vi ikke blive taget op af båden der. Fiskerbåden ville derfor sejle alene ud i Sundet, som om han skulle fiske. Længere ude ville han i en bue gå mod kysten, hvor flygtningene skulle vente på båden ved en bådebro. Vi ventede så igen i kælderen. Lidt efter kom betjenten og sagde, at nu kunne halvdelen af flygtningene ad strandvejen gå nordpå til bådebroen ved Trepilelågen, der ligger ca. en km fra havnen. Båden var kun i stand til at transportere ca. 25 flygtninge og vi var omtrent 50. Til vor store ærgrelse kom vi ikke med den første halvdel. Det var nemlig klart vejr, og månen ville snart stå op. Ved en senere transport ville vi derfor være mere synlige, og det var vi selvfølgelig ked af. Men der var ikke noget at gøre.

Efter yderligere ca. en time kom betjenten og sagde, at nu var en anden båd på vej til bådebroen. Så nu var det resten af selskabet, der skulle af sted. Vi gik nogle få

stykker ad gangen mod nord ad Strandvejen. Min Mor, søster og jeg fulgtes ad. På et tidspunkt hørte vi nordfra den karakteristiske lyd af en tysk lastbil, en af de såkaldte prærievogne. Nu gjaldt det om komme i skjul i en fart. Vi passerede netop en mandshøj tæt hæk på venstre side af vejen. På en eller anden måde kom vi alle tre over denne hæk. Den dag i dag kan jeg ikke forstå, hvordan det lykkedes specielt min meget lille Mor at forcere hækken. Bag hækken så vi den tyske bil passere og lidt efter listede vi os ud ad lågen til haven og kom så til bådebroen. Der ventede allerede de fleste af de flygtninge, der skulle med på turen.

Lidt efter hørte vi fiskerbåden komme tøffende og vi blev i en fart gennet om bord. Det var som sagt klart vejr, og månen var stået op. Der var morild i vandet omkring båden, og på den svenske side lyste en perlerække af lys langs kysten. I modsætning til Danmark havde Sverige nemlig ikke mørklægning. Da vi var kommet ud i Sundet, blev vi opdaget af den tyske patruljebåd i Tårbæk havn. Et maskingevær begyndte at skyde med lysammunition mod båden. Heldigvis et godt stykke for højt. Jeg kan ikke huske, at jeg var bange. Kun at jeg oplevede det hele som et fantastisk smukt sceneri med månen, morilden, perlerækken af lysene i Sverige og en endnu en perlerække af lysende projektiler hen over hovedet på os. Da vi var kommet ca. midtsunds på vej til den svenske ø Hven, hvor vi skulle sættes af, kom et lille svensk marinefartøj imod os og lagde sig mellem os og tyskerne for at beskytte os. Vi var nu også i svensk territorialfarvand og maskingeværiden ophørte., Vi sejlede mod Hvens nordkyst, hvor der er en lille havn ved Kyrkbakka. På vej mod havnen bemærkede vi adskillige svenske både, der sejlede rundt og lyste ned i vandet. Vi vidste ikke, hvad det betød, men vi fik snart at vide, at den første fiskerbåd ved en fejlmanøvrering var blevet sejlet i sæk af et svensk marinefartøj, der på samme måde som ved vores båd ville beskytte den mod tyskerne. Syv af de ombordværende druknede. Så var vi jo alligevel glade for, at vi ikke kom med denne transport. Kort efter var vi i havnen. Der blev vi modtaget af en svensk soldat med de ord: "Välkomna, här kan Ni sjunga fritt".

Jeg ved, at det lyder banalt, men oppe på kajen istemte flere af os den svenske nationalsang: "Du gamla, du fria, du fjällhöga Nord". Vi blev bragt op til Kyrkbakkas lille biograf, hvor vi satte os, mens vi gennemgik en foreløbig registrering. Så lagde vi os til at sove på sæderne. Den næste morgen blev vi sejlet til Landskrona og kørt til kasernen, hvor vi fik hver en halmmadrass og noget mad. Desuden fik vi alle lopper.

Inden jeg fortæller videre om vort ophold i Sverige skal jeg komme tilbage til en samtidig hændelse i Danmark. På Metropolitanskolen havde mine kollegaer og lærere selvfølgelig bemærket, at jeg ikke mere mødte i skolen. Man vidste dog ikke, hvordan det gik mig. Den 3. September, da man i aviserne kunne læse om den tyske razzia mod jøderne, samledes klassen og besluttede at gå i strejke. En af mine kammerater, Hugh Zachariæ, der senere blev professor i Århus, ringede rundt til andre gymnasier og dagen efter strejkede alle danske gymnasier i protest mod jødeforfølgelserne. Strejken blev først afblæst adskillige dage senere. Hugh har for et par år siden skrevet en kronik i Århus Stiftstidende om denne hændelse.

I Sverige 1943-45 (planche 5)

Da vi kom til Sverige, var vi aldeles sikre på, at vort ophold der ville være af begrænset varighed. 1943 blev et vendepunkt i krigen. Det gik stærkt tilbage for tyskerne og deres allierede. Allerede i januar faldt Stalingrad, hvor over 90.000

tyskere blev taget til fange. Året igennem blev tyskerne drevet mere og mere ud af Rusland. I Afrika kapitulerede tyskerne og italienerne i Maj. 250.000 mand blev taget til fange. I Juli gik de allierede i land på Sicilien og den 8. september kapitulerede Italien. Ja, omtrent samtidig med at vi flygtede til Sverige erklærede Italien endda Tyskland krig, efter at Mussolini var blevet styrtet. USA, der var kommet med i krigen i slutningen af 41 efter bombardementet af Pearl Harbour, var i gang med at generobre flere og flere af de områder japanerne havde indtaget til at begynde med. Det tyske flyvevåben var nærmest udraderet, således at de allierede næsten uden forstyrrelser kunne gennemføre kraftige bombardementer af Tysklands byer. Vi var derfor fulde af fortrøstning over krigens udfald.

Efter en nat i Landskrona blev vi kørt til Göteborg, hvor der var blevet indrettet en flygtningelejr på Sahlgrenska Sjukhuset, hvor vi blev anbragt i store sovesale. Der boede vi i ca. 14 dage. Så lykkedes det at skaffe os plads på et pensionat på Södra Alleen, hvor vi, dvs. Mor, Ruth og jeg fik et værelse til deling. Der boede også andre flygtninge i pensionatet. Blandt andet blev vi gode venner med en datter af Sigmund Freud. Fra svensk side gjorde man sig store anstrengelser for at få private til at åbne deres hjem og sommerhuse for flygtninge. Efter ca. en uge blev det vores tur. En lærerfamilie i Härryda, ca. 40 km fra Göteborg havde et lille gæstehus "Lillstugan" ved siden af deres eget hus. Det blev stillet til vor rådighed. Ikke blot lærerfamilien: Wilhelm Clarin, hans kone Eva og lille dreng Kjelleve tog sig fantastisk af os. Det gjaldt faktisk hele Härryda med stationsforstanderen, købmanden og gårdejere i spidsen. Min Mor bevarede venskabet med dem livet igennem, også efter at vi var kommet tilbage til Danmark.

Lillstugan var et ganske lille hus på ca. 20 kvm. Der var en lille stue, hvor jeg sov på en sofa, ved siden af var der en alkove med to senge over hinanden for Ruth og min Mor. Der var også et ganske lille køkken med brændekomfur og en kælder med toilet og brænderum. Huset lå tæt ved en lille å, og der hørte en lille have til.

Det blev Mors hjem resten af krigen, mens Ruth og jeg efter nogen tid flyttede nærmere Göteborg, men derom senere.

Jeg var nok kommet hjemmefra med flere sæt tøj oven på hinanden, men desværre havde jeg kun en enkelt skjorte. Her kom det os til hjælp, at der fra svensk side var iværksat en indsamling af brugt tøj til flygtningene. På udleveringsstedet var der dog kun en eneste skjorte, der kunne passe mig. Det var en hvid, vaffelvævet skjorte med stift bryst og løse knækflipper, beregnet til kjole og hvidt. I mangel af bedre var jeg glad for at få den.

Det var nu også på tide, at jeg kom videre med min uddannelse. På dette tidspunkt kort efter vor flugt, var der ingen gymnasiemuligheder for mig. Mine tanker om fremtiden gik mest i retning af at blive astronom, men jeg var klar over, at der dertil krævedes overordentligt gode matematikkundskaber. Selv om jeg var ret god til matematik, var jeg dog klar over, at jeg ikke var god nok. Jeg ville derfor gå ingeniørvejen for at komme til at arbejde med fremstilling af optisk glas i forlængelse af mit arbejde med slibning af et astronomisk spejl. Jeg fik mulighed for at komme i lære på et mekanisk værksted og syntes, at det kunne være nyttigt.

Jeg begyndte derfor at arbejde på Ljunggrens Mekaniska Verkstad, hvor man fremstillede projektører og andet udstyr til teater- og filmindustrien. Jeg fik

udleveret en grå arbejdskittel og blev sat til at bore bittesmå huller i støbte emner på en søjleboremaskine.

Jeg gjorde det nok ikke med tilstrækkelig følelse, fordi de fine bor hele tiden knækkede inde i emnerne med det resultat, at emnet måtte kasseres. Jeg blev derefter sat til oprydningsarbejde, og det kunne jeg klare. Hver anden dag mødte jeg med den skjorte, jeg havde med hjemmefra og hver anden dag med den hvide skjorte med knækflip, mens Mor vaskede den anden hjemme i Härryda. Jeg tog med toget på arbejde og hjem og vakte nok en del opsigt i toget, når jeg kom med den hvide skjorte med knækflip.

Omkring årsskiftet 43/44 blev der dannet en dansk skole i Göteborg med bl.a. gymnasium. Jeg blev straks optaget der, og dermed var det slut med min mekanikerlærlingekarriere.

Det var en blandet forsamling både på lærer- og elevside. Ca. halvdelen af eleverne var jødiske flygtninge, den anden halvdel unge, der havde måttet flygte på grund af illegalt arbejde. Lærerne var bl.a. højtuddannede universitetsprofessorer, f.eks. havde jeg professor Sven Henningsen i Historie. Han kom fra et professorat i Samtidshistorie og Statskundskab ved Københavns Universitet. I naturhistorie havde vi Dr. Finn Salomonsen, ornitolog ved Københavns Universitet (Far til sangerinden Sanne Salomonsen). Han var utrolig pige glad og kunne ikke lade de to piger på mit gymnasiehold være i fred. Andre lærere havde en normal gymnasielæreruddannelse. Min Dansk lærer var cand.mag. Hyldgaard-Jensen, der opholdt sig legalt i Sverige, idet han skulle vejlede ved de svenske gymnasiers danskundervisning. Hans kone var en svensk lærerinde og hun underviste os i svensk. De omkom begge ved et skibsforslis i Kattegat efter krigen. Andre af lærerne var unge polytekniske studerende. Det gjaldt for eksempel min fysik- og kemilærer, stud.polyt. Viggo Øhlenschläger. Skolens rektor var gymnasielærer Gudrun Henriques og det øverste tilsyn med skolen blev ledet af prof. Franz Blatt, klassisk filolog fra Københavns Universitet.

Blandt eleverne var Axel Randrup den, jeg havde mest kontakt med. Hans far var slagtermester og havde været kendt som Bøffen, der i sine unge dage var den ene part i et meget omtalt væddeløb med en vegetar - kaldet Bananen. Han vandt væddeløbet, der skulle vise, hvad der var sundest: at være vegetar eller kødspiser. Axels søster Judith gik også i klassen. Axels mor var jøde, og det var grunden til deres flugt. Der var også 3 – 4 unge gymnasiaster fra Odense, der havde måttet flygte på grund af deres deltagelse i folkeopstanden i Odense op til den 28. August. Den ældste i klassen hed Gleisner. Han var nærmest en fupmager, der påstod, at han var forfatter, men aldrig kunne fortælle, hvad han havde skrevet. Han var homoseksuel og omgikkes meget med ganske unge svenske soldater, som han kaldte sine syslinge. I min klasse eller i klassen under gik brødrene Vogel, der efter krigen ændrede navn til Foigel. Den ene af dem blev senere skatteminister. Klassen var blandet matematisk og nysproglig. Vi havde en del fællestimer, f.eks. dansk og historie, mens vi blev delt, når vi skulle have vore specielle fag.

Ret kort efter, at skolen var blevet dannet, blev der også etableret et skolehjem for eleverne. Det lå i Pixbo i et lille slot ved en smuk sø. Her delte jeg værelse med en fyr, som jeg her vil nøjes med at kalde "K". Han var meget optaget af religion og gik til at begynde med på et katolsk præsteseminar i Göteborg. Trods sin religiøsitet bandede han helt ustyrligt. Om morgenen skulle han til frommesse i den

katolske kirke. Jeg blev vækket af, at han rumsterede i værelset: ”Hvor fanden i hede, hule helvede er min bønnebog”. – ”Nåh, der er den satan æde mig”.

Det varede nu ikke så længe med hans katolicisme. Han skiftede til buddhisme. Det ytrede sig ved, at han gik iklædt et lagen og derfor også skiftede til damecykel. Jeg vænnede mig efterhånden til hans adfærd. Engang skulle vi sammen cykle til Lund, hvor der også var et dansk gymnasium. Under krigen havde svenskerne fjernet alle vejskilte for ikke at lette adgangen for en invaderende fjende. Vi kom til en vejgaffel og vidste ikke, hvad vej vi skulle køre. En svensk bondemand i hestevogn kom sindigt hen imod vejgafflen. Da han så den mærkelige fyr iklædt lagen, strammede han tøjlerne og standsede brat op. Vi spurgte ham om vejen til Lund, men han bare måbede: ”Va´ är du för en?” spurgte han K. ”Jag är Buddhist”, svarede K. på sit bedste svensk, mens han hævdede sig i sadlen. Han kunne dog ikke narre bonden. ”Men Du talar ju Danska” sagde bonden. ”Joh, men jag är också en dansk Buddhist”, svarede K. Så sagde bonden ”Hyp” og stak af. Vi kom dog til Lund.

Senere meldte K. sig til den danske brigade, der holdt til på Uppsala-egnen. Han ville køre derop på cykel. Det er en meget lang tur, særlig når man er iført lagen. Vi væddede med ham, at det kunne han ikke gennemføre. Han tog af sted og hver dag sendte han ufrankererede postkort fra de steder, han var kommet til. Vi måtte betale strafporto. Endelig kom han til brigaden, hvor han måtte udskifte sit lagen med en uniform. Han sendte hoverende igen et ufrankeret postkort derfra. Vi fandt en brosten, som vi pakkede ind og sendte den som ”modtager betaler” til ham med et ledsagebrev, hvor vi skrev, at den sten faldt fra vort hjerte, da vi hørte, at han havde gennemført turen. Derefter hørte vi ikke fra ham i lang tid. Men så kom han haltende tilbage til Göteborg. Han var blevet træt af brigaden og for at slippe fri, havde han med en økse hugget tærne af sin ene fod. Jeg mistede derefter kontakten med ham, men mødte ham engang efter krigen i Bagsværd. Vi hilste kort på hinanden. Han så yderst forhutlet ud.

I maj - juni 1944 skulle jeg til Studentereksamen. Det var ret hårdt, fordi jeg jo faktisk kun havde været i 3.g fra januar og dermed mistet et halvt skoleår. Desuden var flere af vore lærere uøvede. Til gengæld fik vi underhånden det indtryk, at man ville tage lidt lettere på vore præstationer ved selve eksamen. Det viste sig specielt ved den mundtlige eksamen i fysik. Jeg har fortalt den historie mange gange og hver gang havde folk lidt svært ved at tro den. Til min 75-års fødselsdag fik jeg en hilsen fra min gamle lærer Viggo Øhlenschläger. Der findes beretningen med hans ord. Jeg gengiver den i faksimile på næste side. Til orientering skal nævnes, at Harald Bohr som omtales i brevet, var bror til Niels Bohr og professor i matematik på Københavns Universitet.

Viggo Øhlenschlägers brev

2001-08-21

Kære Somer !

Med min gratulation på din halvrunde dag føler jeg trang til at fortælle dig, at du i mange år om end anonymiseret form har spillet en væsentlig rolle i mine beretninger om, hvad der skete i vor fælles tid i Sverige.

Jeg beretter sålunde:

Jeg underviste på gymnasiet og skulle eksaminere til studentereksamen i fysik.

Censor var ingen mindre end den elskelige Harald Bohr.

Ved det grønne bord havde en elev afleveret en ganske hæderlig, omend langtfra fremragende præstation.

Ved den efterfølgende votering kæmpede jeg først en værdig kamp med min retfærdighedsfølelse, inden jeg gav op og tilsluttede mig censors forslag om at tilkende den håbefulde student in spe intet mindre end topkarakteren ug.

Hvorfor skulle jeg egentlig stille mig på bagbenene og forringe dit gennemsnit ?

Så jeg gik hen og åbnede døren og forkyndte den høje karakter for dig og dine kammerater - og fik i hovedet følgende svada: "Men Viggo, det kan da ikke passe".

Pokker greb Harald Bohr. Han styrtede hen i døråbningen og forklarede, hvor vanskeligt og kompliceret spørgsmålet havde været, og hvilken overbevisende moden og kvalificeret besvarelse, det havde været ham en fornøjelse at overvære . . .

Hvordan seancen udviklede sig derefter, fortager sig i glemslens tåge.

Denne beretning blot til din orientering - og forhåbentlig fornøjelig gernkaldelse.

Mange hilsner,

Din Viggo, som er still going strong

Lærere og censorer vidste, at jeg ønskede at fortsætte med et ingeniørstudium. Jeg har dem derfor mistænkt for, at de gjorde deres til, at jeg nåede over det nødvendige eksamensresultat. Det lykkedes også langt over forventning. Jeg blev student med et stort mg+, Talværdi 14,45 efter 15 skalaen, dvs. meget tæt på ug-. Så god en karakter havde jeg nok ikke fået, hvis jeg var blevet student fra Metropolitanskolen.

Studentereksamen blev fejret behørigt efter dansk skik. Der var kommet studenterhuer til os ad illegal vej over Øresund. Vi kørte rundt i hestevogn i Göteborg, hvilket vakte stor opsigt, fordi det var man ikke vant til i Sverige.

Så skulle der holdes en velfortjent sommerferie. Jeg havde fået mulighed for at komme på en Nordisk ungdomsarbejdslejr i Roslagen, et område nord for Stockholm omkring Uppsala. Stedet hed Upplands- Väsby. Det var en lejr

arrangeret af Frisksportar-bevægelsen, der var baseret på Nordmanden Arne Waerlands ideer om en lacto-vegetarisk ernæring. Der var masser af kogte kartofler, ærter og bønner, frugt og kruska, som er en grød lavet af havregryn, hvedekliid, rosiner og vand. Alkohol og rygning var ikke tilladt. Om dagen arbejdede vi i marken, om aftenen sang og spillede vi efter et solidt måltid med masser af bælgfrugter. Vi sov i store sovesale, og der var en yderst livlig pruttet oven på aftenmåltidet.

Her havde jeg min allerførste nærkontakt med en pige. Hun hed Barbro og var søndagsskolelærerinde. Hun var en meget varm pige og det var så sandelig hende, der tog initiativet til vort forhold, som på grund af min totale uerfarenhed og skyhed kun blev til ganske tæt petting. Vi korresponderede sammen endnu et halvt års tid, men så gled det ud, formentligt fordi vi begge havde fundet andre græsgange.

En anden blivende erindring fra denne lejr er, at vi alle af nogle finske deltagere lærte at danse finsk polka. Jeg er bestemt ikke nogen helt på et dansegulv, men denne dans har fulgt mig gennem årene, idet jeg, specielt når jeg har fået lidt at drikke, ikke kan modstå at finde en partner at danse den med. Det vil jeg komme tilbage til senere.

Efter Frisksportarlejren kom jeg til endnu en Nordisk Ungdomslejr for mandlige studenter. Den foregik på Lundsberg Kostskole i Värmland. Kostskolen lå i et pragtfuldt område med skov og sø. Der var gode bademuligheder bl.a. med svømmekonkurrencer. Her vandt jeg konkurrencen i 200 meter brystsvømning. I skoven omkring skolen var der masser af kantareller. Jeg benyttede ofte lidt fritid til at plukke disse lækre svampe, som jeg så selv tilberedte i køkkenet og spiste under det fælles aftensmåltid. Det medførte, at jeg gik under navnet "Kantarell".

Vi tilbragte også Skt. Hans der. Der blev udtaget nogle stykker, der havde spejdererfaring. Dem hørte blandt andet jeg til, selv om jeg ikke havde været spejder siden tiden i Østrig. Vi fik besked på at forberede Skt. Hans-bålet på en ubevokset klippebanke i skoven. Skt. Hans-talen blev holdt af skolens rektor, der var præst og optrådte i fuldt svensk præsteornat. Da festlighederne var afsluttet, spurgte han, om vi havde husket at medbringe jord og vand til at slukke bålet. Det havde vi glemte. Men præsten vidste råd: "Då får vi väl pissa i bålet". Vi samledes rundt om bålet. Præsten slog sin lange præstekjole til siden og så gik det løs. Alle i rundkredsen var badet i skæret fra gløderne, fra hvilke en tæt damp stod op, mens en tæt strålerregn slog ned over resterne af bålet. Det var et uforglemmeligt smukt syn.

Efter disse herlige lejrture boede jeg et stykke tid i Lillstugan i Härryda hos Mor. Mor havde fået et job som brodererske for en modesalon, hvor hun for en ussel løn broderede pailletter og anden udsmykning på selskabskjoler. Hun afhentede kjolen og tegning over udsmykningen i salonen og lavede for øvrigt arbejdet hjemme. Der var meget ofte skrappe tidsfrister på arbejdet, så Mor måtte brodere dag og nat.

1. september skulle jeg begynde studiet som kemiingeniørstuderende på Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg. Det var en tradition, at 1. årsstuderende skulle kanøfles af de ældre studerende. Det begyndte med, at vi på Studentkåren – Studenterforeningen – skulle afhente tegningen til en "Noll-bricka", dvs. et rektangulært skilt, som vi altid, når vi var på gaden eller til undervisning, skulle

bære i en snor om halsen. Tegningen var målsat således, at det var umuligt at udføre den korrekt. Det gav årsag til de første skærmydsler, for lige meget hvordan man lavede den, kunne de ældre studerende, som når man passerede dem, kiggede på ens Noll-bricka, kritisere den. På skiltet var der et skema, hvor de ældre studerende kunne anføre deres bemærkninger om den stakkels 1.års studerende, som på dette tidspunkt kaldtes 0´te års studerende.

Efter en måned skulle man indvies som 1.årsstuderende. Det foregik ved en fest i Chalmers´ nye kemibygning, som lå på en klippekold i udkanten af byen. Under bygningen var der en krybekælder, der skulle udjævne højdeforskellene på klippen. Adgangen til den gik gennem små luger. De stakkels 0-ere blev sendt ned i denne kælder, hvor der var bælgravende mørkt. Gennem en udspændt snor kunne man følge en rute. Med mellemrum passerede man luger over ens hoved, hvorigennem de ældre studerende smed knaldperler. Endelig havnede man ved en luge i en lodret væg. Foran den var der lavet en lyssluse, som man enkeltvis skulle ind i. Efter en stund blev lugen lukket op, og den studerende i lysslusen blev mødt af meget kraftige projektører, der lyste ham eller hende i hovedet. Med en stor kæmpetang omkring halsen blev man trukket fremad, så man kunne kravle hen på et bord, der stod tæt på den anden side af lugen. Man kom ind i de kemistuderendes festlokale. Det skulle symbolisere ens fødsel som studerende. Derefter blev man udsat for en række individuelle prøvelser. Den eneste kvindelige studerende på vort hold fik, mens hun endnu var blændet af lyset, et tov omkring benene og blev så ved hjælp af en krog i loftet hævet op, så hun hang med hovedet nedad og dinglede. Hendes kjole faldt naturligvis ned omkring kroppen af hende og hendes nydelige bentøj fik sjofle bemærkninger af alle de ældre. Jeg blev udsat for andre prøvelser. Jeg fik at vide, at jeg som kemiker skulle prøve kemiens og jordens produkter. Det kemiske produkt, jeg skulle smage på, var skosværte. Det smagte mærkelig nok ikke af noget særligt, men så fik jeg en snaps til at skylle det ned med, og så smagte det ualmindelig ækelt.

Derefter skulle jeg prøve et af jordens produkter. Det var en regnorm med godt med jordpartikler ned ad siden. En af de ældre holdt den mellem to fingre og den vred sig fortvivlet, indtil jeg fik den i munden. Åh, gud ske lov, det var ikke en levende regnorm men en blødkogt makaroni, der var farvet lyserød og rullet i noget brændt rasp. Det var der dog ikke andre end fyren, der holdt den og rullede den mellem fingrene og mig, der vidste. Alle troede, at det var en rigtig regnorm, og jeg lod dem blive i troen. Jeg fik ros for, hvordan jeg omhyggeligt tyggede den, før jeg slugte den.

Der i festsalen blev der i løbet af semesteret holdt adskillige andre fester. Drikkelsen var øl fra store fade, hvorfra der tappedes i store krus. Hvad vi ikke vidste, var, at øllet var forstærket med en hel del laboratoriesprit, hvad man mærkelig nok ikke kunne smage. Efter den første fest var jeg uhyggelig beruset.

Sammen med en svensk kammerat i samme situation vaklede jeg hjemad. Det vil sige, svenskeren faldt i en rendesten og blev liggende der. Jeg kom hjem. På dette tidspunkt boede jeg i et lejet værelse i Erik Dahlbergsgatan. Som studerende kunne jeg ikke bo på Pixbo mere. Jeg kom ind på mit værelse, låste døren, lagde mig på sengen, som gav sig til at sejle rundt på de mærkeligste måder. Jeg kastede op, men ved ikke, hvad der derefter skete, før jeg vågnede med en frygtelig hovedpine ved, at der blev banket kraftigt på døren. Det var stuepigen, der ville vide, hvad der var sket mig. Det viste sig, at jeg havde ligget med tøj på i alt svineriet i over et døgn.

Jeg må dog have været en tur på WC på et eller andet tidspunkt, for der så der frygteligt ud. Der var ikke noget at sige til, at jeg blev smidt ud fra det lejemål.

Jeg flyttede til et pensionat lidt længere op ad gaden. Folk kunne også komme udefra og spise der. På gaden var der et stort skilt MATSALAR. Til at begynde med undrede jeg mig over, hvordan dette mærkelige ord skulle udtales, indtil jeg blev klar over betydningen: spisesale. Til frokost var der en stor buffet med masser af jomfruhummer. Den blev kogt dagen før og anbragt i et aflåset spisekammer, hvor vinduet ud til gården dog var åbent. Fra et af vore værelser kunne vi nå ind til det store fad med jomfruhummer, og det skete, at vi om aftenen huggede en enkelt eller to.

På mit hold på Chalmers var der en dansk flygtning foruden mig, nemlig min studenterkammerat Axel Randrup. I Göteborg var der et kollegium for kvindelige studerende. Der boede blandt andet min søster Ruth. Axel havde der truffet en frodig rødhåret pige, ca. 10 år ældre end han. Hun hed Ellen Pedersen og var datter af en havnearbejder i Odense. Hun var en af de mange studerende, der måtte flygte fra Odense efter opstanden i slutningen af august 43. Til Axels Mors store fortrydelse var det den store kærlighed, lige til Axel kom hjem i maj 45. Ellen og jeg var også gode venner i al ærbarhed og det varede også efter hjemkomsten.

Axel førte mig også sammen med en anden, der fik stor betydning for min udvikling. Det var en ældre bankfunktionær, Nils Dreilick. Han havde en hyggelig lejlighed sammen med sin søster. Der var et kæmpemæssigt bibliotek. Axel fik engang inviteret mig med til aftente hos Nils, og det blev et venskab, der holdt i mange år. Gennem Nils fik jeg en stor interesse i litteratur, særlig svenske forfattere. Det viste sig senere, at Nils var homoseksuel, men hverken Axel eller jeg mærkede noget til det. Nils havde en god ven, Torsten Thorsell, en pensioneret rektor fra en drengeskole i Kungälv, en by ca. 40 km fra Göteborg. Vi besøgte ham der flere gange, men så flyttede han til Göteborg. Thorsten blev en slags far for mig. Han var også homoseksuel, men igen var det ikke noget, jeg oplevede. Thorsten havde i sine unge dage været sekretær for Ellen Key, en stor svensk forfatterinde, der var aktiv i perioden før og efter år 1900. Ellen Key havde blandt andet været gode venner med den østrigsk/tjekkiske forfatter Rainer Maria Rilke, som Torsten også havde mødt. Rilke blev for mig en stor oplevelse. Jeg har dyrket hans forfatterskab lige siden. Gennem bekendtskabet med Nils og Torsten fik jeg selv lyst til at skrive. Det blev til nogle digte, som jeg også arbejdede med efter hjemkomsten.

Gennem Nils mødte jeg også en anden dansk flygtning. Han var journalist og hed Victor Petersen, men var kun kendt under sit pseudonym Victor Fidusen. Efter hjemkomsten kom han til flere danske provinsblade og ejede efterhånden nogle af dem. Han blev en kendt borger i Ribe, hvor han boede med kone og fire sønner. Han var et forretningsgeni og brugte sine penge til at købe kunstværker, specielt har han efterhånden samlet en række af J.F. Willumsens værker. Han flyttede til Hjørring og åbnede et museum med sin kunst. Hans sønner er kendt som ”Jydebrødrene”, der var anklaget, men blev frikendt i forbindelse med en forretning i Kina om bl.a. en cykelfabrik. Mange år senere, da jeg var flyttet til Bagsværd, besøgte hele familien os flere gange og overnattede hos os.

Nils og Torstens indflydelse fik mig til at overveje et skift til en humanistisk uddannelse. Jeg begyndte at følge forelæsninger og eksaminatorier på Göteborgs

Universitet i filosofi og psykologi, noget der svarer til det danske pædagogikum, der er en indledning til et humanistisk studium. Jeg måtte dog opgive det, fordi jeg ikke kunne passe det ved siden af mit kemistudium. Jeg husker dog en enkelt episode. I et psykologieksaminatorium skulle en ikke særlig begavet svensk studerende ved navn Johansson svare på, hvad han vidste om jag-begrebets udvikling hos børn. Det kunne han ikke svare på, hvorpå professoren gav ham følgende oplysning: ”Nu ska jag säga Johansson något om jag-begreppets utveckling. När Johansson var liten, sa han inte: ”Mama, jag vill ha en kaka”, utan han sa ”Mama, Johansson vil ha en kaka”.

Lærerne tiltalte aldrig eleverne med Du eller fornavn. Det var efternavn eller titel. Således blev jeg af alle lærere og assistenter på Chalmers tiltalt ”teknologen”, hvis de ikke lige kendte mit efternavn.

I det år, hvor jeg gik på Chalmers havde jeg to pigebekendtskaber. Den ene hed Franzi Feldmann og var tysk/jødisk flygtning. Hun var sygeplejeelev og boede på et kollegium for flygtninge, der alle arbejdede med sygepleje. Den anden hed Chris Johansson. Hun var ved at tage en kontoruddannelse. Jeg var stadig meget usikker og uerfaren, så det blev ikke til andet end petting. Måske var det grunden til, at forbindelserne ikke varede så længe. Chris genså jeg dog mange år efter i Danmark. Det kommer jeg tilbage til.

I begyndelsen af 45 fulgte vi verdensbegivenhederne med stadig større opmærksomhed. Vi var klare over, at Tyskland var ved at falde. Vi lyttede til BBC's danske udsendelser og hørte meddelelsen om Tysklands kapitulation den 4. Maj. Jeg ringede rundt til Chris og flere af mine danske kammerater. Vi blev enige om at mødes på Götaplatsen, en central plads i Göteborg for at fejre, at krigen nu var slut for os. På det aftalte tidspunkt var jeg på Götaplatsen, men det var over 100.000 andre også. Det tog lang tid at finde vennerne. Hele aftenen gik vi syngende og jublende gennem Göteborg. Ved midnatstid mødte vi en politibetjent. Han kom hen imod os, og vi sænkede stemmen, men han sagde, at han havde fået besked på, at vi i nat måtte lave lige så meget ballade, som vi ville. Vi tog ham under armen og fulgtes ad et stykke skrigende og skralende.

De fleste danske flygtninge tog hjem i dagene efter 5. maj. Det gjorde min Mor og Ruth også. Jeg havde dog besluttet at ville tage 1.års eksamen på Chalmers, idet det var aftalt med Danmark, at den svenske eksamen ville blive godkendt i Danmark. Jeg blev eksamineret af svenske professorer efter det danske pensum. Axel Randrup tog ikke denne eksamen. Han var taget til den Danske brigade.

Den sidste tid i Sverige delte jeg et værelse med Ivan Malinovski, der var kæreste med min søster og senere hendes ægtefælle. Da han rejste hjem, overtog Boris Rabinovits, Jazzklarinetisten og jazzanmelderen Ivans plads.

Jeg kom først hjem i juli 45.

I Danmark fra 1945

I Danmark var der selvfølgelig varmt gensyn med Fräuli og mine venner. Vor lejlighed i Vendersgade var uberørt af besættelsen med en lille undtagelse. På et eller andet tidspunkt var der blevet affyret et skud, som gik gennem et vindue.

Projektet borede sig ind i en skabsdør, hvor det fik lov til at være, så længe vi havde dette skab.

Fire af mine venner fra Naturvidenskabelig Studiekreds og jeg besluttede at tage på Campingtur sammen. Vi havde af Skovridderen i Nødebo Hegn fået lov til at campere på en lysning i skoven ude på en lille halvø, der strakte sig ud i Esrom Sø. Det hele foregik meget standsmæssigt. Vi havde feltsenge. Fra vort krigskøkken tog vi et lille støbejernskomfur, hvor der var blevet lavet mad med tørv, når der ikke var nogen gas. Der var tæppe til at lægge på jorden i teltet. Vi hyrede en lastbil, der transporterede udstyret til os fem ad små skovstier ud til pladsen. Vi havde det vidunderligt helt for os selv. Vi navngav de forskellige steder: en bugt, der blev afgrænset af halvøen, vi boede på, kom til at hedde Dødemandsvigen. En bakke, man passerede på vejen til pladsen, blev til Tevandsbakken.

Den eneste ulempe ved pladsen var, at den var synlig fra Sørup på den anden side af Esrom Sø. En dag kom en båd med fire unge af den type, man dengang kaldte svingpjatter og slog deres telt op ved siden af vores. De var ligeglade med, at de ikke havde fået lov til det af Skovridderen. Nu var freden forbi for os. En aften samlede vi fem en masse mejere - de langbenede edderkopper – som der netop dengang var sæson for, og om natten lempede vi dem ind i teltet til svingpjatterne. Så listede vi os selv til køjs og forholdt os helt rolige. Lidt efter kunne vi mærke uro i det andet telt. De havde ikke lygter, men kunne mærke, at det kriblede og krablede hen over dem. De stod op og rystede alt i deres telt udenfor. Den næste dag forsvandt de, og roen var genetableret.

Hjemkommet skulle jeg forberede mig til eksamen i Mineralogi og Krystallografi, det eneste fag fra 1.års pensum, som jeg ikke havde taget i Sverige, hvor der ikke blev undervist i det. Jeg gik på Geologisk Museum en måneds tid og fik personlig undervisning af professoren. Så tog jeg eksamen med glans.

I september 45 startede jeg på Polyteknisk Lærestanstalt, der senere skiftede navn til Danmarks Tekniske Højskole og nu hedder Danmarks Tekniske Universitet. Det var noget andet end Chalmers, hvor vi arbejdede i moderne lokaler. Vor kemi-undervisning foregik i bygningen på hjørnet af Sølvgade og Nørre Farimagsgade. Den var opført i slutningen af 1800-tallet. Lokalerne var elendige, udluftningen mangelfuld. Der var til stadighed alvorlig brandfare. I disse lokaler udførte ca. 75 studerende deres laboratoriearbejde.

Det tog mig nogen tid at komme i kontakt med de andre, som jo havde kendt hinanden fra året før, hvor de under meget vanskelige forhold prøvede at gennemføre deres studium under den sidste tid af besættelsen. Axel Randrup havde på en eller anden måde indhentet det forsømte og kom i samme årgang som jeg. En af de andre på holdet var Jørgen Schlichtkrull, som havde været gymnasiekammerat med Randrup forud for dennes flugt til Sverige. Jørgen var meget betaget af min søster, og det var måske medvirkende til, at vi også blev meget gode venner. Betagelsen var dog ikke gengældt. Ruth var trofast over for sin Ivan. Fräuli var først yderst forarget over, at Ruth kissemissede med et mandligt væsen, men senere blev Ivan og Fräuli dog gode venner.

Jeg mødte Ellen Pedersen, Axel Randrups forhenværende veninde, igen i København. Ellen kom dengang sammen med en billedhugger og keramikker, der lavede små keramikdyr i en lille bod i Tivoli. Ellen havde en veninde fra sin tid på Fyn, Rigmor Jensen. Hun var gårdmandsdatter fra Ringe-egnen og var 3-sproget

korrespondent. Vi blev særdeles gode venner. Ja faktisk holdt vi sammen i ca. 5 år. Gennem hende lærte jeg elskovens fysiske side rigtigt at kende. Forholdet var dog ikke stærkere end, at hun og jeg ind imellem søgte andre græsange, men vi fandt altid sammen igen. Forholdet sluttede først, da jeg i 1950 blev gift med Nete - men derom senere.

Een Verden 1947 – 50 (planche 6)

Allerede mens jeg var i Sverige begyndte jeg at interessere mig for at komme til at arbejde internationalt. Jeg ville gerne være med i genopbygningsarbejdet i de krigshærgede lande, specielt i Østeuropa. Derfor ville jeg gerne lære et slavisk sprog. I Göteborg fandt jeg en dansk flygtning, der havde været lærer i russisk på Berlitz-school i København. Denne skole benytter en metode, hvor man fra allerførste lektion alene taler det sprog, der skal læres. Det er jo også sådan børn lærer sproget. Jeg kom med i et hold med fire andre. Sammen med læreren sad vi omkring et rundt bord. Læreren pegede på bordet og sagde *stoljik*. Det måtte altså betyde "bord". Han lagde gentagne gange hånden på bordet og sagde *na*. Det måtte betyde "på". Derefter pegede han på en stol og sagde *stul* – en "stol". Han holdt en cigaret op og sagde *papirosy*. Så rappede han som en and og sagde *utka*. Han kiggede sig søgende omkring og sagde *gdje* – "hvor".

Så var det tid at begynde at konversere. Han vendte sig mod sin nabo og sagde *gdje utka?* – hvor er anden. Naboen så sig søgende omkring. Et smil gik over hans ansigt og han pegede på bordet. *Utka na stoljik*. Så var det den næstes tur. Han ledte efter en cigaret. *Gdje papirosy?* Hans nabo pegede på stolen – *papirosy na stul*. Og sådan skiftedes ænder og cigaretter til at ligge på stole og borde. Det blev ganske kedeligt. Så skulle vi lære det russiske alfabet. Læreren havde en tavle med de russiske bogstaver og udtalte dem et ad gangen. Derefter skulle vi læse op af en tekst, mens vi havde lejlighed til at kigge på tavlen. Det gik mildest talt langsomt. Selvom jeg efterhånden lærte at stave mig gennem en russisk tekst – som jeg dog ikke forstod noget af, blev jeg hurtig klar over, at det ville være nemmere at lære et slavisk sprog, der benyttede latinske bogstaver.

Derfor fandt jeg en lærer i polsk. Det var en sømand, der ved krigens begyndelse havnede i Sverige. Han startede med at gøre os opmærksom på, at polsk var et sprog, der var vanskeligt at udtale efter en tekst, lige som det var svært at finde ud af, hvor trykket skulle lægges. Han sagde, at vi ved at synge en sang med polsk tekst, automatisk ville finde ud af udtalen og af, hvor trykket skulle lægges. Han havde duplikeret nogle sange, som vi derefter sang i kor. Ideen var god nok. Vi lærte sprogets rytme og melodi. Kort efter besøgte jeg Mor i Lillstugan i Härryda. Hun er jo født i Polen og jeg ville nu vise hende, hvad jeg havde lært. Frejdigt istemte jeg den ene sang efter den anden. Mor var rædselsslagen. Det viste sig at være aldeles ulækre polske sømandsviser. Mor rådede mig til omgående at stoppe denne undervisning. Så fik jeg eksamenstravlt og kom derefter hjem. Min trang til at lære slaviske sprog blev uforløst. Men min interesse for internationalt arbejde var der fortsat.

Allerede kort efter krigen viste det sig, at de nydannede Forenede Nationer ikke fungerede særlig hensigtsmæssigt. Bindende beslutninger forudsatte, at alle berørte lande var enige om en sag, men det var de sjældent. Overalt i verden – særlig den vestlige, blev det klart for mange, at verdensorganisationen kun ville kunne fungere, hvis den fik en større selvstændig og beslutningskraftig rolle – en verdensregering. Selv i dag næsten 60 år senere har vi jo det samme problem. I

November 1946 så jeg en indbydelse til et møde i Studenterforeningen, hvor man ville diskutere dette. Indbyderne var en flok unge studenter, der alle havde gået på Frederiksberg Gymnasium. Ordet førtes af en ung historiestuderende Thomas Hatt Olsen. Han var et af de mest begavede mennesker, jeg har mødt. Han blev valgt som den første formand for foreningen ÉN VERDEN, som blev stiftet denne aften. Ved mødet var der 17 til stede. Alle studenter undtagen en: journalisten redaktør Anker Kirkeby fra Politiken. Han ville ikke i bestyrelsen, fordi han ville være fri til at skrive om organisationen. Jeg blev valgt ind i bestyrelsen, der således alene bestod af studenter. I bestyrelsen blev jeg sat til at redigere et lille blad, der også kom til at hedde "Een Verden". Desuden fik jeg til opgave at danne en særlig studenterfraktion. Vi fik ret hurtigt øget medlemskabet, blandt andet takket være Anker Kirkeby's skribentvirksomhed i Politiken. Der blev dannet lokalforeninger rundt omkring i landet. Mange kendte mennesker meldte sig ind i organisationen, således digteren Piet Hein, der hurtigt kom ind i bestyrelsen. Piet Hein overtog snart formandsposten, og det førte til, at jeg meget ofte kom i hans hjem i Hellerup. Han var blevet gift med Katrine Højer, der som tidligere nævnt gik på Metropolitanskolen samtidigt med mig og dengang var kæreste med den senere skuespiller Bjørn Watt Boelsen.

Frankrig 1947 (planche 7 og 8)

Vi fik også etableret kontakter med tilsvarende organisationer i andre lande. Organisationen havde sin oprindelse i USA under navnet "World Federalists". Foreningerne rundt omkring i verden sluttede sig sammen som "World Movement for World Federal Government". Den internationale præsident blev Lord John Boyd Orr, der havde været forsyningsminister i England under krigen og efter krigen blev formand for FN's fødevareorganisation FAO. Man blev også enig om at danne en særlig international studenterorganisation under navnet "World Student Federalists". Boyd Orr besøgte os i Danmark for at holde foredrag. Vi havde sørget for den fineste suite på Hotel Angleterre til ham og bestyrelsen gav en middag for ham på hotellet. Jeg kan specielt huske desserten. Det var en kage, som jeg har bagt ret ofte senere hen under navnet Boyd Orr-kage. Det var mandelbund med æbler ovenpå og øverst en nøddemarengs. Den blev serveret med råcreme.

Fra Frankrig fik vi i foråret 1947 en invitation til at komme til Paris, hvor "World Student Federalists" formelt skulle stiftes. Vi sammensatte en delegation på fem, der skulle derved. Jeg blev formand for delegationen og skulle blandt andet have min kæreste Rigmor med. Korrespondancen med franskmændene gik lidt træg. De var sikkert lige så uerfarne som vi. Da det dengang var så godt som umuligt at få valuta til en sådan rejse, blev vi enige med franskmændene om en såkaldt "clearing", dvs. de sørgede økonomisk for os, mod at vi til gengæld ville sørge for dem, når de kom til Danmark. Vi blev orienteret om, at konferencen skulle finde sted på Chateau Grignon nær Paris og starte omkring den 18. august. Den 15. august tog vi med toget fra København til Paris. Det var en meget lang og anstrengende tur på træsæder. Det var forfærdende at køre gennem det totalt ødelagte Tyskland med ruinbyer som Hamborg og Köln. Det var så godt som umuligt at få mad undervejs. Vi havde ingen tyske penge, men cigaretter var et almindeligt betalingsmiddel. På en banegård købte jeg en skive meget groft brød smurt med en marmelade, der var lavet af roer. Jeg betalte med én cigaret og fik en masse småpenge i seddelform tilbage. Efter næsten to døgn's rejse ankom vi til Gare du Nord i Paris. Vi havde regnet med at blive modtaget af vore franske værter, men

der var ingen. Allerede hjemmefra havde jeg fundet ud af, at Chateau Grignon lå i forstaden Choisy-le-Roi syd for Paris og havde også givet min mor denne adresse.

Vi havde nogle få franske franc med os og tog så metro'en til Gare d'Orsay, hvorfra toget til Choisy-le-Roi gik. Ankommet dertil fandt vi ud af, at der var 7 km til slottet. Der var hede bølger. Jeg havde en masse bagage, bl.a. smoking og rejseskrivemaskine. Vi slæbte os af sted svedende og trætte efter den lange togtur. Slottet viste sig at være et præsteseminar. Der var sommerferie og tomt. Efter en del råben blev der lukket et vindue op på 2. sal, og en præst stak hovedet ud og spurgte, hvad vi ville. Han kendte overhovedet ikke noget til nogen kongres, men oplyste os om, at der fandtes et andet Chateau Grignon vest for Paris. Den nærmeste jernbanestation hed Plaisir-Grignon. Uden meget plaisir tog vi tilbage til Paris og med metro'en kom vi til Gare St.Lazare og derfra med toget til Plaisir-Grignon. Det var efterhånden blevet aften og i mørke ankom vi til slottet. Det var en landbrugsskole. Der havde man dog hørt om konferencen, men der var ikke blevet foretaget nogen bestilling, og der var ikke spor af vore franske frænder. Vi fik dog lov til at overnatte i en sovesal. Den næste morgen anbefalede man os at tage til St.Germain-en-Laye, hvor der på slottet var indrettet et ungdomsherberg.

Det var søndag. Telefonopringninger til være franske ”værter” var resultatløse. Vi tog så til slottet St.Germain-en-Laye, hvor nogle katolske paterer i lange brune kutter og med tunge bjergstøvler på fødderne tog imod os og anviste os en madras i en stor sovesal, indrettet i en af slottets store sale på første sal. Gennem store franske døre kunne vi komme ud på en balkon, som gik rundt om hele slottet. Fra dette højtliggende sted havde vi en storslået udsigt over hele Paris. (Jeg har mange år efter igen været på slottet, der nu var blevet til et arkæologisk museum og kigget ud samme sted. I parken foran slottet var træerne blevet fældet under krigen for at skaffe brændsel, men de var nu vokset op, så man ikke mere kunne se Paris herfra). Om natten blev det ulidelig hedt. Rigmor og jeg flyttede vore madrasser ud på balkonen. Om morgenen blev vi af en af paterne vækket ved, at han sparkede os i siden med sine tunge støvler. Det havde regnet lidt om morgenen, og madrassen var blevet lidt våd. Han råbte op om, at vi skulle erstatte madrasserne.

Vi flygtede hurtigt fra stedet og tog til Paris, hvor vi straks opsøgte vore franske værter kontor. Ingen var tilstede. Naboer fortalte os, at vore værter vistnok var taget til en anden konference i Montreux i Schweiz. De havde sikkert glemt at sende afbud til disse fjerntliggende danskere. Vi var nu ikke de eneste, der var kommet i nød. På vejen ned mødte vi fire unge høje lyse mænd, der så meget vrede ud. Det var den norske delegation. De havde også kun ganske få penge. Ved at dele alle vore penge ligeligt havde vi nok til en enkelt overnatning på et meget billigt hotel, før vi tog hjem igen.

Vi fandt ud af, at Montmartre nok var stedet, hvor vi skulle søge et billigt hotel. Med metro'en tog vi til Place Pigalle, som vi vidste, lå på Montmartre. Vi gik op ad den første sidegade, rue Houdon, hvor der var hotel i alle huse. Nummer 9 var det eneste hus, der så nogenlunde vedligeholdt ud. Vi gik ind – det hed hotel Malakoff – og spurgte efter værelse. Efter nogen betænkelighed, tilsyneladende specielt fordi vi havde en pige med, fik vi anvist værelser. Jeg fik et dobbeltværelse sammen med en nybagt student – Bent. Mens vi pakker ud, banker det på døren og ind træder to nøgne piger. Vi var havnet på et bordel. Vi holdt os fra varerne, men det var der en af nordmændene, der ikke gjorde.

Da vi skulle rejse næste dag, viste det sig oven i købet, at pigen var blevet forelsket i ham. Hun ville ikke lade ham rejse. Han var loyal mod os andre og sagde, at han kun ville blive der, hvis vi alle kunne blive der. Pigerne lagde råd op og kom med følgende tilbud til os. Vi kunne få lov til at blive der gratis, hvis vi ville skaffe dem kunder. Sagen var, at de bedste kunder var allierede soldater, og dem var der mange af i Paris i 1947. De barer, hvor disse soldater kom, var imidlertid ”off limits” for pigerne, men ikke for os, der kom fra allierede lande. Vi skulle derfor tage til disse barer, skaffe dem kunder og tage dem til baren ”Au Soleil Levant”, der lå på hjørnet af Place Pigalle og Rue Houdon. Der ville pigerne tage imod dem. Vi levede derefter 14 dage i Paris som alfonser. Rigmor var bedst til jobbet, fordi hun var den, der hurtigst fik kontakt med soldaterne. Når de ville gøre tilnærmelser, undskyldte hun sig med, at hun havde menstruation eller blærebetændelse, men hun havde gode veninder. Hurtigt fik hun dem anbragt i en taxa, der fik besked på at køre til ”Au Soleil Levant”. Efter 14 dage skulle de fleste af os hjem, fordi arbejdet kaldte, men en af nordmændene og jeg blev tilbage. I forbindelse med vort arbejde havde jeg mødt 2 engelske desertører. De holdt til i en teltlejr på en tom grund lige ved krigsministeriet. Der flyttede vi hen.

Der mødte vi også en svensker, Bosse Gustafsson, der var maler, og som jeg kendte fra Göteborg, hvor han var forelsket i en af mine kvindelige, danske studenterkammerater. Han var en festlig fyr, der jagtede alle pigerne i teltlejren. Jeg mødte ham mange år senere i København. Da var han blevet forfatter. Havde skrevet to succesbøger, hvoraf den ene var blevet filmatiseret – ”Kungsvägen”.

For at kunne blive i Frankrig var det nødvendigt at finde et arbejde. De to englændere, nordmanden og jeg gik op til det franske undervisningsministerium, der havde et studenterarbejdsanvisningskontor. Der fik vi anvist et job som vinplukkere i Pouilly-Fuissé i det sydlige Bourgogne. For mit vedkommende hos en vinbonde, der hed M. Dondin. For at lette vor rejse derved, gav ministeriet os et brev, som skulle hjælpe os med at køre på tommelfingeren og som bad vore arbejdsgivere om at undskylde, hvis vi kom for sent på grund af denne rejsemåde. Vi tog til Place d’Italie i den sydlige udkant af Paris, og søgte at tomle. Hurtigt fandt vi ud af, at det ikke nyttede at prøve at køre fire sammen. Først delte vi os to og to, men snart skiltes jeg også fra min makker.

Undervejs kom jeg op at køre med et omrejsende cirkus, der hyrede mig som cirkustjener. I 14 dage rejste jeg telte og pakkede dem sammen, passede dyr og stod parade med en fin cirkusuniform. Så syntes jeg, at jeg måtte videre. I nærheden af Beaune i det nordlige Bourgogne kom jeg op at køre med en vinbonde, som jeg fortalte, at min største drøm var at ligge med åben mund ved foden af en vintønde, som man havde fjernet spunsen fra. Han grinede og kørte mig ind på sin gård for at opfylde mit ønske. Han kaldte alle sine folk sammen, placerede mig under en tre meter høj vintønde, hvorefter en mand med en forhammer slog spunsen løs. Jeg blev simpelthen skyllet væk af den kraftige vinstråle. Mens jeg stod fuldstændig gennemvædet af rødvin, tog vinbonden afsked med mig. Han havde jo opfyldt mit ønske. Det var aften. Jeg ejede kun de shorts og den skjorte, jeg gik i. Alt mit habengut var en gasmasketaske af lærred, som jeg havde købt på loppetorget i Clignancourt. Smoking, skrivemaskine og alt andet havde jeg sendt hjem med Rigmor. Det var varmt, vinen fordampede og alting klæbede på mig. Sådan kunne jeg ikke vente at få nogen kørelighed videre. Jeg fandt en lille bæk, der krydsede vejen og hoppede i med tøjet på for at vaske vinen af mig. Jeg lagde mig derefter i

det fri under en busk for at sove. Den næste morgen vågnede jeg med mit livs værste hold i ryggen.

I denne tilstand kom jeg hen ad aften til Pouilly, hvor jeg straks opsøgte M. Dondin. Det var en yderst ilter herre, som tog meget unådigt imod mig. Ikke nok var jeg næsten fjorten dage forsinket, men jeg var også fuldstændig uarbejdsdygtig og nu skulle han brødføde mig. Jeg kom op på et loft, hvor jeg skulle ligge i høet. Næste morgen havde jeg det ikke bedre. M. Dondin rasede. M. Dindon, jeg skal nok snart komme mig, sagde jeg formildende. Da han hørte det, smed han mig på porten med samt min gasmasketaske. Jeg var helt uforstående. Hvad havde jeg sagt? Jeg tog hen til M. Henry Plumet, som var arbejdsgiver for to af mine andre kammerater. Han var en yngre, meget flink mand og for øvrigt byens borgmester. Da jeg fortalte ham, hvad der var hændt, og hvordan jeg havde forsøgt at formilde M. Dindon, grinede han højt. Har du virkelig kaldt ham Dindon, ved du ikke,. Hvad det betyder. Jeg kiggede spørgende på ham. Manden hedder Dondin. Du har kaldt ham Dindon, det betyder kalkunsk hane, og det er hans øgenavn, som han selvfølgelig ikke kan tåle at høre. Han må have troet, at du gjorde nar ad ham.

Jeg fik nu job hos M. Henry Plumet. Han boede sammen med sin gamle mor, og under deres gode pleje kom jeg mig hurtigt. Jeg arbejdede der i ca. 14 dage. Mme. Plumet var en belæst dame. Om søndagen tog hun mig op på et af de lave bjerge, der var karakteristiske for egnen. Der stod hun på kanten af en lodret bjergvæg med sit lange hvide hår flagrende i blæsten og deklamerede et digt af den franske nationaldigter Lamartine, som havde stået samme sted, da han blev inspireret til det digt, hun fremsagde.

I den lodrette bjergvæg var der for øvrigt en grotte, hvor der har boet mennesker i den ælde stenalder i en periode, der kaldes Solutreen efter hovedbyen i området. Den betegnelse havde jeg hørt før, kom jeg i tanke om. Min far havde i Wien en bekendt, en arkæolog, der hed Dr. Otto Hauser. Han fortalte dengang om sine udgravninger i Solutré og forærede mig en bog om stenalderfolket. Den har jeg endnu. Og der beskrev han den egn, jeg nu befandt mig i.

Hver aften efter arbejdet tog M. Plumet mig ned i sin vinkælder, hvor han fortalte om vinene fra de forskellige vinmarker, som han ejede. Ved hvert fad var der en lille sølvkop – en tâtevin. Med en glashævert tog han lidt vin fra fadet og i en lang stråle sprøjtede han vinen ned i koppen, uden at en dråbe gik til spilde. Efter fjorten dage syntes jeg at jeg kunne smage forskel på årgange og beliggenheden af vinmarken. Pouilly-Fuissé vinen er en fremragende hvidvin. Plumet's hvidvin blev blandt andet solgt til det danske kongehus, og det var specielt fru Plumet meget stolt over.

Efter min hjemrejse korresponderede jeg i nogle år med hr. og fru Plumet. Fru Plumet var royalist og ville vide noget om det danske kongehus. Jeg sendte hende flere numre af Billedbladet, som allerede dengang var det royale ugeblad.

Jeg havde fået smag for høstarbejdet og tog til et sted nær Perpignan for at være med ved kastaniehøsten. Jeg vidste ikke, at man selv skulle sørge for tykke læderhandsker for at beskytte sig mod de yderst skarpe pigge på kastanieskallerne.

Efter en dag fik jeg blodbetændelse og kom på hospitalet. Da jeg blev rask, havde jeg lige penge nok til at tage toget tilbage til Paris.

Der mødte jeg straks en bekendt fra mit forrige Parisophold. Han stod for de danske udsendelser i den franske statsradio. Han ville hjem på ferie og manglede en afløser. Jeg fik jobbet. Det førte til nogle herlige oplevelser. Foruden at skulle oplæse dagens tekst, som vi fik udleveret på fransk og selv skulle oversætte, fik vi mulighed for at komme med til nogle pressearrangementer. Jeg var med til et pressemøde hos general de Gaulle i den lille by Colombé-les-deux-Eglises, hvor han boede. Interviewede danske tryllekunstnere ved en international tryllekunstnerkonference. Jeg tjente også en masse penge. Ekviperede mig og flyttede ind på et godt hotel ved Sorbonne. Da min ven kom tilbage efter godt en uge, tog jeg hjem til Danmark.

Da jeg kom hjem og min Mor så mig, fik hun krampegråd. Jeg var ikke blevet klippet eller barberet i al den tid, jeg havde været i Frankrig. Jeg havde stort vildt hår og fuldskæg. Vi havde besøg af min tante Sala fra Israel på det tidspunkt. Hun var en sød og lattermild pige, der overbeviste mig om, at jeg måtte gøre noget ved mit udseende. Da jeg havde klippet skægget af, barberet mig og været hos frisøren, faldt min Mor til ro. Det var nu tæt ved jul og jeg havde mistet et halvår af mit studium. Det kunne jeg ikke indhente, specielt fordi jeg ikke var mødt op til kemiøvelserne, der var startet ved semesterets begyndelse. Det kom til at koste mig et års forlænget studietid, men mine oplevelser gjorde, at jeg ikke sørgede over det.

Jeg tog et job som laborant på kemilaboratoriet på Nordiske Kabel- og Trådfabrikker på Amager. Jeg skulle lave spektralanalyser på prøver af det metal, der skulle udstøbes om morgenen. Derfor skulle jeg møde klokken fire om morgenen. Min chef hed Kühnel Hagen. Han havde også undervist på Polyteknisk Lærestanstalt og skrevet den lærebog, hvorefter vi foretog uorganiske analyser. Han var selv uddannet i militæret, og det påvirkede hans væremåde. Han var yderst skrap og kommanderende. Han mødte selv til tiden om morgenen og stod med et lommeur i hånden, hvis man blot kom et minut for sent.

Jeg havde aftalt med professor Th. Bjerger, som var min fysiklærer, at jeg skulle lave specialøvelser i spektralanalyse og atomteori. Og det blev også aftalt med Kühnel Hagen, at jeg ved siden af mit faste arbejde skulle have lejlighed til at gennemføre de analyser, der hørte til øvelserne. Men hver gang jeg prøvede at komme i gang med det, havde Kühnel Hagen undskyldninger for ikke at lade mig komme i gang. Efter et par måneder beklagede jeg mig over det. Han smed mig straks på porten. Siden hen har jeg næret et sådant had til den person, at jeg gik over på den anden side af gaden, når jeg mødte ham. Han kom jo ofte på Lærestalten.

Jeg besluttede nu, at jeg aldrig mere ville have et job, hvor jeg skulle stå så tidligt op om morgenen. Og det har jeg stort set overholdt siden hen. Jeg fik hurtigt et andet job på Nordisk Synteselaboratorium på Frederiksberg. Lederen – Theander – var en dygtig kemiker, der dog aldrig havde fuldendt sit studium. Jeg havde der mange forskellige synteseopgaver. Vi fremstillede sennepsgas til brug for militærets øvelser. Det var et ubehageligt og farligt arbejde, der foregik uden, hvad man i dag ville anse for selvfølgerlige sikkerhedsforanstaltninger. Jeg skulle depolymerisere (nedbryde) polystyren for at lave styrén, som er en flygtig væske, der findes naturligt i hyacinter og giver dem den karakteristiske duft. Men her havde jeg at gøre med styrén i mængder, der svarede til millioner af hyacinter. Siden hen har jeg været overfølsom over for denne duft og har derfor ikke tålt

hyacinter i huset. Jeg opgav jobbet efter nogle måneder, dels fordi jeg nu skulle passe mine studier, dels fordi jeg fortsat har brugt meget tid til at arbejde med foreningen Een Verden.

Foreningen udviklede sig meget hurtig. I løbet af 1948 kom der lokalgrupper i så godt som alle byer i Danmark. Der blev ansat en lønnet sekretær for foreningen. Inden for ungdoms- eller studenterafdelingen, som jeg var formand for, blev der dannet en aktivgruppe. Unge, der hjalp til på kontoret, sørgede for mødefaciliteter, udarbejdede og distribuerede oplysningsmateriale etc.

Da vi anså en verdensregering som det eneste middel, der på længere sigt kunne forhindre en atomkrig, var meget af aktiviteten rettet mod at forklare truslerne ved atomvåben, men også om mulighederne for en fredelig udvikling af atomenergi. Sammen med min fysikprofessor Th. Bjerge gik jeg i gang med at forberede en udstilling om atomenergiens farer og muligheder. Vi fik et professionelt udstillingsfirma til at stå for det praktiske arrangement. Udstillingsarkitekterne blev Jørgen Bo og Wilhelm Wohlert, som også var Louisiana's arkitekter. Fra mange internationale sider blev der stillet materiale til rådighed for os. Udstillingen blev afholdt i 1948 på Charlottenborg og blev en kæmpesucces.

I 1948 inviterede jeg en gruppe tyske studerende til en uges ophold i Danmark, hvor de skulle orienteres om, hvordan et demokratisk samfund fungerer. De studerende blev indkvarteret privat og Københavns Universitet stillede lokaler til rådighed for vore møder. Det var allerførste gang efter krigen, at en gruppe unge tyskere kom til Danmark. Det vakte megen debat, men det, at jeg som jøde stod for arrangementet borgede for, at der ikke lå nazistiske tanker bagved. Jeg måtte dog, bl.a. også for det danske, jødiske samfund, der havde kritiseret arrangementet forklare, at vi jo ikke bare kunne løse det tyske problem ved at slå alle tyskere ihjel. Da vi altså skulle leve side om side med dem, var det bedste vi kunne gøre, at vise dem, at der var andre og bedre måder at leve på, end den nazistiske facon. Arrangementet var selvfølgelig blot en dråbe i havet, men efter det blev det mere almindeligt at etablere sådanne møder.

World Student Federalists (planche 9)

I 1947 mislykkedes det jo for os at komme med i en konference afholdt af den internationale Een Verden studenterorganisation. Franskmændene, der havde inviteret os til et stiftende møde i Paris i 1947, tog, som nævnt, til en konference i Montreux, og der blev organisationen stiftet, mens vi boede på bordel i Paris. Vi fik dog etableret skriftlige kontakter internationalt og jeg blev valgt ind i den internationale studenterorganisations eksekutivkomité.

I 1949 blev der så endelig afholdt en studenterkongres, som jeg deltog i. Det var i Amsterdam. Vi var indkvarteret på et af de store passagerskibe, der var bygget til trafikken mellem Holland og Hollandsk Østindien. Disse skibe var blevet ledige, da Indonesien oprettedes som en selvstændig stat. Lord John Boyd Orr åbnede mødet, hvor jeg blev valgt som verdenspræsident for organisationen World Student Federalists. I bestyrelsen sad der sammen med mig blandt andet en ceyloneser, en nigerianer, en japaner, en tysker, en amerikaner og flere andre. Organisationens havde en lønnet sekretær. Hovedkontoret lå i Paris. I løbet af det år, jeg var præsident, var jeg til bestyrelsesmøder i Paris, London og Bonn, hvor vi havde

møder og boede i et halvvejs udbombet hus. Jeg fik mange internationale venner og bekendte.

En af de mere spændende var en førende indisk politiker Rammanohar Lohia, der var leder af det indiske arbejderparti, og som besøgte mig i København. Jeg introducerede ham for Een verdens formand Piet Hein, som arrangerede en frokost for ham og mig i Tivoli. Jeg tror, at rutsjebanen dér var Rammanohars største oplevelse i Danmark. Nej, i et brev han sendte mig senere, skrev han, at det der ved siden af Tivoli imponerede ham mest, var, at han havde mødt en digter, hvis vers var blevet solgt i en million eksemplarer verden over. Adskillige år senere blev Rammanohar myrdet i Indien.

Af andre spændende personer, som jeg kom i nær kontakt med gennem mit arbejde for Een Verden, skal jeg endnu nævne nogle få. Skuespilleren Ebbe Rode meldte sig ret tidligt ind i Een Verden. Da det betød en del for os at have kendte mennesker med i arbejdet, blev han valgt ind i bestyrelsen, som jeg jo også var medlem af. Vi havde ofte bestyrelsesmøder hjemme hos os i Vendersgade, og der blev Ebbe Rode en hyppig gæst. Han var meget lige til, var ganske engageret i arbejdet for organisationen og tog meget ofte ud på Een Verdens foredragsturneer, hvor han læste op.

En af de internationale personligheder, som var aktiv i bevægelsen var Abbé Pierre, en fransk munk, der altid gik klædt i en sort kutte og med tykke bjergstøvler på fødderne. Han var specielt aktiv i ungdomsbevægelsen, som jeg var formand for. Han besøgte mig København. Min mor var forfærdet, da hun så den langskæggede mand med de store støvler komme ind i stuen, hvor der lå fine tæpper. Han besøgte ofte World Student Federalists kontor i Paris. Pigerne, som arbejdede der, var altid rædselsslagne, når han kom, fordi han altid gav sig til at gramse på dem. Senere blev Abbé Pierre kendt som organisator af de internationale klunserlejr – Emmaus-bevægelsen, der samlede ind til fordel for internationalt hjælpearbejde. Abbé Pierre er født i 1912 som Henri Grouès. Han deltog i den franske modstandsbevægelse under krigen og fik der sit nye navn. Mens jeg kendte ham, var han medlem af det franske parlament. Emmaus-bevægelsen startede han i 1949 og ophørte så med sin aktivitet i Een Verden organisationen. I 1996 blev han berygtet for at være kommet med antisemitiske udtalelser om, at de tyske udryddelseslejr var en myte og at jøderne styrede hele verden. Han bor nu i et italiensk kloster, men leder fortsat Emmaus-bevægelsen.

Een Verden havde efterhånden afdelinger i de fleste byer i Danmark. I Odense var afdelingens formand byens vandværksdirektør Georg Andrup, som lige til sin død for nogle år siden blev en af mine bedste venner. Han var en mand med store, ofte provokerende meninger. Han var en af de første der bekymrede sig om vort vandmiljø. Han blev senere uvenner med byens borgmester og måtte gå på tidlig førtidspension. Jeg var hyppig gæst i hans hjem i Odense og senere i Kerteminde, hvortil han flyttede efter sin pensionering.

I 1949 begyndte jeg at nedtrappe mit engagement i den danske Een Verden forening. Hovedårsagen var, at jeg skulle samle mine kræfter for at få afsluttet mit studium med en civilingeniøreksamen. Jeg havde jo allerede mistet et år og ville nødig bruge endnu et år til mit studium. Desuden var jeg begyndt at tvivle på, om det ville være muligt at opnå de mål, foreningen havde sat sig – en verdensregering. Jerntæppet havde sænket sig mere og mere. Den kolde krig rasede. Der så ikke ud

til at være nogen mulighed for at komme overens med østblokken om en styrkelse af de Forenede Nationer, som i de fleste situationer havde vist sig magtesløse. Jeg besluttede at stoppe med aktiviteten, når min formandsperiode i World Student Federalists udløb i 1950. Det skete ved en flot kongres i Folkestone i England.

Det betød også mit farvel til Rigmor. For på denne tid mødte jeg Nete, som jeg giftede mig med i 1950.

Civilingeniøren stifter familie (planche 10)

I januar 1950 blev jeg civilingeniør. Jeg havde valgt faget silikat kemi som speciale. Min specialopgave var at projekttere en fabrik til fremstilling af keramiske kloakrør på Bornholm. I denne anledning var jeg i 1949 en måned på Bornholm som praktikant på Hasle Klinkerfabrik. Det var en fabrik af denne art, jeg skulle projekttere. Jeg boede på vandrehjemmet i Hasle og nåede næsten at blive optaget som familiemedlem hos vandrehjemsbestyreren. Jeg tog mig jobbet på fabrikken ret let, men nåede at se det meste af Bornholm, hvor jeg ikke havde været tidligere.

Ret hurtigt efter den afsluttede eksamen fik jeg mit første professionelle job. Det var i firmaet Christian Fahrner, der solgte maskiner, ovne og materialer til keramik- og glasindustrien i hele Norden.

Nogen tid efter min tiltræden skulle jeg sammen med chefen Christian Fahrner besøge de store keramiske fabrikker i Sverige, Finland og Norge. Til det formål lejede Fahrner et lille privatfly, en Auster MarkV. Fahrner havde ikke selv flyvecertifikat, men ville gerne lære at flyve. Han blev senere formand for den danske sportsflyverklub. Som pilot havde vi en ung mand, der manglede flyvetimer for at få sit trafikflyvercertifikat. Maskinen vi fløj med var en 2 personers maskine med to sæder ved siden af hinanden. Bagved sæderne var der et trekantet bagagerum, hvor en person kunne sidde sammenkrøbet. Personen var jeg. Jeg sad med ryggen til flyveretningen og havde en fin udsigt, fordi kabinetaget også over bagagerummet var af klar plastic. Maskinen var en skolemaskine, hvor dog pedalerne for eleven var taget ud, da vi fløj uden kvalificeret lærer. Der fandtes dog små studse, som var beregnet til at skrue pedalerne fast på. På strømpefødder kunne man gribe med tærne omkring disse studse og derved nødtørftig styre maskinen, idet man samtidig strakte sig mod venstre og benyttede pilotens rat. På denne måde fløj Fahrner en stor del af turen for at øve sin flyvefærdighed.

Vi havde en masse salgsmateriale med på turen, kataloger, beskrivelser, vareprøver etc. Vi startede fra København mod Jönköping som første mellemlandning. Maskinen var fuldt lastet med benzin i tanken, der var foran i maskinen lige bag motoren. Vi havde alvorlig overvægt, specielt med mig i bagagerummet bagtil. Da vi kom over det sydlige Skåne, blev maskinen mere og mere haletung, efterhånden som vi forbrugte brændstof fra tanken foran. Det blev klart at vi ville ankomme til Jönköping som helikopter, hvis vi fortsatte. Derfor returnerede vi til København, hvor vi tømte maskinen for bagage og stillede det hele op på en stor bagagevægt. Al bagage blev gennemgået omhyggeligt af os for at se, hvad vi kunne undvære. Fahrner ringede efter sin kone, der skulle overtage alt, hvad vi opgav at tage med. Ud røg det meste salgsmateriale, alt ekstratøj, vi havde med, selv toiletgrej måtte ud, så vi kun havde et sæt til deling. Så fløj vi af sted igen. Og denne gang kom vi til Jönköping og derfra til Gävle, hvor vi besøgte en fabrik. Så kom den allerskønneste del af turen. Flyvningen over skærgården og Ålandsøerne til Åbo.

Vejret var smukt, klar himmel og solskin. Der var hundredvis af øer under os. Og det samme mønster gentog sig ved hver ø. Yderst det blå hav, der skiftede til grønt på lavt vand, så en bræmme af hvidt skum ved kysten, der bestod af rød ålandsporfyr og længere inde på øen den grønne granskov.

Vi kom til Åbo og blev modtaget af lufthavnspersonalet med dystre miner. Det viste sig, at en finsk maskine magen til vor, kort før vi landede, var styrtet ned under landingen, og piloten og hans medpassager blev dræbt på stedet. Maskinen var kommet for langt ned under landingen, hjulene havde ramt et trådhegn, så maskinen tippede forover. Vi skulle gense denne maskine senere.

I Åbo besøgte vi et par fabrikker Åbo Porcelain og Pargas Bruk, hvorefter vi fløj til Helsingfors. På vej mod Helsingfors kom vi over Porkkalaområdet, der dengang endnu var besat af russerne, hvorfor der var flyveforbud henover det. Vi kom dog for tæt på. To russiske jagere fløj op mod os og strøg tæt forbi vor maskine for at jage os nordover. Vor maskine kom derved i stærke svingninger, der følte specielt ubehageligt i mit lille bagagerum, hvor der ikke var noget sæde eller nogen fastspænding, så jeg rutchede rundt deromme og følte mig stærkt søsyg.

I Helsingfors blev vi indkvarteret på det fine hotel Mannerheim og besøgte Arabiafabrikkerne, hvor vort firma netop havde færdigbygget en stor tunnelovn. I denne anledning inviterede Arabia's direktion os til en fin middag på byens nyeste hotel Tornio med restauranten øverst oppe i den skyskraberagtige bygning. Efter middagen var der kaffe. Tjeneren kom og fortalte, at der for første gang efter krigen var kommet BOLSabrikoslikør til Finland. Det skulle vi prøve. Det var noget sødt, men stærkt stads. Efter de første to glas var piloten, der sad ved siden af mig og jeg enige om, at det skulle vi ikke have mere af, hvis vi skulle være ædru til videreflyvning den næste morgen. Det kneb dog ikke med nødningen, og vore glas blev igen fyldt op. Uden at nogen opdagede det, tømte piloten og jeg vore glas under bordet, hvor det gik ud over et fint ægte tæppe. Denne forestilling gentog sig adskillige gange, så piloten og jeg næsten ikke kunne finde et sted at sætte vore fødder på grund af den stadigt større likørpyt på gulvet. Det øvrige selskab blev mere og mere bedugget, specielt vor chef. Da vi brød op, gik vi til vort hotel. Det vil sige vor chef fløj med udbredte arme og slingrende skridt gennem gaderne, samtidig med at han lavede højlydte flylyde. Det endte med, at en politipatruljebil overførte Fahrner til detentionen, mens piloten og jeg fik en velfortjent søvn på Hotel Mannerheim.

Den næste morgen pakkede vi vore få ejendele sammen og hentede Fahrner på detentionen, hvorefter vi tog til flyvepladsen for at finde vor maskine, der stod i en hangar. Vi fandt også Auster'en og da vi stod op i den, opdagede vi, at frontruden og en stålstiver i kabinetaget var dækket med blod og hjernerester. Det var den forulykkede maskine fra Åbo, der var kommet til Helsingfors til nærmere undersøgelser, og som vi ved en fejltagelse var kommet op i. Det var for meget for Fahrner, der omgående brækkede sig.

Over Åbo fløj vi til Bromma ved Stockholm, og derfra til Porsgrunn og Egersund i Norge og derfra hjem. Det tog flere dage, før jeg kunne rette benene helt ud efter at have siddet sammenkrøbet så længe bag i maskinen.

I løbet af sommeren 1950 blev jeg også sendt til England af firmaet, dels for at forhandle med de fabrikker, som vi repræsenterede i Danmark eller Norden, dels for at lære mere om de maskiner, ovne og produkter, som vi forhandlede. Jeg skulle bo i Stoke-on-Trent, som er hovedby i "the Potteries", hvor den keramiske industri og dens leverandører er koncentreret. Den, der specielt skulle tage sig af mig, var Mr. Podmore, ejeren af et stort firma, der leverer glasurer til den keramiske industri. Hans firma havde specialiseret sig i glasurer, der ikke var giftige på grund af blyindholdet. Blyforgiftning var dengang en svøbe, der ramte mange arbejdere i industrien. Desuden var det vigtigt, at den færdige genstand ikke afgav bly, således at brugeren blev forgiftet. Det var specielt et problem i Danmark, fordi pottemagerne hævdede, at det uden et stort blyindhold i glasuren ikke var muligt at lave keramik med dansk ler, uden at glasuren bagefter krakelerede. Det problem skulle jeg komme til at beskæftige mig meget med i de næste år. Mr. Podmore og hans kone var elskelige mennesker. Jeg blev næsten optaget i familien hos dem. Mr. Podmore, der var kemiker, havde under krigen arbejdet i Ministry of Supply, hvor han havde lavet forskellige undersøgelser til gavn for soldaterne ved fronten. Han viste mig en rapport, som han hævdede havde reddet mange soldaters liv. Den hed "Pre- or Postlactation of Tea". Den handlede i sin betydningsfuldhed om det store spørgsmål, om man skal komme mælk i koppen før eller efter, at teen er hældt i. Han viste, at den traditionelle måde, hvor man kommer mælk i koppen før teen var den rigtige. Han forklarede det på følgende måde: Engelsk te har som oftest et meget højt garvesyreindhold. Det er usundt, fordi det kan forårsage mavesår. Proteinerne i mælken er i stand til at neutralisere garvesyren, men kun hvis de ikke er ødelagt – denatureret ved opvarmning i nærheden af kogepunktet. Når mælken hældes i den kolde kop og teen derefter hældes i, når den at neutralisere en stor del af garvesyren, inden den bliver for varm. Hvis mælken derimod hældes i den varme te, denatureres den omgående og kan ikke gøre sin virkning gældende. Tænk – sagde Mr. Podmore – hvor mange soldater jeg har reddet fra mavesår, fordi militæret på min foranledning sørgede for, at teen blev behandlet korrekt, før den blev serveret for soldaterne.

Mr. og Mrs. Podmore var selskabeligt anlagt. Mens jeg var der, ville de arrangere et maskebal og jeg blev inviteret med. Det skulle foregå en onsdag. Hvordan skulle jeg dog klæde mig ud. Jeg fandt ud af, at min eneste mulighed var at komme som Cæsar, idet jeg ville iføre mig lagenet fra mit pensionatsværelse som stola. Som sagt, så gjort. Jeg boede adskillige kilometer fra Podmores hus, men i England ser man jo mange mærkelige mennesker, så ingen bemærkede noget, da jeg iført lagenet kørte med bussen. Hos Podmores tog stuepigen imod mig. Hun kaldte på Mrs. Podmore, der inviterede mig inden for. Der var endnu ikke kommet andre gæster. Vi satte os ned i stuen og underholdt hinanden med almindeligheder. På et tidspunkt spørger Mrs. Podmore, om jeg ikke ville spise middag med dem. Jo tak, det ville jeg da gerne. Jeg var stadigvæk den eneste gæst. Der faldt ingen bemærkninger om min flotte maskeradeudklædning. Efter middagen satte Mr. Podmore og jeg os ind i herreværelset og vi havde en god snak om glasurer. Da klokken var 10 syntes jeg, at det nu kunne være nok. Jeg tog afsked med dem og i døren siger Mrs. Podmore så: Det var hyggeligt at se Dem, men kom nu endelig til vort maskebal næste onsdag.-- Å gud, jeg havde taget fejl af dagen. Og det var vel typisk engelsk, at der ikke faldt nogen bemærkninger om min fejltagelse. Næste onsdag var jeg så til et herligt maskebal.

Det var en god Englandstur, hvor jeg virkelig lærte meget om keramik. Og for øvrigt min anden Englandstur den sommer, fordi jeg jo også var i Folkestone til World Student Federalists kongres.

Kort efter hjemkomsten fra denne kongres bliver jeg inviteret hjem til en af mine bekendte fra Een Verden-arbejdet. Hjemme hos ham møder jeg en pige, der tydeligt var ganske interesseret i mig. Det ender med, at jeg overnatter hos min bekendt sammen med pigen, der hed Agnete Klint. Det viste sig senere, at Agnete sammen med min bekendt havde overværet et møde, hvor jeg holdt foredrag, og at hun der syntes, at hun skulle lære mig lidt bedre at kende. Og det kom hun så til.

Vi blev snart uadskillelige, selvom vore boligforhold var lidt vanskelige. Jeg boede stadigvæk i et lille hummer i lejligheden i Vendersgade, mens hun boede hos en tante i Hellerup, mens hun gik på Handelshøjskolen for at blive korrespondent. Agnete, eller Nete, som hun helst ville kaldes, var fra Ringsted, hvor hendes Far var guldsmed. Jeg blev snart inviteret hjem til hendes forældre, hvor jeg dog anstændigvis skulle sove alene i et værelse. Hendes Mor var elskelig, mens Faren først skulle se mig lidt an. Noget senere på året måtte vi til bekendelse. Nete var blevet gravid. Det afgjorde jo sagen. Vi skulle giftes så hurtigt som muligt.

Det skete så på Københavns Rådhus den 24. november 1950. Kun vor nærmeste familie var til stede. Bagefter gav svigerfar middag på Wivex, dengang Københavns førende restaurant, der lå i et hjørne af Tivoli, der hvor Vesterbrogade og Bernstorffsgade skærer hinanden. Under middagen bliver jeg spurgt, om jeg havde gjort mig nogle tanker om, hvad barnet skulle hedde. Min yndlingsforfatter Rainer Maria Rilke havde skrevet en roman, hvor den kvindelige hovedperson hedder Abelone. Det har jeg altid syntes, var et skønt navn. Så jeg foreslog, at barnet, hvis det blev en pige, skulle hedde Abelone. Men hvad, hvis det bliver en dreng, spørger svigerfar. Spontant svarer jeg, så skal han hedde Abelard - helten fra middelalderromanen Abelard og Heloise. Og så fortsætter jeg, hvis det bliver tvillingepiger, skal de hedde Abelone og Abeline og bliver det tvillingedrenge Abel og Abelard. Svigerfar, der havde mange gode egenskaber bortset fra sans for humor, bliver chokeret og får et hjerteanfald. Nå ja, jeg var da indstillet på kompromis. Da barnet bliver født i 1951 – en pige – bliver hun kaldt Lone.

Da vi blev gift i al hast, havde vi endnu ikke fundet noget sted at bo sammen. Så den første tid fortsatte vi med at bo hver for sig, mens vi så os om efter en bolig. Det var meget vanskeligt, men det lykkes os dog at fremleje en bungalow i Søborg på Daltoftevej, hvor ejeren var på Grønland i forbindelse med nogle videnskabelige undersøgelser. Nogle måneder senere var vi så heldige at finde en lejlighed i Valby på Landlystvej. Det var en ejendom bygget under krigen og derfor ikke særlig komfortabel. Der var uhyggelig lyd. Vi boede på 1. sal. I stuen boede der en familie, hvor drengen øvede sig i violinspil. Det lød skrækeligt og irriterede familien på 2. sal så meget, at der blev banket med kosteskaft på gulvet, for at vi kunne få dem i stuen til at holde op. På samme etage som vi boede der et ungt par, hvor manden var voldelig. Gang på gang søgte konen tilflugt hos os, mens manden hamrede på vor entrédør. Men det var nu vores hjem. Møbleringen havde svigerfar sørget for. Han var formand for industriforeningen i Ringsted, og derfor skulle alle møbler leveres af Ringstedhåndværkere. Det blev ikke helt efter vores smag, men sådan skulle det nu være. Man kan i hvert fald sige, at det blev solide møbler, for flere af dem har jeg endnu.

Den alvorligste besværlighed i denne tid var, at Netes graviditet tog hårdt på hende. Hun havde kvalme og var sløj en stor del af tiden. Så fødselen, der forløb fint på Søborg Fødeklínik den 10. juni 1951, blev en lettelse, særlig da vort lille barn Lone, var en underdejlíg pige. Dagen før havde Nete hængt gardiner op, og de mange strækøvelser havde nok fremmet fødslen, der dog kom på det rigtige tidspunkt.

I løbet af 1951 blev jeg mere og mere ked af at arbejde hos Chr. Fahrner. Jeg var hovedsageligt beskæftiget med salgsarbejde og savnede en mere teknisk beskæftigelse. Da der blev et job ledigt på Teknologisk Institut, Kemisk Afdeling søgte jeg det og fik det. Det var et yderst alsidigt arbejde, jeg kom i gang med under afdelingsingeniør Palle Bang's venlige ledelse. Jeg skulle dels stå for det kemisk-analytiske arbejde, hvor det praktiske arbejde hovedsageligt udførtes af en ældre herre, kandidat Larsen. Han var oprindelig landbrugskandidat og startede med at lave jord- og vandanalyser, men kunne efterhånden klare et bredt spektrum af opgaver, dog nogen gange med lidt forældede metoder. Så skulle jeg være med til at få gang i afdelingens opgaver på plastområdet sammen med civilingeniør Fru Moustgaard. Plastvarer var noget forholdsvis nyt her få år efter krigen. Foruden at hjælpe industrien med at anvende plast, skulle befolkningen i almindelighed gøres mere bekendt med, hvilke fordele og ulemper der var forbundet med de forskellige plasttyper. Det skete blandt andet ved deltagelse i udstillinger. I samarbejde med forskellige husmoderforeninger satte jeg udstillinger op på forskellige dyrskuer, hvor jeg demonstrerede mangfoldige plastartikler.

Afdelingen havde et tæt samarbejde med Rigspolitiets tekniske afdeling. Dette arbejde var oprindelig startet af overingeniør dr. Th. Madsen, der tidligere havde været chef for kemisk afdeling, men nu havde et andet job på Teknologisk Institut. Jeg blev sendt hen til ham, for at lære hans fiduser. Han sagde til mig, at der var én ting, der var det vigtigste ved samtlige opgaver, og det var "at glo, glo, glo". Så ville man efterhånden se, hvad der lå i sagen. Dette motto har været gældende for mit arbejde resten af livet.

Jeg kan give et eksempel herpå. Jeg blev kaldt ud til mange brande, hvor jeg sammen med politiet skulle opklare årsagen. Det var ofte brande i halmlader på gårde eller i spånsiloer på møbelfabrikker. Der var en ting, der meget ofte var fælles for disse brande. Man kunne se, at der øverst i det brændte halm eller i spånerne var en forkullet tragt, der så fortsatte som en rørformet kanal ned igennem materialet for at ende forneden i udkanten af massen et sted, hvor der var lidt adgang til luft. Politiet kaldte disse gange for rottegange og så var sagen opklaret, fordi man mente, at der var gået selvantændelse i noget materiale, som rotter havde samlet i en rede inde i bunken. Dette selv om der aldrig blev fundet rester af rotter. Jeg begyndte imidlertid at spekulere på, om der ikke var en anden årsag. Hvad ville der ske, hvis en glød for eks. fra en cigaret landede øverst i bunken. Der ville gå ild i det nærmest liggende materiale og gløden ville synke lidt ned i bunken. Varmen herfra ville føre til en opadgående luftstrøm, der ville suge luft fra porerne nede i materialet op mod det brændende, mens røggassen fra det brændende ville være for iltfattig til at branden ville brede sig i materialet oven for det brændende. Branden ville således forplante sig ned i materialet hele tiden i den retning, hvorfra der kunne komme frisk luft til og til sidst ville den komme helt ned i bunken til det sted, der havde den bedste lufttilførsel. Derfra kunne branden så forplante sig til beholdervæge og efterhånden til hele lageret. Min teori skulle eftervises.

Jeg købte 2 kubikmeter tørret, finthakket græs på et græstørreri og anbragte det i en stor bunke på gårdspladsen på Teknologisk Institut. En glød fra en cigaret blev anbragt midt på toppen. Efter et øjeblik var den forsvundet ned i græsset og efterlod blot et lille hul omgivet af en tynd sort ring på overfladen. Der stod kun ganske let røg op fra hullet. Efter et døgn var der stadigvæk ikke sket noget synligt udover, at den lette røg stadigvæk kom op. Endelig efter næsten to døgn brød flammen ud helt nede i udkanten af bunken. Der blev slukket og bunken gennemskåret. Der var en tydelig ganske smal brændt kanal fra overfladen og ned til det sted, hvor flammen brød ud. Dermed var rottegangene som brandårsag aflivet. Jeg skrev en artikel om det i Politibladet og blev inviteret til at forelæse om brandårsager på Politiskolen, hvor jeg selvfølgelig også fortalte om dette forløb. Desværre er der en tilbøjelighed til, at viden forsvinder. For et år siden udbrød der brand i en kornsilo i Esbjerg. Man søgte at bekæmpe den ved at blæse kultveilte oven i beholderen. Det viste sig at være nytteløs. Og det er jo indlysende. Branden næres nedefra og så hjælper det jo ikke at prøve på at kvæle den oppefra. I stedet skulle man have blæst kultveilte ind i siloen nedefra.

Jeg blev også specialist i at læse, hvad der havde stået på en check, der var revet ud af et checkhæfte. Det skete ad fotografisk vej. I den øverste check i hæftet afsætter skrivningen af forrige check et ganske let indtryk. Når man belyser denne check med sidelys kaster dette indtryk en let skygge. Det fotograferer man og tager en kopi på papir med en hård kontrast. Så bliver skyggen lidt tydeligere. Man gentager affotograferingen med kopiering med hård kontrast. Eventuelt flere gange. Til sidst kan man tydeligt læse, hvad der havde stået på forrige check.

For øvrigt fik Teknologisk Institut mange skøre sager, og de fleste havnede på Kemisk afdeling hos mig. En dag kom der en ildelugtende pakke. Da vi forsigtigt lukkede den op, indeholdt den en død høne med en vedlagt seddel: Hvad fejler denne høne?, stod der. Vi kunne ikke svare andet, end at hønen var død, og at vi for øvrigt ikke beskæftigede os med den slags sager, som afsenderen burde være gået til en dyrlæge med, og at vi på grund af dens tilstand ikke kunne returnere den, men måtte destruere den.

En anden gang kom der en pakke, der viste sig at indeholde et stykke af en træk- og slipkæde med et lille blylod for enden. Afsenderen skrev, at vi skulle give ham verdenspatent og eneret på denne opfindelse. Hvis man holdt kæden med loddet over krydset på en drægtig ko, roterede loddet, hvis koen var drægtig med en tyrekalv. Hvis den var drægtig med en kviekalv, så ville den bevæge sig frem og tilbage. Igen måtte vi afvise manden og opfordrede ham til at henvende sig til Landbohøjskolen, som sikkert bandede over, at vi havde henvist manden til dem.

Vi havde også adskillige sager med folk, der havde opfundet evighedsmaskiner - perpetuum mobiler. Det var besværligt at overbevise folk om, at de ikke virkede. En meget ihærdig mand kom flere gange. Hver gang han var blevet afvist med en forklaring om, hvorfor den ikke duede, kom han igen med en ny tegning med små ændringer. Sidste gang, jeg så ham, brugte jeg meget tid til at forklare ham at perpetuum mobiler ikke virker, og det gjaldt hans i særdeleshed. Langt om længe rejser manden sig. Der faldt en sten fra hans hjerte, sagde han. Endelig kunne han se, at det ikke kunne lade sig gøre. Tak, fordi de har befriet mig fra min håbløse spekulation over denne maskine. Han går hen imod døren og vender sig om mod mig: Men De skulle nu tænke over det alligevel. Da han kom igen nogen tid efter, nægtede jeg at tage imod ham.

I begyndelsen af 50-erne besluttede USA at give en økonomisk indsprøjtning til Europa – Marshall-hjælpen - således at landene hurtigere kunne overvinde følgerne af verdenskrigen. Også Danmark fik en stor sum penge, der blev brugt på forskellig måde til gavn for industrien. Blandt andet skulle der uddannes såkaldte produktivitetskonsulenter, der skulle kunne gå ud i de enkelte virksomheder og hjælpe til produktionsforbedringer. Teknologisk Institut kom til at spille en væsentlig rolle i denne sammenhæng, idet adskillige medarbejdere – herunder jeg - fik tilbud om at gennemgå denne uddannelse. Det foregik på den måde, at vi adskillige gange i 14 dages perioder blev sendt til instituttets feriehus Salgårdshøj nær Tisvilde, hvor vi fik en koncentreret internatuddannelse i mange fag. Et af fagene var arbejdspsykologi, hvor vi havde professor Sigsgaard og Dr. Bahnsen som undervisere. Som led i denne uddannelse blev vi sendt som praktikanter ud i skoler og virksomheder. Jeg kan særligt huske to episoder i denne forbindelse.

På en skole for udviklingshæmmede børn skulle jeg undervise en lille klasse i brøkregning. Jeg startede: Her har vi en lagkage. Den deler vi i to dele. Hver af dem kalder vi for en toendedel eller en halv lagkage. Så deler vi de halve stykker endnu engang. Hvor mange dele har vi nu? Tæl efter. Rigtig – fire. Hver af de fire dele kalder vi en fireendedel. Nu tager vi hver af de fire dele og deler midt over igen. Hvor mange dele har vi nu? Rigtig – otte. Da vi delte lagkagen i to stykker, kaldte vi hver af dem en toendedel. Da vi delte den i fire dele kaldte vi hver del en fireendedel. Nu har vi delt den i otte dele, Hvad kalder vi så hver af disse dele? - Intet svar. Jeg gentager spørgsmålet. En lille forsagt pige rækker hånden op. Nåh, hvad vil Du så kalde hver af de otte dele, spørger jeg. Pigen svarer: Jeg vil kalde dem Yrsa. Jeg stirrer stift ud i luften. Hvorfor vil Du da kalde dem Yrsa, spørger jeg forsigtigt. - Joh, for det synes jeg er sådan et kønt navn.

Vi var også en tur på Junckers savværk i Køge. Her skulle vi lave en undersøgelse over de ansattes motivation til arbejdet. Hos Juncker laver man bølgeparketstave. En stor del af arbejdet består i sortering af det opskårne bølge træ, som på transportbånd passerer sorteringspersonalet. Til sidst er der kun det allerdårligste træ – hovedsagligt tynde strimler med bark – tilbage på båndet. Dette bånd fører til et skur, hvor båndet gennem et hul i væggen havner hos en enkelt mand, der opskærer stykkerne til pindebrænde og bundter det i store ruller. Jeg stod lidt og snakkede med manden, mens han tog det ene stykke træ efter det andet og skar det op i rundsaven. Efter min mening et utroligt ensformigt stykke arbejde. Da jeg havde fået hans fortrolighed, spurgte jeg ham, hvad han syntes om sit arbejde. Joh, han kunne mægtig godt lide det, svarede han. Hvad er det du så godt kan lide ved arbejdet. Joh, det er så afvekslende. Jeg studsede, men viste det ikke. Efter en pause, hvor han blev ved med at opskære det ene stykke træ efter det andet, spørger jeg: Hvori består det afvekslende. Han peger op mod hullet, hvor brændestumperne ryger ind til ham og siger. Nogle er korte, nogle er lange. Det har været en læresætning for mig, resten af mit liv. Uanset hvad man arbejder med, er det muligt at finde en motivering for det. Når jeg er ved at fortvivle over en monoton opgave, så siger jeg til mig selv – nogen er korte, nogen er lange – og så kan jeg holde det ud igen.

Jeg startede også en keramisk rådgivning på instituttet. En af mine første kunder var en terrazzolægger Ejnar Sørensen, der boede på Jydeholmen. Han kom op til mig i murertøj med træsko fyldt med halm. Han fortalte, at det nu var blevet mode at lægge stiftmosaik på gulve i stedet for terrazzo. De keramiske små firkanter 2 x 2

cm blev importeret fra udlandet og var ganske dyre. Han ville gerne starte en fabrikation af disse stifter. Han havde en ven, som var mekaniker, og denne havde en idé til en maskine, der kunne presse disse firkanter. Maskinen var Storm P.-agtig og langt fra de gængse metoder til fremstilling af sådanne stifter. Han vidste ikke noget om keramik, og jeg skulle udarbejde opskriften på de keramiske blandinger, der skulle bruges til at lave stifter i flere forskellige farver. Det hele virkede lidt usikkert og jeg bad om et depositum på 5000 kr., før jeg ville starte arbejdet for ham. Nåh, så må jeg ud og lægge nogle ”guller” – sagde han og gik. En måneds tid efter kom han igen med 5000 kroner og så begyndte jeg at arbejde med sagen. Jeg havde snart lavet blandinger i hvidt, blå, grønt, brunt og rødligt. Og det var lige de farver, han ville have. Han købte nogle sække med de ingredienser, der skulle bruges, blandede dem på en betonblander og hældte dem på den maskine, hans ven havde lavet. Den lavede de flotteste stifter, man kunne tænke sig og hurtigere og i en bedre kvalitet end, hvis man havde brugt de gængse maskiner. Så gik arbejdet igen i stå, fordi han manglede penge. Der blev igen lagt terrazzo på nogle ”guller”, og så kom han igen. Nu skulle jeg hjælpe ham med at finde ud af, hvordan stifterne kunne brændes. Vi fandt hurtigt ud af, at i en lille elektrisk keramisk ovn ville han kun kunne brænde så små mængder, at det ville vare over en uge blot af få stifter nok til et enkelt badeværelse.

Fra mit arbejde hos Fahrner havde jeg kendskab til en keramisk fabrik i Nørre Åby, der var gået fallit. Jeg havde i sin tid tilbudt dem en tunnelovn fra et af vore firmaer, men det syntes han var for dyrt. Han valgte i stedet for en ovn fra en konkurrent. Den viste sig at være totalt ubrugelig. Han kom så igen til mig, og vort firma byggede ovnen om, så den kunne fungere. I den lange tid, der var gået, var der blot sket en ændring i markedet, og de produkter, han nu kunne producere, var usælgelige. Derfor var fabrikken billigt til salg. Sørensen - Jydeholmen, som han altid kaldte sig, tog til Nørre Åby. Med de prøver af stifter, jeg havde lavet for ham, overbeviste han en bank om at låne ham den nødvendige kapital og han købte fabrikken. Det hele fungerede godt for ham, blot syntes han, at tunnelovnen var upraktisk til hans formål. En tunnelovn er en lang muret kanal, hvor det gods, der skal brændes, føres ind i den ene ende på små skinnevogne. Midt i ovnen er der gasbrændere, hvor vognene kører forbi. Forbrændingsluften blæses ind i ovnen i den modsatte ende, der hvor vognene kommer ud. Derved køles godset, samtidig med at forbrændingsluften forvarmes. Forbrændingsluften ledes ud af ovnen tæt ved indgangen, således at der sker en forvarmning af det gods, der skal brændes. Altså en meget økonomisk brændingsmetode, der benyttes på alle store fabrikker. For Sørensen var problemet blot, at det tog meget lang tid at læsse de små stifter på skinnevognene. De skulle ligge fladt i et enkelt lag på ildfaste plader. Disse plader skulle så stables, så man fik en slags reol på vognene. Sørensen ville gerne kunne køre de ubrændte stifter direkte ind i ovnen, uden at man skulle stable dem.

Resolut rev han den eksisterende ovn ned og han byggede så en ovn med et gulv af ildfaste plader og skråtstillet, så stifterne blot med et let skub ovenfra rutede gennem ovnen. Brænderne sad som i en almindelig tunnelovn midt i ovnen. Der var yderligere den fidus, at denne ovn fungerede med det naturlige træk. Forbrændingsluften steg op til ovnens indgang og trak frisk luft ind i bunden. Verdenshistorien har aldrig set en sådan ovn før, men den virkede perfekt. Stifterne kørte fra maskinen, der lavede dem, på et bånd gennem et rør, hvor forbrændingsluften tørrede dem og derfra direkte ind i ovnen, hvor en mekanisme hele tiden skubbede dem fremad. De kom så færdigbrændte og afkølede ud for neden. Han kom så hjem til mig med den første portion, han havde lavet. Jeg var i

mellemtiden flyttet ud til Bagsværd (mere derom senere) og lagde stiftmosaik i vort badeværelse. Nu skulle der sælges. Han kunne levere til meget billigere pris end gældende for de stifter, der var på markedet. Men den store importør af disse stifter – Evers – var i stand til at sænke sin pris så meget, at Sørensen ikke kunne følge med. Kort efter måtte han standse produktionen.

Sørensen gav dog ikke op. Foruden at lægge gulve satte han også fliser op. Dengang brugte man almindelig cementmørtel til det. Han kom til mig på Teknologisk Institut og sagde, at han var utilfreds med denne mørtel. Dels klæbede den ikke særlig godt, så fliserne havde en tilbøjelighed til at falde af, inden mørtlen var hærdet, dels skulle man fugte muren først, fordi den tørre teglstensmur trak fugten ud af mørtlen, og uden vand kan den ikke hærde. Det mente jeg godt jeg kunne hjælpe ham med. Uden forsøg rådede jeg ham til at prøve at sætte et bestemt stof, som jeg må holde hemmeligt, til mørtlen. Det gjorde han, og han kom glædesstrålende tilbage og fortalte, at bedre fliseklæb havde man aldrig haft. Kort efter satte han en produktion af denne blanding i gang. I dag har han fabrikker i hele verden, der producerer fliseklæb LIP efter min recept. Han behøver ikke at lægge gulve mere, måske bortset fra i den villa med havudsigt, som han nu har i Cannes.

Han døde i efteråret 2005. Jeg blev ringet op af et familiemedlem nogle dage efter. Hun fortalte mig, at Sørensen, mens han lå på dødslejet, flere gange havde nævnt mit navn. Han var ked af, at han ikke kunne sige mig tak for den hjælp, jeg havde ydet ham. Hun lovede ham at fortælle mig det. Jeg skrev et brev til hans enke, men hun lå selv på hospitalet med en uhelbredelig kræftsygdom. Så jeg har ikke hørt mere fra Nørre Åby.

Jeg har før omtalt at man i dansk keramik havde et problem med blyforgiftninger på grund af anvendelsen af blyholdige glasurer. Der var blevet nedsat et ekspertudvalg, der skulle vurdere mulighederne for at løse dette problem. Udvalget kom med en rapport, som jeg læste kort efter at jeg var kommet på Teknologisk Institut, og som jeg oplevede som et forfærdeligt makværk, selv om min professor i silikat kemi A.H.M.Andreasen var formand for udvalget. Jeg syntes, at jeg burde gøre noget alvorligt ved det. Jeg ansøgte om et legat, der skulle finansiere en studierejse til England og Tyskland for at studere, hvad man i disse lande gjorde ved sagen. Jeg rejste i efteråret 1951, først til England, hvor jeg igen fik kontakt med min gamle ven, Mr. Podmore. Jeg besøgte det keramiske forskningsinstitut, fabriksinspektoratet, adskillige keramiske fabrikker og lærte meget om, hvordan man kunne fremstille gode blyfrie glasurer. Derefter tog jeg til Tyskland. Her tog jeg til byen Höhr-Grenzhausen, der ligger i Westerwald-området øst for Rhinen i centrum for den tyske pottemagerindustri. Her var der et forskningsinstitut, hvor jeg arbejdede i et par uger og også besøgte adskillige virksomheder. Efter min hjemkomst skrev jeg en lang rapport, hvor det lykkedes mig at opstille en matematisk formel for forudsætningerne for, at en glasur ikke krakelerer. På grundlag af denne formel kunne jeg beskrive hensigtsmæssige glasurer. Dermed blev problemet løst for den danske keramiske industri.

Jeg afsluttede turen med at tage til Bad Gastein i Østrig. Her havde jeg lejlighed til at møde min Far, som jeg ikke havde set i de 15 år, der var gået siden vi forlod Wien i 1938. Han var i Østrig for at forhandle om erstatning for de tab, han havde lidt. Under krigen kunne vi ikke korrespondere med ham, bortset fra ganske korte meddelelser via Røde Kors. Efter krigen var der nogen brevudveksling, men jeg syntes, at jeg var kommet meget på afstand af ham. Vi aftalte at mødes i Bad

Gastein i forlængelse af min tyske studierejse. Der betalte han mit ophold i en uge. Han fortalte mig en del om sit syn på forholdet til min Mor og om, hvordan hendes brødre havde været med til at vende hende fra ham. Han indrømmede dog sin utroskab over for min Mor. Jeg kan ikke sige, at vi kom tæt på hinanden. Da jeg forlod Bad Gastein, skulle jeg aldrig mere se ham. Han døde året efter i Israel af et hjerteanfald.

Jeg skal fortælle om endnu en opgave, jeg havde på Teknologisk Institut. Firmaet Golf, som laver radiatorer havde et problem, idet de ofte tæredes efter ganske kort tids brug, hvorefter radiatorvandet lækkede ud på gulvet. Det var aldeles ødelæggende for forretningen. Så fabrikken henvendte sig hos mig og på Polyteknisk Lærestanstalt for at få løst problemet. På lærestalten blev en kemiker, Hakon Nord sat på opgaven. Han, som teoretiker og jeg som praktiker. Vi fandt ud af, at man kunne sætte en såkaldt inhibitor til vandet. Derved forhindredes korrosionen. Som inhibitor benyttede vi vandglas, et opløseligt silikat. Det afhjalp problemet, men desværre virker vandglas, når det tørrer ind, som et kraftigt slibemiddel. Når der derfor sivede noget vand ud ved pumpepakningen, blev der slebet snøreliv på pumpeakslen, og så lækkede radiatorvandet derfra. Altså ingen god løsning. Vi prøvede så at tilsætte noget fosfat til vandet, og det har løst problemet. Der var dog grund til at forske i fosfatets virkemåde. Hakon Nord, som i mellemtiden var blevet en god personlig ven til Nete og mig, satte et enormt kompliceret apparat op i sit laboratorium. Det arbejdede han med i mange år uden nogen sinde at publicere noget. Hakon levede sammen med en tysk pige Margaret, som han havde to børn med. Efter nogle år mødte han en engelsk pige, som han flyttede sammen med. Han efterlod Margaret råt og brutalt uden at yde hende og børnene nogen hjælp til at komme videre. Det var for meget for Nete og mig. Og det var slut på det venskab.

Jeg arbejdede også videre med fosfat som korrosionsinhibitor. Jeg ville gerne undersøge om og i givet fald, hvordan det satte sig på jernoverfladen. Det kunne gøres ved isotopteknik, idet man benytter radioaktivt fosfat til forsøget og måler radioaktiviteten på små jernplader, der i kortere eller længere tid var anbragt i vand med det radioaktive fosfat. I 1953 startede Ingeniørforeningen et kursus i isotopteknik på Finseninstituttet. Jeg fik lov af Teknologisk Institut til at gå på dette kursus, som blev afsluttet med, at man skulle løse en opgave efter sit eget ønske. Det gjorde jeg med det her nævnte forsøg, som viste, at fosfatet inden for brøkdelen af et sekund danner en hinde på jernoverfladen. Jeg må have været en god elev, fordi man bad mig om at medvirke som lærer ved de efterfølgende kurser. Det blev begyndelsen til mit isotoparbejde, som skulle beskæftige mig de næste 20 år.

I 1952 var Nete og jeg blevet enormt trætte af at bo på Landlystvej. Vi havde planlagt at rejse sydpå i sommerferien, men natten, før vi skulle rejse, blev forfærdelig. I stuen blev der spillet, sunget og danset. På etagen over os blev der ustandselig banket i gulvet og nabokonen kom ind, fordi hendes mand ville myrde hende. Vi besluttede så at benytte ferien til at finde et andet sted at bo. Dengang var der stor boligmangel, og for at fremme byggeriet kunne man få utroligt fordelagtige statslån. Man kunne få 40-årige lån, der svarede til 95 % af byggeomkostningerne til den utroligt lave rente på 1.5 %. Bygningen skulle dog være af god kvalitet og der var loft over, hvor meget selve byggeriet måtte koste. Loftet var 40.000 kroner.

Nete og jeg gik systematisk til værks. På et kort indtegnede vi de områder omkring København, hvor vi kunne tænke os at finde en grund. Den første dag var vi i

Birkerød og Bistrup uden at finde noget, der passede os. Den næste dag var vi i Bagsværd. Ved hjælp af annoncer havde vi fundet frem til ledige grunde, som vi så sammen med en ejendomsmægler kiggede på. Den anden grund vi besøgte, var på Skråvej 12. Området var ubebygget, dækket af elleskov og førte ned til en lille sø – Nydam. Grunden kunne vi få for 7000 kroner. Dertil kom der en vej- og kloakgæld på andre 7000 kroner. Den kunne betales over en længere årrække.

Nete havde en fætter Carl Egil, som var arkitekt i Ringsted. Han kiggede med os på grunden og sagde god for den. Jeg tegnede skitserne til et hus, som Carl Egil rentegnede og lavede byggebeskrivelse til. På det grundlag søgte vi om statslånet og fik det. Vi fik en sagfører i Ringsted til at være os behjælpelig og gennem ham købte vi grunden. Der viste sig det forunderlige, at den tilhørte min onkel Mario, som havde modtaget den fra en skyldner, der ikke havde penge til tilbagebetale sin gæld. Min svigerfar insisterede på, at det skulle være Ringstedhåndværkere, der påtog sig byggeriet. Murer blev en ung mand, der lige havde nedsat sig som muremester uden nogensinde før selvstændigt at have gennemført et byggeri. Vi var nødt til at vælge ham, fordi han var den eneste, der tilbød at mure huset op inden for de gældende økonomiske rammer. Vor egen formue var 300 kroner. Resten af de 5 % af de samlede byggeomkostninger, som vi selv skulle stå for, ordnede vi ved, at jeg selv udførte malerarbejdet på huset. Inden der var sat tag på huset, måtte jeg smide mureren ud, fordi han fuskede helt forfærdeligt med arbejdet og desuden blev væk i længere perioder. Heldigvis havde han endnu ikke fået særlig mange penge for det hidtil udførte arbejde, så jeg nu kunne få en anden mester til at gøre arbejdet færdig. Huset var færdig Nytår 1953/54 og siden har jeg boet her.

Inden vi flyttede ind, var Nete blevet gravid igen. Den 24. april 1954 blev vort andet barn Steffen født.

Efter indflytningen var der meget arbejde i hus og have. Jeg har tidligere nævnt, at hele haven bag huset ned mod søen var dækket af en elleskov. Alle disse træer skulle væk. Så snart frosten var gået af jorden, begyndte fældningsarbejdet og fjernelsen af trærødder. Det var hårdt, men god motion. Da foråret kom, kunne vi se søen fra huset. Søen var dog stærkt tilgroet. Ud for vor grund var der en stor ø, der også var dækket af ellekrat. Kun en smal kanal skilte øen fra vor grund. Det viste sig, at denne kanal var blevet gravet af en fjern nabo, som havde kastet jorden op mod bredden. Derefter havde han købt den strimmel land, der blev dannet. Derfor havde jeg faktisk ikke adgang til søen. For at få denne adgang måtte jeg købe den nævnte strimmel af manden. Nabogrunden mod vest tilhørte en ingeniør hos Ford Motor, som dog ikke havde planer om at bebygge grunden i den nærmeste fremtid, da han muligvis skulle forflyttes fra Københavnseggen. Den næste grund ejedes af Axel Rex Thomsen, som var begyndt at bygge sit hus samtidigt med os. Hvis vort hus senere hen skulle udbygges, ville det være bedst, hvis det kunne gøres ind mod ingeniørens grund. Noget lignende var tilfældet for Thomsen, såfremt han ville udbygge. Thomsen og jeg blev derfor enige om at købe ingeniørens grund i fællesskab for at dele den, såfremt han blev forflyttet og derfor ville sælge grunden. Det blev hurtigt aktuelt, men jeg havde ikke penge til at betale halvdelen af grunden på grund af den grundværdistigning, der i mellemtiden var sket. Thomsen sagde så, at det ikke gjorde noget. Han ville købe hele grunden og sælge halvdelen til mig til vurderingsprisen, såfremt jeg senere hen kom til penge. Da der var gået nogen år og jeg syntes, at jeg havde råd til at købe halvdelen af grunden, var Thomsen indforstået. Grundens vurderingspris var dog i mellemtiden

steget så meget, at det igen overskred min økonomiske formåen. Derfor opgav jeg tanken om at købe noget af denne grund.

Nete var hjemmegående husmor efter Lones fødsel, og derfor kom Lone og senere Steffen først i børnehaven i fireårsalderen og det var i Hannaskolens børnehaven, som lå få skridt fra, hvor vi boede. Hannaskolen var en privatskole, som var tilknyttet kvækersamfundet. Børnehaven blev ledet af en meget sød dame, Hanne Friis, som vi stadigvæk har lidt kontakt med, idet hun sammen med sin mand nu bor i en af Hareskovbos ældreboliger. Vi ser hende ofte, når vi selv går over til Hareskovbo for at spise middag der.

Isotopcentralen (planche 11)

I 1954 skrev Niels Bohr et brev til Akademiet for de tekniske videnskaber, hvori han redegjorde for, at anvendelsen af radioaktive isotoper som sporstoffer fik stadig større betydning i naturvidenskab, medicin og teknik. Han anbefalede, at man overvejede at etablere en institution, der kunne vejlede i anvendelsen af radioaktive isotoper og forske med henblik på at finde nye anvendelsesområder. Akademiet besluttede at nedsætte et udvalg, der skulle tage stilling til dette. Formanden blev professor Per Søltoft, der underviste i teknisk kemi på Danmarks tekniske Højskole. Udvalget besluttede at ansætte en faglig sekretær, der ud fra et kendskab til arbejdet med radioaktive isotoper skulle vurdere behovet i naturvidenskab og teknik.

Det indlysende valg til dette job var lederen af isotopkursuset civilingeniør Per Gert Jensen, der var ansat på Finseninstituttet. Det var imidlertid ikke muligt at komme overens med ham om ansættelsesvilkår, og da jeg i mellemtiden var blevet seniorlærer på Isotopkursuset, henvendte Akademiet sig til mig. Jeg sikrede mig, at jeg ikke var illoyal over Per Gert Jensen, før jeg sagde ja til jobbet. Der var dog den vanskelighed, at Teknologisk Institut nødig gav slip på mig. Det aftaltes derfor, at Akademiet skulle leje lokaler til mit arbejde, således at jeg fortsat holdt til på Teknologisk Institut, som også stillede sekretærhjælp til rådighed for mig.

Jeg tiltrådte 1. april 1956 og samtidigt aftaltes det, at jeg ikke skulle være sekretær for isotopudvalget, men leder af Isotopcentralen, som nu også fik sin egen bestyrelse som en selvejende institution. Det hele startede i et enkelt lokale. Til at begynde med bestod mit arbejde i at sætte mig ind i litteraturen for at finde ud af, på hvilke områder radioaktive isotoper fandt anvendelse og for at sætte det i relation til dansk erhvervsliv og naturvidenskab. Jeg besøgte de få virksomheder, hvor radioaktive isotoper allerede var i brug og forberedte en studierejse til England, hvor jeg ville gå på The Isotope School i Harwell. Jeg ansatte min første medarbejder, stud.polyt Ole Berg, der skulle hjælpe mig med litteraturarbejdet og varetage butikken, mens jeg var bortrejst.

I sensommeren 1956 blev jeg så optaget på skolen i Harwell, hvor jeg skulle tilbringe en måned. I Harwell lå det store atomforskningscenter med flere reaktorer. Der var bl.a. en afdeling, som varetog de samme opgaver, som jeg skulle arbejde med i Danmark. Lederen af "The Isotope Division" hed John Putman og han og hans medarbejdere blev alle mine gode venner i årene fremover. Efter at have gennemgået kursuset, var jeg i et par uger gæst på afdelingen og havde lejlighed til at arbejde med på flere opgaver.

Under mit ophold på Harwell boede jeg i den lille by Abingdon, ikke langt fra Oxford. I bogen ”Three Men in a Boat”, som beskriver en sejltur fra London til Oxford, omtales Abingdon kort som ”desperate and dull”, og det kan jeg ikke være uenig i. Kursuset var ret elementært for mig, der jo selv havde undervist i flere år i isotopteknik, men jeg havde megen fornøjelse af at være sammen med kursisterne fra mange forskellige industrigrene, fordi det jo i virkeligheden var en slags markedsanalyse for mig.

En af de opgaver, jeg deltog i med medarbejderne på Isotope Division, var at opspore en lækage i en olieledning, der gik igennem landskabet. Vi, dvs. jeg og en midaldrende kvindelig fysiker med et hesteansigt, Nan Wildblood, startede om morgenen med at injicere noget radioaktiv olie ind i ledningen. Denne portion ville så følge med oliestrømmen og noget af den ville sive ud ved lækagestedet. Den efterfølgende ikke-radioaktive olie ville rense røret for radioaktivitet, så der til slut kun var radioaktivitet at spore ved lækagestedet. Da det blev aften var vi kun kommet igennem halvdelen af strækningen, og da vi arbejdede med et kortlevende radioaktivt stof var vi nødt til at fortsætte natten igennem. Da vi kom til stedet, hvor radioaktiviteten kunne måles, beder jeg Nan om at foretage en aflæsning af Geigertælleren. Jeg siger til hende: ”Did you get that reading”, men hun hørte det, som om jeg sagde ”Get that reading”. Hun blev i hvert fald dødsens fornærmet, fordi jeg som elev ikke kunne tillade mig at give hende, den erfarne leder, en befaling. Grådkvalt afsluttede hun arbejdet, da lækagen jo nu var fundet og uden at tale med mig, begav vi os til den lille landevejskro, hvor vi skulle overnatte. Det tog mig lang tid, hvor jeg til sidst - i al ærbarhed – sad på hendes sengekant for at overbevise hende om, at jeg ikke ville udstede en ordre til hende, men at hun måske på grund af mit dårlige engelsk havde misforstået mig.

Lækagesporing blev for øvrigt en meget væsentlig indtægtskilde for Isotopcentralen, særligt i skjulte rør i centralvarmesystemer. Den første undersøgelse udførte vi på Louisiana, mens det endnu var under bygning. Det var galt i gulvet under det nuværende cafeteria.

Jeg skal her indskyde en lille historie fra Louisianas første leveår. Med den interesse jeg havde fået for Louisiana allerede i bygningsfasen, var det naturligt at vi fra første færd meldte os ind i Louisiana-klubben, der bl.a. gav os mulighed for at deltage i åbningen af nye udstillinger. I oktober 1961 blev der afholdt en stor udstilling med titlen ”Bevægelse i Kunsten”. Den store mediebegivenhed ved åbningen var afbrændingen af en ”selvødelæggende installation” opbygget af Jean Tinguely med titlen ”Hommage à New York” – hyldest til New York. Installationen fyldte hele plænen foran Louisianas hovedbygning. Den var et virvar af stænger, hjul og ståltråd. Øverst på en pæl var der et bur med en levende due. Vi stod på første række foran hovedbygningen for at se, hvad der skulle ske. Det begyndte spagfærdigt med et lille blus med det udviklede sig hurtigt og gik tydeligvis helt ud af kontrol. Det brændte og blussede alle vegne. Fyrværkeri blev affyret i alle retninger. Der gik ild i buret med duen, som blev stegt levende, hvilket efterfølgende førte til dyb forargelse i pressen og politianmeldelse for dyreplageri. Pludselig affyredes et stort antal raketter vandret hen mod os foran hovedbygningen. Nete fik brændt et hul i sin pelsfrakke. Steffen fik en raket i maven, hvilket fik ham til at hyle højlydt. En pressefotograf tog et billede af ham og dagen efter fyldte han forsiden i BT med undertitlen ”Ham gjorde kunsten indtryk på”. Desværre kom denne oplevelse ikke med i fjernsynet. Fjernsynets fotograf stod ved siden af os, men da også han blev ramt af en raket, styrtede han

bort i panik. Hans kamera var forbundet med lydbåndoptageren med et kabel. Båndoptageren blev ved kameramandens flugt revet ud af hånden på lydmanden. Jeg så kameramanden forsvinde i det fjerne med båndoptageren hoppende efter ham i græsset. Den oplevelse talte vi længe om.

Tilbage til min Englandstur. På vejen hjem fra Harwell mødte jeg en dansk journalist i London. Martin Hartung, som blev vor ven i mange år. Han var London korrespondent for BT og havde kontor hos Times, hvor jeg besøgte ham. Vi sejlede hjem sammen og besluttede at ses oftere. Hans kone Gerda blev Nete's bedste veninde. De havde sommerhusgrund i Tibirke, nærmest en lysning i Skoven. Vi var der ofte, stillede vort telt op og boede der nogle dage. Senere fik Martin et job i Danmarks Radios ungdomsafdeling. På 20 årsdagen for jødernes flugt til Sverige bad han mig om at fortælle om vor flugt i radioen. Denne fortælling er næsten ordret benyttet til beskrivelsen heraf i nærværende skrift. Jeg vil senere komme tilbage til Gerda og Martin.

Ret hurtigt efter at være kommet hjem blev Isotopcentralen udvidet kraftigt. Vi indrettede et kemilaboratorium med et såkaldt hotlab, dvs. et rum udstyret specielt til arbejde med ret kraftigt radioaktive materialer. Der var bl.a. stinkskab med blymure, hvor alt kunne betjenes med fjernbetjening. Der blev også indrettet et elektroniklaboratorium og et mekanisk værksted, så vi selv kunne bygge vore måleapparater. Jeg ansatte en elektronikingeniør, Brock-Nannestad. Han konstruerede et transportabelt radioaktivitetsmåleinstrument, en såkaldt scaler. Vi kaldte den BASC for Battery Scaler. Navnet skulle ligne DASC, som den første danskbyggede computer, bygget af vort søsterinstitut Regnecentralen, kom til at hedde. Dette instrument blev senere kommercialiseret, idet vi fik bygget det med licens til os hos et elektronikfirma. Det gik sin sejrsgang over hele verden og stærkt moderniserede udgaver af det produceres endnu i dag, dels hos et privat firma i Roskilde og dels på FORCE Technology, som mange år senere opslugte Isotopcentralen.

På dette tidspunkt ville jeg gerne komme i kontakt med vore nordiske kollegaer. I Stockholm var der en gruppe på instituttet for nuklear kemi, ledet af professor Torben Westermarck, der arbejdede med isotopteknik og foretog undersøgelser for den svenske industri. De tre ledende ingeniører i denne gruppe hed Lars Erwall, Hans Forsberg og Knut Ljunggren. De såvel som Torben Westermarck selv blev mine virkelig gode venner gennem mange år. De tre stiftede nogenlunde på denne tid et selvstændigt institut, Isotoptekniska Laboratoriet ITL, som svarede helt til Isotopcentralen, og som vi samarbejdede meget med. Lars Erwall var en høj, lys meget charmerende fyr. Han havde et sommerhus i Falsterbo, hvor vi ofte besøgte ham. Langt senere flyttede han til Helsingborg, hvor han blev direktør for en margarinefabrik. Hans Forsberg blev senere ansat hos IAEA, FN's organisation for atomkraft – International Atomic Energy Agency – i Wien. Han formidlede flere internationale opgaver for Isotopcentralen. Jeg mødte ham ofte i Wien og rundt omkring i verden ved konferencer eller større internationale undersøgelser. Han blev senere direktør for et stort skibsværft i Landskrona. Da det, som så mange andre skibsværfter gik neden om og hjem, kom han til Stockholm, hvor han blev direktør for IVA, Ingenjörsvetenskapsakademien, der svarer til ATV, Akademiet for de tekniske videnskaber i Danmark. Jeg har stadigvæk kontakt med ham også efter, at han er blevet pensioneret. Knut Ljunggren var et elskeligt menneske med stort humør. Efter at hans to kollegaer havde fået andre job fortsatte han i nogle år arbejdet i ITL. Han døde ret ung.

I Finland sorterede isotoparbejdet under Ångpanneföreningen, der svarer til Dansk Kedelforening. Arbejdet blev ledet af Erik Rotkirch, som jeg også blev meget gode venner med. Jeg har boet hos ham uden for Helsingfors flere gange og også i hans sommerhus på den yderste beboede ø i Åboskærgården.

I Norge foregik isotoparbejdet på Kjeller, det norske atomforskningsinstitut. Jeg har været der flere gange, men havde dog ikke så nær forbindelse med mine norske kollegaer, at jeg i dag husker dem.

Jeg husker derimod mit allerførste besøg hos kollegaerne i Stockholm. Jeg besøgte dem sammen med min medarbejder Ole Berg, som i mellemtiden var blevet civilingeniør. Dengang sidst i 50-erne var det endnu mest almindeligt, at man sagde "De" til hinanden herhjemme. Det var også tilfældet på Isotopcentralen. I Sverige var det derimod absolut utænkeligt, at kollegaer titulerende hinanden på anden måde end med "Du". Da nu både Ole og jeg sagde "Du" til svenskerne, kunne vi dårligt være bekendt at sige "De" til hinanden. Så vi blev højtideligt enige med hinanden om Du'et. Men der opstod så et problem, da vi kom hjem, for vi to kunne jo ikke bare sige Du til hinanden og samtidigt være "De's" med de andre på Isotopcentralen. Så igen blev det højtideligt besluttet, at vi alle skulle være "Du's". Det lyder i dag fuldstændig latterligt, men det var virkelig et problem dengang. Vi havde således en kvindelig bogholder, en meget bestemt dame. Der var ingen af os, der turde foreslå at sige "Du" til hende eller at være på fornavn med hende. Det var først mange år senere, at vi blev "Du's" med frk. Theda, men hun vedblev dog at være "frk. Theda". Jeg kan i dag overhovedet ikke huske, hvad hun hed til fornavn. Hun var for øvrigt ved siden af sit job køreskolelærer, og sluttede hos os for helt at gå over til dette job.

IAEA (International Atomic Energy Agency – FN's atomenergiagentur) afholdt årlige videnskabelige kongresser om isotopteknik. Første gang, jeg var med til en sådan kongres var i 1957 i Paris. Vi var fire der tog af sted. Brock- Nannestad og dennes kone, Nete og jeg. Vi kørte i Brock-Nannestad's bil, en lille Citroen varevogn, idet jeg endnu ikke havde bil eller bare kørekort. Det blev en lang tur, hvor Nete og jeg sad sammenklemt på et meget smalt bagsæde uden tilstrækkelig benplads. Men for mig var det herligt at gense Paris 10 år efter, at jeg sidst havde været der. Nete og jeg tog op til Place Pigalle, hvor jeg viste hende det bordel, jeg havde boet på. Vi sad på fortovscafeen "Pigalle" og så verden passere forbi os.

Deriblandt min svenske kollega Knut Ljunggren, om hvem jeg ikke vidste, at han også skulle med til konferencen. Vi havde det virkelig hyggeligt, men fik dog også udbytte af deltagelsen i møderne. Mange nye isotopistvenskaber blev etableret.

Omtrent samtidig med Isotopcentralen blev den danske Atomenergikommission etableret. Den havde til huse i en sidefløj til Christiansborg, men det varede nogle år før den fik etableret sine laboratorier på Risø. Der blev ansat personale, der skulle uddannes. Jeg blev spurgt, om vi kunne tage os af de to første kemikere. De fik lov til at arbejde i vort hotlab (et specialindrettet laboratorium for arbejde med radioaktive stoffer) og i to år var der på Isotopcentralen det første arbejdende kemilaboratorium under Atomenergikommissionen. Også på andre måder havde vi samarbejde med Atomenergikommissionen. Der blev etableret et reaktorkursus for de folk, der skulle arbejde med Risø's atomreaktorer. Jeg fik lov til at komme med og havde efter afsluttet eksamen kørekort til reaktor.

Da Risøs første store reaktor DR-2 blev bygget, skulle der en række kontrolforanstaltninger til. Reaktorbeholderen var omgivet af en meget svær blykappe, der blev støbt på Helsingør Skibsværft. Der måtte ikke være luftlommer i denne strålebeskyttelse. Vi deltog i en international tilbudsrunde for at gennemføre denne kontrol og fik opgaven. Udstyret bestod af et kæmpestort stativ, der kørte rundt på reaktorbeholderens øverste kant. Indvendigt var der en kraftig radioaktiv strålekilde og udvendigt en detektor, der kørte rundt om beholderen i en spiralbevægelse. På detektoren var der anbragt en skrivestift, der satte prikker på et papirhylster, der omgav beholderen. Der, hvor der trængte for meget stråling ud, blev prikkerne sat tættere, så man på papiret fik et billede af eventuelle utætheder i blyet. Det var første gang denne teknik blev benyttet. I dag bruger man den på hospitaler for at lokalisere f.eks. kræftvæv i mennesker. Da man i Tyskland skulle bygge en lignende reaktor til forsøgsstationen i Karlsruhe, blev det igen os, der skulle udføre denne kontrol. Vi gik i samarbejde med en tysk kollega Dr. Sauerwein og gennemførte opgaven i Essen, hvor reaktoren blev bygget. Det førte til et langvarigt samarbejde og venskab med Dr. Sauerwein. Vi møder ham nok senere i denne beretning.

I 1959 spurgte statshydrograf Frede Herman på Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, om vi kunne foretage et sporstofforsøg i Øresund, hvor Københavns kommune planlagde en spildevandsudledning. Man ville gerne have detaljer om strømforholdene på udledningsstedet. Vi gennemførte undersøgelsen, som blev den første i en lang række, der blev gennemført i de næste 20 år. De kom til at danne grundstammen i Isotopcentralens aktiviteter. Derom senere.

I Tyrkiet og Israel (planche 12, 13 og 14)

I 1960 fik jeg en henvendelse fra IAEA. De søgte en ekspert til en professorstilling i nuklear kemi og isotopteknik på Middle East Technical University i Ankara. Jeg søgte stillingen og fik den. Jeg rejste i begyndelsen af september for at være med fra starten af det nye semester. Universitetet var blevet grundlagt af UNESCO og skulle optage studerende fra hele Mellemøsten. Reelt var det dog hovedsageligt tyrkere, der gik på universitet. Undervisningssproget var engelsk, men mange elever var kommet ind med et ganske ringe engelskkundskab. Forældrenes gode politiske forbindelser var vigtigere. Jeg skulle arbejde sammen med afdelingens leder, professor Bahattin Baysal, der havde fået sin uddannelse i USA. Der gjaldt den praksis, at når IAEA bevilligede ansættelsen af en udenlandsk ekspert, så skulle en vis procentdel af bevillingen bruges til udstyr til ekspertens rådighed. Tyrkiet var i en meget anstrengt valutasituation og havde ikke råd til indkøb af udstyr. Det var heller ikke let at få bevillinger til udstyr alene. Man søgte så en ekspert og gennem ham fik man så det udstyr, man ønskede. Hvad eksperten foretog sig, var man mere eller mindre ligeglad med. Professor Baysal ville gerne fortsætte det arbejde han havde doktoreret på i USA. Det var noget meget finurligt inden for urankemien, og noget der i Tyrkiet ikke ville kunne udnyttes i praksis på nogen måde. Jeg accepterede derfor ikke professor Baysal's indkøbsønsker, hvilket bragte mig i et vist modsætningsforhold til ham.

Jeg blev af ham sat til at undervise 1. års studerende i almindelig grundlæggende kemi, så nogenlunde på gymnasieniveau. Det var selvfølgelig rart at få genopfrisket mine kemikundskaber og ganske tilfredsstillende at undervise de unge studerende, der ikke var vant til at blive undervist efter vestlige metoder, hvor det mere gjaldt

forståelsen end indtæringen. Da vi skulle lave laboratorieøvelser, der blandt andet omfattede afvejninger, viste det sig, at der nok fandtes en hel række analytiske vægte – en gave fra Tjekkoslovakiet – men alle vægte manglede vægtbjælken, således at de var ubrugelige. Det var uklart, om man havde overset den ved udpakningen eller om den slet ikke var med i forsendelsen. Ingen tænkte på at reklamere. Det var nemmere at ansøge et andet giverland om nye vægte, som dog ikke var kommet endnu. Da jeg skulle vise lysbilleder, manglede der en pære i lysbilledapparatet. Nye pærer kunne ikke skaffes, og det var heller ikke noget man kunne ansøge nogen giver om. I stedet søgte man om et nyt lysbilledapparat. Jeg lærte virkelig noget om ulandsbistand.

Jeg tog alene til Ankara, men havde ret til at have min familie med. Jeg ville dog først finde en passende bolig. Efter et par nætter på et hotel skaffede jeg mig et værelse i et pensionat, der blev drevet af en ældre russisk kvinde. Det lå på hovedgaden Ankara Boulevard. Der var utrolig beskidt. Nete havde en god veninde, Vibeke Saggau, der var sekretær på den danske ambassade i Ankara. Desværre var hun blevet alvorlig syg, kort før jeg kom derned og måtte hjem til et længerevarende hospitalsophold. Hun havde en ganske stor lejlighed i byen, som nu stod tom. Jeg skrev hjem til Nete og bad hende tale med Vibeke, om jeg ikke kunne fremleje den af hende, mens hun var i Danmark. Det ville befri hende for en udgift, og der ville være nogen, der kunne passe på tingene. Nete fik Vibeke's accept og gennem ambassaden fik jeg nøgler til lejligheden. Der så forfærdeligt ud. Vibeke havde forladt lejligheden i huj og hast. Da jeg kom ud i køkkenet, undrede jeg mig over en kompakt sort belægning på køkkenbordet. Da jeg tændte lyset, forsvandt belægningen lige så hurtigt, som om man trak et rullegardin op. Det viste sig, at det var tusinder og atter tusinder af kakerlakker, der smovsede i levninger efterladt af Vibeke og som forstod at gemme sig i en fart. Jeg slukkede lyset, ventede et øjeblik, til den sorte belægning igen var der. Med en avis slog jeg hurtigt ned på bordet og fik dræbt hundreder med et slag. Jeg gentog det nogle gange og kunne derefter feje spandevise af døde kakerlakker op. Jeg fik så fat på noget at spraye med og efter nogle få dage var jeg blevet kakerlakkerne og alle madlevninger kvit. Jeg begyndte at føle mig hjemme i den rare lejlighed.

Blot få dage efter ringede det en aften på døren. Udenfor stod en fortvivlet dansk pige – Inger Madsen. Hun var også en bekendt af Vibeke, havde lige været igennem en vanskelig skilsmisse og havde spurgt Vibeke, om hun ikke kunne bo i hendes lejlighed i Ankara. Vibeke havde i sin syge tilstand helt glemt, at hun allerede havde lovet den væk til Nete og sagde ja. Nu var lejligheden ganske stor, og jeg sagde til Inger, at hun godt kunne bo der og måske også tjene lidt ved at holde hus for mig. Det syntes hun var en god idé. Hun tog blot forbehold over for madlavning. For det eneste hun kunne lave var pandekager. Jeg kunne godt lide pandekager, så det var i orden for mig. Så i en uge blev der bagt pandekager morgen og aften. På FN's kontor i Ankara var der en dansk, tyrkisk gift sekretær, der var ganske forarget over, at jeg havde en pige boende i lejligheden. Det kunne man ikke tillade sig efter tyrkiske forhold. Jeg fortalte hende, at det eneste, vi lavede i fællesskab var at spise pandekager. Det troede hun ikke på, at man kunne nøjes med, og hun fik faktisk ret. Der gik ikke lang tid, før vi også delte seng. Jeg var dog alvorlig ked af at være Nete utro. Jeg skrev til hende og bad hende om at komme snarest muligt med børnene. Jeg skaffede mig en møbleret lejlighed, og den stod klar ved Nytårstid.

Kort inden jeg rejste, havde jeg fået kørekort og vi anskaffede vor første bil. Det var en lille varebil på gule plader, en Hillman Husky, nærmest en lille stationcar med blændede sideruder ved bagsæderne. I Ankara havde jeg hurtigt fået mig et par meget gode venner, et norsk ægtepar, Alma og Helge Bergh. Han underviste i isotopteknik på Ankara Universitetets landbrugsafdeling. De skulle hjem til Norge før Jul, men være tilbage ved Nytårstid. De kørte med bil frem og tilbage. På vejen tilbage, ville de passere København og jeg bad dem om at køre i kortege med Nete og børnene. Og det gik fint. De tog ned over Østrig, Jugoslavien og Bulgarien. Var i Sofia nytårsnat og kom til Istanbul nytårsdag, hvor jeg tog imod dem. Vi blev der en dags tid eller to og kørte så sammen i bil til Ankara, hvor lejligheden stod parat. Inger Madsen blev boende i Vibekes lejlighed. Vi forblev gode venner og ingen, heller ikke Nete vidste noget om de svinkeærinder, vi havde haft.

Vi havde derefter en dejlig tid sammen. Vi fik en tyrkisk husassistent. Det var en ældre dame, der i mange år havde arbejdet for udenlandske diplomatfamilier. Hver gang en familie forlod landet, anbefalede de hende til nyankomne diplomater. Af hende lærte vi meget om tyrkisk madlavning, noget som jeg fortsat sætter pris på.

Nete læste med Lone, så hun ikke forsømte sin skolegang. Vi tog på mange ture rundt i landet, ofte sammen med min nærmeste medarbejder på universitetet, Turgut Balkas. Han var en ung kemiingeniør, som var glad for at blive oplært i isotopteknik. Vi planlagde en undersøgelse af gennemstrømningsforholdene i Ankaras spildevandsanlæg. Vi nåede ikke at gennemføre den, mens jeg var dernede, men Turgut gjorde det derefter på egen hånd, hvilket viste, at han havde mod til at gå videre med sagen. Han blev senere professor i miljøteknik på universitetet. Jeg har mødt ham igen i Ankara i 1990.

Turgut havde en onkel, som ejede en lagune ved Tyrkiets middelhavskyst nær byen Silifke. Der drev han fiskeavl. Sammen med Turgut kørte vi i vor bil derved og tilbragte et par dage der. Det var Seker Bayram, festligheden ved Ramadanens afslutning, hvor man ikke behøver at faste mere. Det blev en stor oplevelse at følge med i, hvordan en traditionel tyrkisk familie holder fest. Ved bordet var der under festmåltidet ingen kvinder med – undtagen Nete. Hun fortalte mig, at hun følte sig meget fortabt, fordi ingen af mændene så meget som skulede til hende. Det passede sig ikke at se på en anden mands kvinde. Foruden de fisk, som vi ved et stort fiskedræt selv havde været med til at fange, var der mange andre lækkerier. Alle overgik hinanden med at sørge for, at de bedste bidder blev givet til mig. Jeg var lidt loren ved nogle runde bidder, der blev lagt på min tallerken. Det var Koc Yumurtasi – bjergæg – fik jeg at vide med et svedent grin. Det viste sig at være fåretestikler. Det smagte egentlig ganske godt. Mange år efter besøgte jeg lagunen sammen med Inga. Manden, der nu passede anlægget, kunne stadig godt huske Turgut.

Vi fik mange gode venner i Ankara. Der var en skandinavisk forening. Formanden var den danske ambassades førstesekretær Skjold Mellbin, en værre fylderik, som dog senere fik en strålende diplomatisk karriere. Blandt de mennesker, vi mødte der og blev venner med var den danske arkitekt von Spreckelsen, der studerede gammelyrkisk arkitektur. Han blev senere verdensberømt, som den der byggede den store nye triumfbue i Paris. I Danmark var han mest kendt som kirkebygger. Også på universitetet fik jeg gode venner. En kollega, Hüsameddin Güz, var kurder og fortalte os skrækkelige historier om, hvordan tyrkerne behandlede kurdere.

En amerikansk kollega professor Lawson, der lige som jeg var ansat via FN, besøgte os ofte sammen med sin kone og sine fire børn. De var skrækkelig bange for at blive smittet ved at spise den lokale mad. Han importerede al mad fra USA. Selv når han var hos os, var tørt knækkebrød det eneste, familien spiste. Alligevel eller måske netop derfor, var børnene ustandselig syge med dårlige maver. De var simpelthen ikke blevet immuniseret ved at spise lokalt. Vi importerede dog også selv en del fra Danmark. Da vi havde diplomatstatus, kunne vi handle toldfrit. Det er et dansk postordrefirma Ostermann Petersen, der forsyner diplomater af alle nationer over hele verden med mad, spirituosa, møbler, elektronik og alt muligt andet, som også leverede til os.

I weekender og feriedage tog vi på tur rundt omkring i Tyrkiet. Det var en stor oplevelse at komme til Kappadokien, der ligger ca. 300 km sydøst for Ankara. Området ligger i et vulkansk område, behersket af den over 4000 meter høje vulkan Erzyas Dag. Gennem millioner af år havde der aflejret sig et flere hundrede meter tykt lag af vulkansk aske og lava, såkaldt tuf, i et område med mere end hundrede kilometer i radius. Ved erosion var meget af dette lag blevet nedbrudt, så der i dag står hundredevis af søjler og kegler af tuf i området. Tuf er let at bearbejde, og i tusinder af år har der boet folk i huler gravet ud i tufsøjlerne. Da Tyrkiet blev muhamedansk for 1300 år siden, flygtede kristne ud i området og byggede kirker ind i tuffen. Det er ofte store rum, hvor søjler og hvælvinger blev formet ved bortgravning af det omkringliggende materiale. Væggene blev smykket med freskoer.

En anden tur førte os til Hattusas, der havde været hovedstad for hettitterne, et folk, der beherskede Tyrkiet ca. 1400 år f.v.t. Her havde tyskerne i mellemkrigsårene foretaget store udgravninger og afsløret en storby med tykke mure, et kongepalads, helligdomme og meget mere. Jeg vandrede rundt i ruinerne. I et rum i kongepaladset, der havde været arkiv til opbevaring af lertavler med kileskrift, fandt jeg en kileskriftplade, som havde unddraget sig udgravernes opmærksomhed. Jeg tog den med mig. Mange år senere viste jeg den til Assyrologisk afdeling på Københavns Universitet. Det viste sig at være et missing link mellem to andre plader, der i dag er i USA. Den beskriver nogle hellige ritualer, der blev benyttet ved en særlig fest. Takket være min plade kunne man nu få sammenhæng i beskrivelsen.

Ved semesterets afslutning i maj sluttede også mit job på universitetet. Inden jeg forlod Ankara, besøgte jeg sammen med Turgut nogle tyrkiske virksomheder for at interessere dem for anvendelsen af isotoper. Særlig godt blev jeg modtaget på Devlet Su Isleri, der er det tyrkiske statsforetagende, der sørger for al vandforsyning i landet. Det var en ledende ingeniør Süleiman Demirel, der tog imod os. Han blev senere statsminister. Jeg holdt også et foredrag i den tyrkiske ingeniørforening og blev endelig bedt om at give en forelæsningsrække på det tekniske universitet i Istanbul

Mens jeg var i Tyrkiet, fik jeg en opfordring om at komme til Israel, også for IAEA, for at hjælpe med til at starte en isotopafdeling på Atomforsøgsstationen ved Yavne, syd for Tel Aviv og for at samarbejde med forskerne på Weizmann Instituttet, der også arbejdede med isotoper, specielt inden for hydrologien. Vi besluttede at sejle til Israel med en tyrkisk rutebåd, der udgik fra Izmir, sejlede langs den tykiske middelhavskyst, gjorde et stop på Cypern og derefter havde endestation i Haifa. Men jeg havde problemer med at betale billetten. Jeg fik

nemlig min løn indsat på en konto i Danmark, mens jeg fik vort ophold betalt med dollars, der blev indsat på en bankkonto i Tyrkiet, hvor jeg hævede de beløb, jeg skulle bruge i tyrkiske lira. Jeg havde et stort overskud på denne konto, og det skulle bruges til billetten. Billetten skulle imidlertid betales i dollars, og selvom det var dollars, der blev indbetalt på kontoen, kunne de kun hæves i tyrkisk mønt. For at få dem udbetalt som dollar, måtte jeg søge finansministeriet om tilladelse. Jeg gik så op i finansministeriets afdeling for udenlandsk valuta for at få tilladelsen. Der fik jeg at vide, at det ville tage flere måneder at få denne tilladelse. Det kunne jeg selvfølgelig ikke vente på. Jeg bad så om at komme til at tale med en overordnet medarbejder. Denne kunne heller ikke løse sagen og jeg gik så videre opad i systemet. Til slut bad jeg om at komme til at tale med finansministeren. Han sad i et regeringsmøde, der fandt sted i ministeriet, hvor jeg var. Jeg ved ikke rigtig, hvordan det gik til, men jeg fik foretræde og mødte så den samlede tyrkiske regering. Det var meget venlige mennesker. Jeg blev spurgt om mit arbejde. Det gjorde et indtryk på dem, at jeg arbejdede sammen med universitetets fysikprofessor Erdal İnönü, som var søn af den første tyrkiske præsident efter Atatürk. Finansministeren skrev noget på en lap papir, som jeg skulle forevise der, hvor jeg var startet i ministeriet. Der blev vist mig al mulig ærbødighed, da jeg foreviste sedlen, og jeg fik omgående den tilladelse, jeg havde bedt om.

Fra Istanbul, hvor jeg holdt min forelæsningsrække, tog vi med bil til Izmir, hvor bilen med kran blev sat på dækket af skibet. Vi sejlede først til Antalya, hvor vi, mens skibet lossede og lastede, tog en tur ind i landet til Aspendos, en gammel græsk by med et meget velbevaret teater. Da vi skulle tilbage derfra, blev vi stoppet ved en gammel romersk bro, som vi skulle passere. En stor vejarbejdsmaskine sad fast på broen. Resolut blev en del af den ældgamle bro revet ned for at gøre plads til monstret. Det var barskt at se, hvordan man bar sig ad med så gamle mindesmærker. Vi nåede tilbage til Antalya blot for at se vort skib på vej ud af havnen. Vi fik fat på en motorbåd, indhentede skibet og kom ad en lejder ombord igen. Efter yderligere to stop – Mersin og Iskenderun, kom vi til Cypern. Ombord var vi blevet gode venner med en ung pige, der skulle besøge sin onkel. Hun sørgede for, at vi med hendes onkel som guide kom på en rundtur til Nicosia og andre steder på øen. Onklen hed Rauf Denktas. Han var leder af den tyrkiske minoritet på øen. I dag er han præsident for den tyrkiske republik på Nordcypern.

I Haifa fik vi en meget fin modtagelse, som hjalp os igennem alle indrejsebesværligheder. Jeg rejste for øvrigt med diplomatpas, et såkaldt United Nations Laissez Passer og det hjalp os her som i Tyrkiet. Der stod en bil med privatchauffør til rådighed for os, men vi benyttede dog mest vor egen bil. Vi fik en lejlighed midt i Tel Aviv, på hvad der svarer til Rådhuspladsen. På Weizmann instituttet blev jeg modtaget af professor Dostrofski, der var leder af Isotopafdelingen. Han præsenterede mig for en ung ingeniør Chaim Gilat, som skulle være min nærmeste medarbejder og være den, jeg primært skulle oplære.

Chaim var nogle år forinden kommet til Israel fra Rumænien, hvor han boede i den ungarsktalende del. Han var særdeles dygtig og havde allerede inden min ankomst startet en isotopafdeling på reaktorcentret, men viste ikke, hvordan han skulle komme i kontakt med eventuelle brugere. Det havde jeg nogen erfaring i. Så vi rejste rundt i landet og besøgte alle mulige virksomheder, og fik da sat noget i gang her og der.

Vi benyttede også lejligheden til at tage kontakt med vor familie. Min fætter Joseph, der som barn hed Pauli og var søn af min onkel Arno, var lærer i Sfad, en ældgammel by i det nordlige Israel. Skolen var blandet – jøder og arabere, og der var også arabiske lærere. En af dem inviterede os til at besøge sin familie, der boede i en lille landsby i nærheden. Det var spændende at komme i et arabisk hjem. I stuen var der stole og sofaer hele vejen rundt langs væggene. Der sad familiens mænd. Kvinderne holdt til i køkkenet og kom kun ind for at servere tyrkisk kaffe og små oversøde lækkerbiskener til os og mændene. Sfad ligger højt oppe i Galileas bjerge med en vid udsigt over landet. På det højeste punkt var der et mærkeligt monument. En hjemmelavet mortér, som under krigen i 1947 blev brugt til at forsvare sig mod de angribende arabere. Sfad har altid været en jødisk by. Vi besøgte flere ældgamle synagoger.

Dan, også fætter til mig, viste os Jerusalem, som dengang var en delt by. Den gamle by med det jødiske kvarter og grædemuren var besat af Jordan. Vi gik rundt langs med grænsen, der var markeret ved, at der tværs over gaderne var barrikader. Forholdet til jordanerne var dog ikke udpræget fjendtligt. Fra et udsigtspunkt, som Dan førte os til, kunne man se over til den jordansk besatte del. Der stod jordanske soldater på flere af de flade tage. Vi vinkede til dem og de vinkede venligt tilbage til os.

Vi besøgte også Rita, der nu kaldte sig Ruth. En kusine – fem år yngre end jeg – som vi havde leget med i Wien. Hun var nu gift, men havde så vidt jeg husker ingen børn. Hendes forældre moster Lea og onkel Jula Gruberg, der i Wien sad meget småt i det, syntes at have det bedre nu. Lea designede kjoler, som hun selv og nogle hjemmesyersker syede og som Jula solgte. Lea sled som altid hårdt i det og virkede træt og noget udslidt.

Min morbror Benno, som var søn af min morfars fjerde kone, var blot få år ældre end jeg. Han var ingeniør, gift med den meget søde Carmella og havde to drenge. Vi tilbragte en hyggelig aften hjemme hos ham.

Sala, min yngste moster, som jeg kendte fra Wien og som også havde besøgt os i Danmark efter krigen, var glad og lattermild som altid. Hun var nu i halvtredserne. Hun var for nylig blevet gift, og hun og hendes mand Julius virkede forelskede i hinanden som turtelduer.

Vi kom også i kontakt med min Fars familie. Marcel, der i Israel kaldte sig Moshe, var søn af min farbror Eli, som jeg ikke kendte. Han og hans kone Lily var kommet til Israel fra Rumænien. Marcel var politibetjent. De havde to små drenge, Eli og Yossi og fik senere endnu en dreng. De boede i Haifa, hvor vi besøgte dem. De tog os på en tur på Camelbjerget, der ligger syd for Haifa. Der besøgte vi en drusisk landsby sammen med dem. Druserne er i familie med arabere, men de har deres egen religion, hvis ritualer holdes hemmeligt for alle ikke-troende. De har under krigen i 1947 holdt sammen med jøderne og deltager i modsætning til de i Israel boende arabere i militæret.

Mens vi var i Israel kom min Mor på besøg. Sammen med hende besøgte vi en række fjernere slægtninge, som jeg ikke kendte i forvejen og som jeg heller ikke siden har haft kontakt med. Jeg følte, at jeg var medlem af en meget stor familie.

Efter afslutningen af mit arbejde, tog vi tilbage til Danmark. Vi benyttede en skibsejerskab til Venedig med en gammel plimsoller i modsætning til det moderne tyrkiske skib, der havde bragt os til Israel. Efter et par dage i Venedig kørte vi med bil tilbage til Danmark.

Hjemme igen (planche 15 og 16)

Vort hus havde, men vi var borte, været udlejet til en amerikansk diplomatfamilie. Vi fandt det i god stand. Vi var også kommet til en masse penge. Vi havde undervejs slet ikke brugt vore daglige diæter, som vi levede af. Min ganske flotte løn var blevet indbetalt på en konto i Danmark. Da mit job havde diplomatstatus, var det skattefrit. Vi kunne derfor tillade os en større om- og tilbygning til huset. Stuen blev forlænget ud mod forhaven, og facademuren foran huset blev revet ned og erstattet af en tømmerkonstruktion en meter længere ud fra huset, således at de to små børnekamre blev større og mere beboelige. Der blev bygget en muret garage. Badeværelset, der hidtil kunne have haft en bruser blev udstyret med badekar og ny håndvask. Der skulle lægges nyt gulv. Det ordnede min gamle ven fra tiden på Teknologisk Institut, Ejnar Sørensen, gratis med sine små stiftmosaikfliser, som jeg havde udviklet for ham. Da han, som jeg tidligere har nævnt, kort efter gik nedenunder og hjem med denne fabrikation, er vort badeværelsesgulv måske det eneste, der i dag står som minde om denne danske produktion.

På Isotopcentralen var der arbejdet flittigt, mens jeg var bortrejst. Kalundborg by og medicinalfirmaet Novo Nordisk, som skulle bygge en stor enzymfabrik i Kalundborg ville vide, om de kunne tillade sig at udlede spildevand i Kalundborg fjord eller om der skulle føres sydover direkte til Storebælt. Igen blev vi opfordret af Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser (DF&H) til at gennemføre undersøgelser over strømnings- og fortyndingsforholdene i de to farvande. Disse undersøgelser var nu bragt i så faste rammer, at vi havde bygget specialinstrumentering til formålet. Statshydrograf Frede Herman fra DF&H, som vi samarbejdede med om vurdering af vore resultater, mente, at vi nu var så langt fremme med disse undersøgelser, at vi kunne klare dem uden DF&H's deltagelse. Jeg besluttede derfor at ansætte en ingeniør med speciale i hydraulik til at lede disse undersøgelser fremover, idet der havde vist sig stor interesse fra mange byer og industrivirksomheder, om at vi med vort arbejde skulle vejlede dem om, hvordan de skulle udlede spildevandet i havet. Der var også kommet international interesse for vore undersøgelser, idet jeg havde holdt et foredrag om "Prediction of pollution from future waste water outlets" på en IAEA konference, et foredrag, der blev publiceret.

Jeg ansatte en ung ingeniør Poul Harremoes, der havde speciale i hydraulik. Det var et godt valg. Med stor dygtighed satte han arbejdet i system. Vi besluttede at bygge et specialfartøj til disse undersøgelser. Det blev "RV Isotop". (RV står for research vessel dvs. forskningsskib). Det blev en 30 fods motorbåd af typen Jupiter II, bygget på et bådverft på Bogø. Vi havde en skibsinspektør fra Statens skibsinspektion til at stå for ombygningen af denne bådtype til vort formål. Båden blev det første undersøgelsesfartøj til vore kystvande. Da amtskommunerne senere skulle bygge fartøjer til deres miljøundersøgelser i kystvandene, tog de alle "Isotop" som model.

Samtidigt var det gået så godt for Isotopcentralen, at vi ikke kunne finde plads nok på Teknologisk Institut. Vi skulle derfor finde et andet sted for vor virksomhed. Vi fik et lejemål i en nybygget ejendom i Skelbækgade på Vesterbro. Det var de tre øverste etager på tilsammen over 1000 m², hvor vi efterhånden blev 30 medarbejdere. Jeg havde mit kontor på 6.sal, der var lidt tilbagetrasket fra den nedre del af bygningen, så der uden for mine vinduer var en gennemgående terrasse, hvor vi placerede blomsterkummer. Jeg havde en skøn udsigt fra mine vinduer ud over byen med Tivoli midtfor. Jeg måtte ofte arbejde over til sent på natten og nød så fyrværkeriet fra Tivoli. Vi fik indrettet kantine, købte gode kontormøbler. Fra stolefirmaet Frits Hansen købte vi et stort antal af Wegners Kinastole til alle kontorer. Medarbejderne fik mulighed for at komme med på det fordelagtige indkøb. Så derfra stammer også de 8 kinastole, som vi har i stuen.

Et af Isotopcentralens specialer var at foretage undersøgelser af sandvandring i havet og i floder ved hjælp af radioaktivt mærket sand. Vi har udviklet specialudstyr til disse målinger, yderst robuste detektorer, der kunne tåle at blive slæbt hen over en stenet hav- eller flodbund uden at tage skade. Dette udstyr har vi leveret bl.a. til England og til Jugoslavien. Det sidstnævnte sted skulle det bruges til undersøgelse af sandvandringen i Donau. Jugoslavien havde planlagt at lave en kæmpedæmning over Donau et sted, hvor Donau løber igennem en slugt – Jernporten. Udstyret var blevet finansieret af IAEA og efter leveringen inviterede den jugoslaviske regering os og repræsentanter for IAEA til et symposium i Beograd, hvor man ville orientere om disse undersøgelser, der havde til formål at belyse risikoen for tilsanding af den kæmpemæssige sø, der ville blive dannet bag dæmningen. Jeg tog til Beograd sammen med Nete. Vi fik en meget fornem modtagelse, blev vist rundt i Beograd og på det jugoslaviske Atomforskningscenter i Vinca. Foruden anlægget havde jeg der lejlighed til at besøge udgravninger af en keltisk by fra før vor tidsregning. Vi var med på en undersøgelsestur på Donau. Den førte os fra Beograd til Novi Sad, godt 100 km vest for Beograd, hvor den kunstige sø ville begynde. Vi skulle også besøge bygningspladsen for dæmningsbyggeriet, der ligger flere hundrede kilometer øst for Beograd. Først var det meningen, at vi skulle tage derhen med en hydrofoilbåd. Meget tidligt om morgenen mødte vi op, men båden var defekt. Efter at par timers forsøg på at få den til at sejle, blev det opgivet. I stedet rekvirerede man 3 limousiner, tilhørende præsident Tito, der så skulle transportere os over land. De jugoslaviske veje var dengang i en elendig tilstand. Efter godt 100 km kørsel ramte den første limousine en stor sten på vejen. Motorens bundkar blev ødelagt. Vi masede os sammen i de to andre vogne og kom sent om eftermiddagen til Jernporten. Efter en kort besigtigelse af lokaliteten, der ligger på et sted, hvor Donau danner grænse mellem Jugoslavien og Rumænien, skulle vi hjemad. Det blev besluttet, at vi skulle køre en anden vej tilbage. Denne vej førte langs Donau og gik igennem slugten på en smal hylde højt over floden. Det begyndte at regne kraftigt. Bilens viskere fungerede ikke. Det var blevet bælgravende mørkt. Chaufføren var blevet træt og nikkede ind med korte mellemrum. Der skulle puffes til ham for at holde ham vågen. Da han ikke kunne se ud af forruden, havde han rullet sideruden ned, for at orientere sig. Den ensporede vej snoede sig langs slugtens bugtninger. Til venstre gik bjergsiden lodret op, til højre lodret ned til floden. Jeg mindes ikke nogen sinde at have følt en så intensiv dødsangst som på denne tur. Det var begyndt at blive lyst, da vi kom tilbage til Beograd. Nete og jeg havde reservation til et fly til Dubrovnik, hvor vi ville holde en uges ferie. Vi nåede lige til hotellet for at pakke vore ting sammen, før vi måtte ud til lufthavnen. Selv om rædslen var overstået, rystede vi stadig

kraftigt efter nattens oplevelser. Det tog en dags tid i det dejlige Dubrovnik at komme sig over rædslerne.

I løbet af de næste ti år lavede vi undersøgelser i så godt som alle indre danske farvande og desuden i adskillige svenske vandområder, delvis i samarbejde med vore venner fra ”Isotoptekniska Laboratoriet” i Stockholm. FNs sundhedsorganisation WHO (World Health Organisation) havde også fået øjnene op for vort arbejde. De bad os om at gennemføre en undersøgelse i Vestafrika i havet ud for byen Dakar i Senegal, hvor et af verdens største Entreprenør- og rådgivningsselskaber Black & Weatch skulle sørge for at etablere gode spildevandsforhold for denne millionby. Vi havde et hold medarbejdere der i næsten et halvt år ledet af Poul Harremoës.

Umiddelbart efter bad WHO os om at lave tilsvarende undersøgelser for byen Manila på Filippinerne. Vi var der i flere omgange og uddannede bl.a. teknikere fra Filippinerne om at udføre undersøgelser. De klarede det dog ikke helt selv, så vi sendte en teknisk assistent Jørgen Kronborg, som havde været med på vort hold tidligere, for at være dem behjælpelig. Opgaven var stadigvæk betalt af WHO. Efter kontrakten skulle han være der i seks uger. Da denne tid var gået, telegraferede han hjem, at der stadigvæk manglede noget arbejde for ham. Vi fik forlænget kontrakten med fjorten dage. Det samme gentog sig to gange. Til sidst måtte vi beordre ham hjem. Det viste sig, at han havde fået en filippinsk kæreste og nødtigt ville skilles fra hende. I det hele taget havde han ikke haft godt af det søde liv på Filippinerne. Han kom ofte fuld på arbejdet og tilbragte næsten hver dag adskillige timer af arbejdstiden på en bar på Halmtorvet. Efter flere forgæves advarsler måtte jeg afskedige ham til øjeblikkelig fratreden. Han lagde sag an mod Isotopcentralen for uberettiget afskedigelse og tabte den. Ufortrødent kom han så hen til mig. Vi er vel gentleman, vil Du ikke ansætte mig igen. Der var nu ikke meget gentlemanagtigt over ham, så det gjorde jeg ikke. Nogle uger efter fik vi en opringning fra en fortvivlet filippinsk pige, som var kommet til København for at gense Kronborg. Hun kunne dog ikke genfinde ham på den adresse, han havde givet hende og som også var den eneste adresse, vi havde. Det eneste vi kunne gøre for hende, var at henvise hende til den bar på Halmtorvet, hvor han plejede at tilbringe en del af dagen. Det må være lykkedes hende at finde ham. For et stykke tid efter, hørte jeg tilfældigt morgengudstjenesten i Radioen. Det var fra en katolsk kirke, og der foregik en vielse i forbindelse med gudstjenesten. Det var Kronborg, der blev gift med sin filippinske veninde. Jeg hørte fra ham igen mange år efter. Det kommer jeg tilbage til (se side 94).

På hjemmefronten gik det ikke så godt. Mit meget hyppige aftenarbejde og utallige udenlandsrejser medførte, at jeg forsømte Nete. Vi kom også alt for ofte op at skændes. I efteråret 1964 var jeg nogle uger i Polen, dels for at deltage i to konferencer i Warszawa og i Krakow, dels for at besøge min gode polske kollega og ven Andrzej Pradzynski i Warszawa. Da jeg kom hjem, var Nete ret forandret og tilbageholdende over for mig. Dagen efter min hjemkomst spurgte hun, om vi ikke skulle gå ud og spise sammen uden børnene. Vi gik på den japanske restaurant Tokyo på Vesterbrogade, og under måltidet fortalte hun, at hun havde fundet en anden, som hun var dybt forelsket i.

Jeg var ikke uskyldig i, at det var gået sådan. Kort før min Polenrejse kom vor veninde Gerda Hartung, der var gift med journalisten Martin Hartung, som jeg har fortalt om tidligere, hjem til os. Hun fortalte, at Martin var hende utro. Vi trøstede

hende, så godt vi kunne og i samtaleens løb sagde jeg til hende, at sådan noget ikke behøvede at være af varig betydning. Som eksempel nævnte jeg mit forhold til Inger Madsen i Ankara, som ikke havde medført noget brud med Nete. Det forhold vidste Nete ikke noget om, og det var nok dumt, at jeg nu fortalte om det. For da Nete, mens jeg var bortrejst i Polen, beklagede sig til en veninde, gav denne hende det råd at gøre ligesådan. Nete tog kontakt med en ven, hun havde fra tiden før vi mødte hinanden, og som hun havde været kæreste med. Fyren var nu selv gift. Hans kone var højgravid og hendes tilstand var livstruende. Det blev til et meget varmt forhold, som Nete sagde, at hun ikke kunne løsrive sig fra. De ville finde sammen varigt, såfremt hans kone ikke skulle klare sig.

Nete og jeg tog en tur til Sydspanien over julen, dels for prøve, om vi trods alt kunne finde sammen igen, og da det nok viste sig umuligt, for at finde ud af, hvordan vi skulle skilles. Vi var begge klar over, at det skulle gå mindst muligt ud over vore to børn, Steffen og Lone. Vi var enige om, at selv om børnene og vi holdt af hinanden gensidigt, så var Steffen mest knyttet til mig og Lone mest til Nete. Derfor skulle vi efter en skilsmisse tage os af hver sit barn. De måtte dog have ubegrænset adgang til hinanden og til begge forældrene. På dette grundlag indgik vi skilsmissemøderne. På grund af Netes utroskab kunne vi skilles uden forudgående separationsperiode. Fräuli, vor gamle barnepige flyttede ud til Bagsværd og tog sig af Steffen og huset. Det hele var en yderst traumatisk omgang. Jeg tabte mig over 10 kg i løbet af en måned.

Inden konflikten med Nete havde jeg dog en virkelig god oplevelse. I begyndelsen af 1964 blev jeg ringet op af Isotopcentralens bestyrelsesformand Professor Per Søltøft. Han bad mig om på et aftalt tidspunkt at komme over til rektor for Danmarks Tekniske Højskole professor Knuth-Vinterfeldt, som sammen med Søltøft havde noget at tale med mig om. Jeg kunne ikke få at vide, hvad det drejede sig om. Det lød mystisk. Da jeg kom til rektor, stod der en flaske portvin på bordet. Der blev skænket i, og rektor ønskede mig tillykke med, at jeg var blevet valgt som årets modtager af Esso-prisen. Det danske olieselskab Esso, en afdeling af det internationale selskab, der i dag hedder Exxon, havde i forbindelse med et jubilæum indstiftet en årlig pris, der skulle gå til en ung (under 40 år) dansk forsker, der havde udført et arbejde af væsentlig betydning for det danske samfund. Prisen skulle uddeles den 1. april, som var selskabets fødselsdag. Til uddelingen kunne jeg have kone og børn med. På dagen mødte vi op på Esso's hovedkontor på Sct. Annæ Plads i vort stiveste puds. Nete fik overrakt en flot buket blomster og et smykke, børnene hver noget flot legetøj. Pressen var mødt op og det glimtede med blitzlys, da jeg fik overrakt prisen af selskabets direktør. Vi fik en fantastisk god frokost med adskillige taler. Blandt andet skulle forrige års prismodtager holde en tale for mig, uden at han i forvejen vidste, hvem der var prismodtageren. Foruden et fint diplom fulgte der en check på 25.000 kroner med. For denne sum købte jeg en Morris Mascot bil til Nete. Da året var omme, var Nete og bilen væk, men jeg har dog stadigvæk diplommet. Hvert år inviteres jeg med til denne prisuddeling. Prisen hedder nu Statoil-prisen, fordi det norske Statoil har købt Esso.

Samme år blev jeg indvalgt som medlem af Akademiet for de Tekniske Videnskaber.

I 1965 skulle jeg holde talen for årets Esso- prismodtager, som jeg heller ikke vidste noget om i forvejen. Det lykkedes for mig, som det på en eller anden måde gennem årene altid er lykkedes for det forrige års prismodtager. Da jeg efter den

animerede frokost kommer ud af porten på Sct. Annæ plads, møder jeg straks uden for en gammel bekendt. Det var Chris, min gamle veninde fra den sidste tid i Sverige i 1945. Hun så stadigvæk dejlig ud. Hun fortalte mig, at hun var alene med et lille spædbarn og en halvvoksen pige, og jeg fortalte hende, at jeg nu også var alene med en 12-årig søn. Vi aftalte, at hun skulle komme ud og besøge mig, og det førte til et års samliv.

Chris var nogle år efter krigen kommet til Danmark, hvor hun havde giftet sig med en dansker, så hun nu hed Chris Jordan. De havde fået en pige. På et tidspunkt blev Chris alvorligt syg, kom på hospitalet og fik fjernet den ene nyre. Efter nogle dage holdt hendes mand og datter op med at besøge hende. Da hun kom hjem fra hospitalet, viste det sig, at manden uden at sige noget var emigreret til Zimbabwe, der dengang hed Rhodesia. De diplomatiske forbindelser med landet var afbrudt, fordi landet havde indført et apartheidssystem over for landets sorte befolkning. Derfor lykkedes det ikke for Chris at få datteren tilbage. Først nogle måneder før jeg mødte Chris, var den 13-årige datter, der blev kaldt Gokki kommet hjem til sin mor, fordi faderen ikke kunne styre hende. Chris boede dengang sammen med en mand i Toldbodgade. Med ham havde hun fået en søn, som, da vi mødtes, kun var nogle måneder gammel. Vi kaldte ham for Lillemand. Chris havde for kort tid siden afbrudt forholdet til Lillemands far.

Chris flyttede nu ind hos mig i Bagsværd med Gokki og Lillemand. Fräuli var allerede flyttet tilbage til byen til min mor, efter at jeg havde ansat en daglig hushjælp til at ordne huset for Steffen og mig. Denne hushjælp blev hos os, fordi der var nok at se til med de tre børn i huset, og fordi Chris snart tog et halvdagsjob som sekretær på et arkitektkontor. Gokki blev gode venner med Steffen og specielt med Lone, som jo var jævnaldrende med hende. Det var en ret lykkelig tid for mig. Jeg kunne tage mere afslappet på bruddet med Nete. Hun havde fået en lejlighed i Høje Gladsaxe, hvor jeg nogle gange besøgte hende, når hun havde begge børn hos sig. Det førte en dag til en højst besynderlig oplevelse for mig.

Nete havde fået en ny ven, en værkfører fra det firma, hvor hun arbejdede som sekretær. En dag, da jeg var besøg hos Nete, ringede det på døren. Gennem dørkikkerten kunne Nete se, at det var vennen, der kom. Nete sagde, at fyren var meget jaloux, og at han derfor ikke måtte se mig. Børnene og Nete sørgede for at anbringe mig i et garderoberum. Der måtte jeg stå i længere tid, indtil Nete fik vennen af vejen igen. Jeg var på det tidspunkt endnu ikke formelt skilt fra Nete. Så det var den omvendte situation i forhold til ægteskabskomedier, hvor elskereren må ind i klædeskabet, da ægtemanden kommer hjem. Her var det ægtemanden, der kom i klædeskabet, da elskereren arriverer.

Chris og jeg havde på mange måder et godt samliv. Hun var en charmerende pige oplagt til fest og sjov. Vi rejste meget. Hun fulgtes med mig til konferencer. Desværre var hun også ret stridbar. Det førte efter knapt et år til, at vi besluttede at flytte fra hinanden, men dog fortsat at komme sammen. Hun fik en lejlighed på Lersø Parkallé. Der tilbragte Steffen og jeg mange aftener sammen med Chris, Gokki og Lillemand. Slutningen på vort forhold kom i foråret 1967. Jeg havde fået besøg af min tyske kollega Dr. Sauerwein. Vi havde mange faglige drøftelser og forsømte derfor en aftale om at hente Chris for at gå ud at spise og danse. Vi ankom hos Chris med en times forsinkelse. Hun var meget fornærmet. Aftenen forløb dog nogenlunde fredelig. Vi spiste i den indre by, hvor vi stillede min bil til parkering på gaden. Så gik vi ud for at finde et sted at danse. Sent om aftenen skulle vi så alle

hjem til mig, hvor både Chris og Sauerwein skulle overnatte. Men jeg havde frygteligt besvær med at finde ud af, hvor jeg havde stillet bilen. Det blev Chris mere og mere gal over, og da det endeligt lykkedes at finde bilen, bad hun om at blive sat af hjemme hos sig selv. Og det var sidste gang jeg så hende. Hun lod ikke høre fra sig og hun reagerede ikke på mine henvendelser.

Inga (planche 17 og 18)

I dagene efter de netop beskrevne hændelser havde jeg meget travlt. Jeg skulle til en isotopkonference i Istanbul. Der skulle jeg holde et foredrag om et instrument til jordfugtighedsmålinger, som vi havde udviklet på Isotopcentralen, blandt andet til målinger inden for landbruget. Afprøvningen af instrumentet blev foretaget i samarbejde med Risø's landbrugsafdeling. Jeg sad om aftenen hjemme sammen med min medarbejder Poul A. Jensen. Jeg skrev og han lavede tegninger til foredraget og skulle for øvrigt med til Istanbul. Fräuli var kommet ud til os igen. Hun skulle tage sig af Steffen, mens jeg var bortrejst.

Det viste sig, at den billigste måde at komme til Istanbul på var med en charterrejse med Tjæreborg. Ved at tage på en 14 dages tur – en uge i Istanbul og en uge på Rhodos kunne vi flyve og bo billigere, end hvad selve flyveturen med SAS ville have kostet. Den ene uge på Rhodos skulle selvfølgelig trækkes fra vor tilgodehavende ferietid. Alt i alt var det en fordel for både os og Isotopcentralen. I sidste øjeblik fik vi foredrag med lysbilleder etc. færdig, og af sted gik det. Allerede i flyet bemærkede jeg en flot ung pige med hvide stramt siddende bukser. Stor var min glæde, da jeg ved introduktionsmødet på hotellet kom til at sidde ved siden af hende. Jeg præsenterede mig. Mit navn er "blomme", sagde jeg. Det syntes hun var et underligt navn, men jeg forklarede, at vi jo nu var i Tyrkiet, og på tyrkisk hed en blomme "erik". Så var isen brudt. Jeg fortalte hende, at jeg egentlig ikke var en turist, men skulle holde et foredrag om isotopteknik. Det ventede jeg, at hun ikke viste noget om. Stor var derfor min forbavselse, da det viste sig, at hun selv arbejdede med isotopteknik på landbrugsafdelingen på Risø, dem som jeg havde samarbejdet med om foredragets emne. Det var jo ikke til stå for. Hun hed Inga Nørgaard og var på turistrejse med en veninde, der hed Else. Allerede mens vi var i Istanbul, var vi blevet meget nære venner og det fortsatte selvfølgelig i ugen efter på Rhodos.

Mit foredrag gik udmærket. Til en afsluttende fest for konferencedeltagerne måtte jeg låne en jakke af den ægyptiske formand for konferencen. I farten havde jeg glemt at få sådan et beklædningsstykke med hjemmefra.

Vi boede i et hotel i Üsküdar på den asiatiske side af Bosphorus, og blev meget hurtigt gode venner med adskillige af de andre deltagere i turistreisen. Jeg var jo kendt i området og lejede en bil. Sammen med Poul A. Jensen og et dansk ægtepar tog vi på en tur til Bursa, en af de ældste tyrkiske byer, ca. 100 km mod syd. Uden for Bursa ligger der et højt bjerg, der kaldes den anatolske Olymp. Vi tog med en svævebane op og kom til en højslette der fortsatte i selve bjergtoppen. Vi gik en lang tur i retningen af toppen, men måtte returnere af tidsgrunde. Alle vegne på højsletten bemærkede vi tynd røg stige op fra små forsamlingssteder af mennesker. Poul A. og jeg gik hen til en lille gruppe for at se, hvad der foregik, mens de andre fortsatte mod svævebanen. Det viste sig, at det alle vegne var folk på udflugt. De havde medbragt små kasser på ben, der fungerede som grill, hvor herligt lammekød blev stegt. Det kunne vi mærke på den liflige duft. Vi blev vinket hen til det

tyrkiske selskab og budt på lam og dertil adskillige glas med Raki, den tyrkiske brændevin. Det hele foregik meget hurtigt. De andre havde ikke bemærket, at vi var sakket agterud. Svævebanen ankom og skulle returnere med os. Jeg havde billetterne til svævebanen, som kørte ned uden os og ægteparret, som var blevet godt gal på mig. Stor var deres forbavelse, da Poul A. og jeg ankom dinglede og døddrukne. De kunne ikke forstå, at man kunne blive så fuld på så kort tid. Nåh, vi har senere budt dem på Raki, og så forstod de det bedre. Inga var ikke med på denne tur, men vi tog senere en tur sammen med Poul A. op langs Bosporus helt til Sortehavet på den europæiske side, hvor der i de små byer langs vandet er herlige fiskerestauranter, hvor vi smovsede.

En aften tog vi med færgen over til Istanbul. Jeg havde fortalt Inga og Poul A. om min tyrkiske yndlingsret – tjerkesisk kylling. Vi gik op ad hovedgaden i den gamle del af Istanbul fra restaurant til restaurant og spurgte efter denne ret. Forgæves. Vi mødte en politibetjent og spurgte ham, om han kendte en restaurant, der serverede den. Det gjorde han ikke, men han spurgte andre forbipasserende. Efterhånden havde vi en større hale af folk med os, der alle gav os gode råd, men til slut måtte vi give op og nøjes med et mere almindeligt måltid.

Herefter havde vi en herlig uge på Rhodos. Inga og jeg besluttede, at vort forhold ikke blot skulle være en ferieforelskelse, men fortsætte, hvis det viste sig, at vi passede sammen. Denne beslutning har nu stået sin prøve i snart 38 år.

Kort tid efter at være kommet hjem, fik jeg en opfordring om at komme til Israel, udsendt af IAEA. Jeg havde næsten besluttet mig til at tage af sted, men den 5. juni 1967 brød seksdageskrigen ud, og min rejse måtte udskydes. I stedet for tog Steffen, Inga og jeg på campingtur til Jugoslavien. Inga og Steffen kom fantastisk godt ud af det sammen. Inga var ikke blot en reservemor for ham, men også en storesøster.

Vi boede på Istriens vestkyst, snorklede i havet og havde det skønt. På vejen hjem var vi i Wien. Jeg besøgte IAEA, som havde sit hovedkvarter der og viste Inga og Steffen min fødeby.

For øvrigt var Wien et af de steder, hvor jeg kom hyppigst, hovedsageligt fordi IAEA meget ofte havde sine konferencer der. Vi var en gruppe isotopfolk fra adskillige lande, der var blevet gode venner. Om, aftenen mødtes vi meget ofte på en Heurigen i en af Wiens forstæder. Heurigen er et vinlokale ejet af en vinbonde, som der udskænker sin egen vin, bl.a. vinen fra samme år. Samme år hedder på tysk Heurig, og det er derfra disse lokaler har deres navn. I reglen kunne man også få mad der. Der var musik – såkaldt Schrammelmusik – mest Harmonika med sang. Der blev hovedsageligt sunget populære sange på Wienerdialekten – Weanerisch. Jeg elsker disse sange.

En aften var vi et større selskab i Grinzing, hvor der er en række gode Heurigen. Der var min finske ven, Erik Rotkirch, som havde den vane at stå på hænderne på bordet, idet han alene holdt fast i bordkanten. Der var min japanske ven, professor Masao Kato, der var meget musikalsk og kunne spille på alle instrumenter. Denne gang medbragte han en mundharmonika. Skotten Jack Cameron var der med sin kone Margret. Også jeg havde en sædvane, som de andre kendte. Når jeg havde fået lidt at drikke, kunne jeg ikke modstå at danse finsk polka, som jeg havde lært under krigen på den frisksportarlejr, jeg tidligere har omtalt. På opfordring bød jeg

Margret op, og mit på gulvet i lokalet begyndte vi at danse, ledsaget på mundharmonika af Masao Kato. Pludselig mærkede jeg et skarpt lys rettet mod os. Jeg kunne se et TV-kamera, der optog vor dans. Det viste sig at være det japanske fjernsyn, der lavede en optagelse om noget typisk wienerisk – en dansker, der danser finsk polka med en skotsk pige. Jeg skulle blive mindet om denne optagelse senere hen.

Derhjemme boede Inga forsat i sin lille lejlighed i Roskilde. Vi sås derfor hovedsageligt i weekenderne, hvor hun kom til Bagsværd.

Rundt i verden (planche 18,19 og 20)

I efteråret 67 blev jeg af professor Masao Kato inviteret til at komme til Japan for at holde et foredrag på en japansk isotopkonference og for at arbejde en kort periode på det japanske atomforsøgsanlæg i Oarai, ca. 100 km nord for Tokyo. Det blev samtidigt aftalt med thailandske og indiske kollegaer, at jeg efter Japanbesøget skulle fortsætte til Thailand og Indien. Foruden mig havde Kato inviteret min polske ven Andrej Pradzynski og en tysker, Dr. Pröbstl, der arbejdede på Euratom. Da jeg i Kastrup skulle med SAS til Tokyo, viste det sig, at Pröbstl skulle med samme maskine. Vi havde en meget lang flyvetur over Nordpolen til Ancorage i Alaska, hvor der var let snevejr og en flot udsigt til en høj bjergkæde. Ankommet til Tokyo blev vi modtaget af Kato og bragt til vort hotel. Selvom vi på dette tidspunkt havde været undervejs i et helt døgn, kunne vi ikke modstå fristelsen til straks at tage en tur i byen. Med metro kørte vi til Ginza, hovedforretningsgaden i Tokyo. Der var den største samling af neonreklamer, jeg nogensinde har set. Vi gik ned ad gaden forbi meget flotte varehuse og søgte et sted at spise. I de snævre tværgader lå små restauranter, den ene ved siden af den anden. De havde ikke spisekort, men i stedet var der på glashylder i vinduet anbragt meget naturtro plastickopier af de retter, der blev serveret med prisen på et lille skilt ved siden af. Vi fandt et sted, der så hyggeligt ud og kiggede på udvalget i vinduet. Vi blev fristet af en tallerken med tre store kæmperejer og ris med en lyserød sauce. Det skulle vi have. Vi gik ind og fandt en geisha, der serverede, trak hende med udenfor og pegede på rejerne. Hun stillede et spørgsmål på japansk, som vi opfattede, som om hun ville vide, hvor mange rejer vi hver ville have. Både Pröbstl og jeg rakte 3 fingre i vejret. Det svarede til, hvad der var på tallerkenen. Vi gik ind og satte os ved et bord. Vi var de eneste udlændinge. Alles blikke var rettet mod os. Lidt efter kom en geisha med to små tallerkener med en lækker, dampende, lysebrun rulle på. Vi regnede med, at det var forårsruller, som vi ganske vist ikke havde bestilt, men sagde til hinanden, at det nok altid hørte til serveringen. Vi tog dem samtidigt med fingrene og bed i dem fra den ene ende. Stor var vor forbavselse, da det viste sig, at det var to varme sammenrullede servietter, som vi i den svage belysning havde taget for noget andet. Der blev grinet rundt omkring i lokalet, da Pröbstl og jeg sad med hver sin sammenrullede serviet i munden. Nåh, vi fandt jo ud af at vi skulle bruge servietterne til at tørre ansigt og hænder. Lidt efter blev alle serveringsdamer kaldt ud i køkkenet og så kom der en procession af 6 af disse geishaer med hver sin tallerken med tre rejer, som blev stillet foran os. Igen en misforståelse, som alle i lokalet morede sig over. Vi fik forklaret, at vi blot skulle have en portion hver. De overskydende blev fjernet. Hver gang, der blev serveret for os, betakkede jeg mig på japansk. Jeg havde nemlig i flyet undervejs øvet mig i nogle nyttige, japanske udtryk. Jeg sagde "arigato", der betyder tak. Jeg udtalte det ganske vist "aligato", fordi japanerne udtaler et "r" nærmest som et "l". Pröbstl spurgte mig, hvad jeg sagde. Jeg forklarede ham det. Han svarede, at det kunne han ikke huske. Jo, sagde

jeg, du skal blot tænke på en alligator. Ah, det skal jeg huske, svarede han. Næste gang en geisha kom hen til ham, kiggede han med et stort smil på hende og sagde ”krokodil”. Sådan var Pröbstl.

Efter konferencen i Tokyo kørte Kato med os med tog til Oarai, hvor vi blev indkvarteret i en traditionel japansk kro, en ryokan. Det var formidabelt flot. Ved indgangen fra gaden tog vi vore sko af, og fik et par lodne sokker at tage på. Derefter førte en geisha mig op til mit værelse. Nej, det var ikke et værelse, men en helt lejlighed. Der var en stue med et lavt bord i midten. Rundt om bordet stod der stole nærmest som bilsæder. De havde dog ingen ben. Under bordet var der en forsænkning, hvor man kunne anbringe benene. Geishaen serverede te for mig der. Til den ene side af stuen var der en bred dør ud til en veranda, hvorfra man kunne gå to skridt ned til stranden ved Stillehavet, hvor store bølger rullede ind. Til den anden side var der mit soveværelse. Der var geishaen i gang med at rede op til mig for natten. Direkte på stråmåtterne – tatami, som dækkede alle gulve, placerede hun en madras, og derpå kom så sengetøjet. Geishaen lagde en flot brun kimono frem til mig på sengen, og opfordrede mig til at tage tøjet af. Lidt genert tog jeg det ene klædningsstykke af efter det andet, men hun blev ved til jeg stod uden en trævl. Så rakte hun mig kimonoen og førte mig til badeværelset. Der var der et over en meter højt kar fyldt med ganske varmt vand. Der skulle jeg ned. Så overlod hun mig til mig selv et øjeblik og bad mig så om at komme ud af badet. Der blev jeg sæbet ind og gnubbet med en hård svamp. I det samme banker det på yderdøren. Der stod Masao Kato og så fortvivlet ud. Er du da ikke klar over, at hele den japanske atomenergikommission venter på dig til en festmiddag. Du må skynde dig. Jeg blev tørret i en fart og Kato sagde, at der ikke var tid til, at jeg tog mit tøj på, jeg skulle blot komme i min kimono. Så førte han mig til salen, hvor omkring 20 værdige herrer var bænket i deres stiveste puds, dvs. sort jaket, sribede bukser og knækflip. Foruden mig var der kun enkelt person i traditionelt japansk tøj, det var en musikgeisha, der skulle underholde os under middagen. Jeg fik hæderspladsen ved siden af hende. På den anden side af hende sad Kato. Også her var stolene og bordet ganske lavt. Geishaerne, der for øvrigt også var i kimono, knælede ned ved hver af os, når de skulle servere. Der blev drukket varm sake – risbrændevin – til maden, der bestod af udsøgte japanske retter. Geishaen spillede vemodige japanske melodier for os. Efter hovedretten fortalte Kato selskabet, at jeg havde optrådt i japansk fjernsyn med en dans i et østrigsk værtshus. Han overtog geishaens samisan – et traditionelt japansk strengeinstrument, fjernt beslægtet med en guitar og begyndte at spille min finske polka. Så sagde han til geishaen, at hun skulle ud på gulvet og danse med mig. Vi dansede en omgang rundt i lokalet. Det var ganske besværligt, fordi der i min version af den finske polka er nogle høje benspjæt. Min kimono var foran kun holdt sammen af et bælte, og jeg havde intet på nedenunder. Da vi satte os ned igen, hviskede geishen noget til Kato, hvortil han lo. Så fortalte jeg ham om mine besværligheder. Han grinede højt og sagde, at geishaen lige havde sagt det samme til ham.

Efter nogle dage, hvor jeg arbejdede i Oarai med at demonstrere nogle af de ting, vi arbejdede med i København for japanske kollegaer, tog vi tilbage til Tokyo. Derfra tog Kato os med på en tur sydpå. Først var vi i Kamakura, hvor vi kiggede på en kæmpe stor bronzebuddha. Ad en indvendig trappe kunne man komme op i hans hoved og kigge ud gennem munden. Derefter til Atami, en badeby ved Stillehavet, hvor vi fik os en dukkert i bølgerne. Så kørte vi til Hakone-nationalparken, der ligger ved foden af det hellige Fuji-bjerg. Vi overnattede i en ryokan i et område med varme kilder. Desværre fik vi ikke set Fuji, fordi den var dækket af skyer.

Efter tilbagekomsten til Tokyo tog jeg for egen regning til Nara og Kyoto med det såkaldte bullettrain, dengang verdens hurtigste tog. Vi kørte med en fart på over 300 km i timen. Nara er en hellig by med ældgamle templer liggende i et parkområde, hvor hjorte gik frit omkring. I Kyoto boede jeg på et meget fint hotel i nærheden af det gamle shogunpalads. Shogunen var igennem flere århundreder den virkelige hersker i Japan, mens kejseren i Tokyo kun var en symbolsk person. Også her besøgte jeg adskillige gamle templer, der som oftest var placeret i naturskønne områder.

Fra Japan tog jeg til Bangkok, hvor der igen var et internationalt møde af isotopfolk. Jeg tilbragte et par dage på det thailandske atomforskningsinstitut, som tog sig vældig pænt af mig og de andre udenlandske isotopfolk. Vi blev inviteret på en bådture op ad Menam-floden til Ayuthaia, der var Thailands hovedstad indtil engang i 1800-tallet, da byen blev ødelagt i krig med Burmeserne. Byen er fuld af tempelruiner, der alle er fyldt med votivgaver. Af børn, der drev rundt mellem ruinerne købte jeg et antal små bronzefigurer og skulpturdele, hvoraf nogle er mere end tusinde år gamle. De danner grundstammen i min samling af antikviteter.

Fra Thailand tog jeg til Delhi i Indien. Jeg boede på et enormt flot hotel. Det var en skrigende modsætning til den uhyre trøstesløse fattigdom, jeg fandt i byen. Utroligt mange mennesker sov på gaden. Jeg var hele tiden omgivet af tiggere. Jeg tog på en togtur til Agra, hvor jeg besøgte Taj Mahal, måske verdens skønneste bygningsværk, bygget af en maharaja til minde om sin afdøde hustru. Jeg var også i Fatehpur Sikri, en stor by med skønne paladser og moskeer alle i rød sandsten skabt af en anden indisk maharaja i i det 17. århundrede, men forladt efter blot ganske få år, fordi der ikke fandtes tilstrækkeligt med drikkevand.

I denne periode var jeg også på en tur til Prag. Igen en international isotopkonference. Stemningen i Prag var trøstesløs. Folk led stærkt under den sovjetisk-kommunistiske undertrykkelse. Vi boede på Hotel Intercontinental, som stod i sovjetisk kranskegestil. Det er vist senere blevet ombygget væsentligt. Der blev jeg vidne og medspiller i et lille eksempel på den kolde krig, eller jeg skal måske, som man vil forstå, når man har læst min beretning, kalde det den "våde krig". En aften havde jeg inviteret kollegaer fra en række lande til en snak på mit værelse. Blandt de indbudte var lederen af USA's delegation Bill Mott. Jeg havde også inviteret den russiske delegationsleder. Han mødte op med et batteri af flasker med russisk vodka. Meget hurtigt opgav de fleste af os, herunder jeg, at deltage i drikkeriet. Men russeren udfordrede Bill Mott ved hele tiden at udbringe skåler, som han opfordrede Bill Mott til at deltage i. Det var tydeligt, at han var ude på at vise, hvem der var den mest udholdende. Bill Mott tog det pænt. Han udbragte også skåler, som russeren måtte acceptere. Hver gang skulle glassene tømmes. Der blev brugt tandglas fra vore værelser. Sent på aftenen gik russeren omkuld. Han lagde sig på gulvet og kunne ikke vækkes. Nogle østblokfolk løftede ham op og bar ham til sit værelse. Bill Mott så stadigvæk ud, som om han kunne klare sig. Han var dog ganske vakkelvorn, da han stod op for at sige farvel. Derfor fulgtes jeg og nogle andre med ham til hans værelse. Han kunne ikke finde nøglehullet med sin nøgle. Derfor tog jeg den og låste op for ham. Jeg tændte lyset i hans værelse og lodsede ham ind i værelset. Den næste formiddag skulle Bill holde et foredrag. Formiddagsmødet begyndte, men Bill dukkede ikke op. Kort tid før han skulle på podiet, gik jeg op til hans værelse, for at hente ham. Jeg bankede på, men ingen svarede. Jeg tog i døren, den var ikke låst. Straks inden for døren lå Bill på gulvet, nærmest bevidstløs. Den stakkels mand havde med alle sine kræfter klaret sig, lige

til han blev overladt til sig selv. Så faldt han sammen. Hans foredrag blev udskudt til den næste dag, men han var stadigvæk omtumlet. Russeren så vi ikke mere til på denne konference. Et lille eksempel på, hvordan det i den kolde krig gjaldt om at være standhaftig og udholdende. Det var også sådan Reagan vandt den kolde krig.

Jul og Nytår 67/68 tog vi til Norge på Skiferie. Vi havde lejet en hytte i Hemsedal og tog derop med bil og Oslofærge. Stor var min overraskelse, da vi straks på færgen mødte min gamle veninde Jette Thyssen og hendes mand Helmer Lund-Hansen. Jeg havde holdt forbindelsen med Jette ved lige i alle årene efter, at jeg havde været skjult på hendes fars gård ved Frederikssund inden flugten til Sverige. Vi spiste middag sammen. Der blev skænket godt op af de våde varer og vi fortsatte i baren. Det var mere end hvad stakkels Inga kunne tåle. Fronten af baren havde en buet forside, og pludselig gled Inga i en yndefuld bevægelse ned ad buen og havnede nærmest bevidstløs på gulvet. Steffen, Helmer og jeg måtte bære hende til køjs. Hun fik dog sovet rusen ud og havde det fint den næste morgen. Vi kom godt til Hemsedal og havde en god juleaften med hjemmefra medbragt mad. Så skulle vi ud at stå på ski. Jeg mente at være velbevandret i denne sport, eftersom jeg allerede i Østrig havde stået på ski og desuden også været på skitur med Nete. Der gik skilift op på fjeldet. Det viste sig dog, at alle ture ned derfra var for meget øvede skiløbere. Steffen og Inga havde overhovedet ingen erfaring, og jeg selv kan trods alt ikke kalde mig for øvet. Hvordan skulle vi komme ned? Vi tre stod på fjeldkanten og kiggede ned i dybet. Jeg havde absolut ingen lyst til at tage turen. Men pludselig tog fanden ved lille Steffen. Han satte af og fortsatte i styrtløb ned ad bjerget. Inga blev så forskrækket, at hun også selv satte af, og så var der ikke andet at gøre for mig end at følge efter. Inga og Steffen kom helskindet ned. Jeg faldt dog så uheldigt allerede kort efter starten, at jeg fik venstre arm af led i skulderen. Det var yderst smertefuldt. Jeg blev liggende, der hvor jeg faldt og måtte hentes ned af en nødpatrulje. Med ambulance blev jeg kørt til lægen i Hemsedal. Han gav mig et skud morfin, lagde mig udstrakt på gulvet og sig selv vinkelret på mig. Med fødderne placeret i siden på mig, hev han i den arm, der var gået af led. Det gav et lille knæk og så var den sat på plads. Morfinen gjorde mig smertefri. Jeg blev kørt hjem til vor hytte og kunne uden besvær deltage i et spil "Derby", som vi havde medbragt hjemmefra. Vi var der endnu nogle dage, men der blev ikke flere skiture for mig.

I 1968 tog jeg så på den udskudte opgave i Israel. Chaim Gilat, som jeg havde arbejdet sammen med, da jeg var i Israel i 1961 var i mellemtiden blevet leder af den israelske atomenergikommissions isotopafdeling. Jeg havde mødt ham adskillige gange i den mellemliggende tid på internationale konferencer. Han syntes, at han trængte til en indsprøjtning udefra for at komme videre med arbejdet. Det var således på hans foranledning, at IAEA havde bevilliget en 3 måneders opgave for mig.

Men først skulle forholdene herhjemme bringes i orden. Inga skulle flytte til Bagsværd for at tage sig af Steffen, men forudsætningen var, at hun havde en bil til rådighed, så hun kunne komme på arbejde på Risø. Inga havde kørekort, men absolut ingen rutine. Derfor fik hun lov at køre min bil med mig ved siden af. Aldrig har jeg måttet krumme tæer så meget som i denne periode. Efterhånden gik det dog godt, så jeg turde overlade bil, hus og Steffen til hende.

Ankommet til Israel blev jeg i første omgang indkvarteret hos en privatfamilie, men snart blev der en lejlighed ledig i Weizmann-instituttets gæstehus, og der

boede jeg i største luksus resten af tiden. Jeg lejede en bil for hele perioden og kunne således komme rundt i landet. Det var forår og Purimfesten stod for døren. Jeg var inviteret til et Purimparty i Weizmann-instituttet sammen Med Chaim og dennes kone Irit. Som altid ved Purimfester skulle vi være udklædt. Jeg benyttede den udklædning, som jeg allerede havde erfaring med fra maskeballet hos Mr. Podmore i Stoke-on-Trent. Et lagen gjorde det ud for en stola, og så var min Cæsarudklædning næsten færdig. Jeg syntes dog, at jeg ville have en laurbærkrans om hovedet. Jeg vidste, at der fandtes en laurbærbusk i haven hos min gode ven Aharon Nir, der også var isotopmand. Iført min stola gik jeg derfor på festaftenen til Nir's hus, der lå i nærheden. Jeg ringede på. I døren var der en opalglasrude, så man indefra kun utydeligt kunne se mit omrids. Fru Nir kom til døren og så en hvidklædt person udenfor. Hun troede, at det var en araber, der ville ind. Det var jo kort tid efter krigen, og hun var derfor naturligt på vagt. Da hun ikke åbnede, gik jeg om i baghaven for selv at forsyne mig med en laurbærgren. Fru Nir kunne se, at den hvidklædte person luskede omkring i haven. På grund af mørket kunne hun ikke identificere mig. Mens jeg baskede med laurbærbusken stormede der pludseligt sværtbevæbnede soldater hen til mig fra alle sider. De var blevet tilkaldt af fru Nir. Jeg rakte hænderne i vejret. I lyskeglen fra en projektør kunne Fru Nir genkende mig og så blev stormløbet afblæst. Så fik jeg mine laurbær og havde en god aften.

Da jeg havde fået den fine gæstelejlighed, havde jeg mulighed for at invitere Inga og Steffen til at komme på besøg. De kom med kort varsel og vi havde det skønt sammen. Med min lejede bil tog vi på ture rundt i landet. Jeg var blevet inviteret til at holde et foredrag på Technion –det tekniske universitet i Haifa i den nordlige del af landet. Jeg havde en god ven i Haifa – Naftali Shafrir. Han havde arbejdet i nogle år i Stockholm på Isotoptekniske Laboratoriet og var nu professor på Technion. Vi skulle overnatte hos ham, men forinden ville jeg på bilturen nordpå slå et smut op til Golanhøjderne, der var på israelske hænder efter seksdageskrigen. Området var ret sønderbombet. Det var farligt at forlade vejen på grund af forladte minefelter på markerne. Vi kørte med vor bil helt til den syriske grænse i byen Kuneitra. Det var hovedbyen i området. Byen var meget ødelagt og så godt som ubeboet. Midt i byen gik vor bil i stå og den var ikke til at rokke. Noget var gået i stykker. Der var selvfølgelig ingen værksteder, hvor jeg kunne få den repareret. Det lykkedes mig at få fat på en israelsk militærpatrulje. De slæbte bilen hen til en militærforlægning, og der fik jeg i løbet af et par timer bilen repareret. Sent om aftenen ankom vi til Shafrir's i Haifa. De havde næsten opgivet at se os den aften.

Mit foredrag den næste dag gik fint og vi kørte så uden yderligere besværligheder tilbage til Rehovot, hvor Weizmann-instituttet ligger.

Fra Israel fløj vi hjem. Inga opgav snart efter sin lejlighed i Roskilde og blev boende hos mig i Bagsværd, hvor hun jo også havde passet Steffen, mens jeg var alene i Israel, og der har hun nu boet sammen med mig i mere end femogtredive år. Hun fik en lille Morris Mascot bil, så hun kunne komme til Risø uden min hjælp.

Eva (planche 20)

Oven på mine oplevelser med Nete og med Chris var jeg ikke indstillet på straks at binde mig i et nyt ægteskab. Desuden var jeg på det tidspunkt stadigvæk østrigsk statsborger. Hvis vi blev gift og fik børn, ville de derfor automatisk også få østrigsk statsborgerskab, sådan som Lone og Steffen havde det, indtil de mange år senere

søgte og fik dansk statsborgerskab. Det brød Inga sig ikke om, men alligevel havde Inga et meget stort ønske om at få et barn. Det varede da heller ikke længe, før Ingas mave begyndte at vokse. Inga skulle føde på Astrid a'Rogvi's fødeklinik i Søborg.

Den 19. maj var Inga's sidste arbejdsdag, før hun skulle have barselsorlov. Om aftenen sad Inga, Steffen og jeg ude i køkkenet og spiste vor aftensmad – fiskefileter. Pludselig rejste Inga sig og sagde, at hun mærkede, at hun blev våd mellem benene. Hun gik ud på toilettet og kom tilbage kort efter og sagde, at hun troede, at fostervandet var gået. Det var ca. 14 dage, før fødslen var ventet. Jeg blev nervøs og sagde, at hun straks skulle ringe til fødeklinikken. Inga tog det mere roligt. Lad mig da lige spise op, sagde hun. På det tidspunkt havde Inga endnu ikke haft veer. Da hun efter at have spist op, ringede til klinikken, fik hun at vide, at hun straks skulle komme derhen. Hun regnede med, at det kun skulle være for et kort kontrolbesøg. Hun blev meget ked af det, da hun fik at vide, at hun skulle blive der, indtil hun havde født. Det eneste, der syntes at bekymre Inga, var at hun ikke havde fået gjort ordentlig rent derhjemme, inden hun tog af sted og at hun ikke havde købt alt udstyr til barnet. Hun mente jo, at det kunne hun nå i løbet af de næste fjorten dage, før hun skulle føde. Hun blev ved med at jamre over, at der lå nullermænd på gulvet. Jeg blev hos hende. I løbet af aftenen begyndte veerne og tidligt den næste morgen kom Eva til verden.

Jeg ringede straks til Inga's forældre for at fortælle dem den gode nyhed. Dagen efter kom de herover. Sammen tog vi ud på fødeklinikken, men stor var vor forbavselse, da det viste, at Inga ikke var der mere. Vi fik dog hurtigt at vide, at der havde været en komplikation ved fødslen, idet moderkagen ikke var kommet ud. Hun blev derfor hurtigt indlagt på Gentofte Amtssygehus. Vi kørte så derhen og genså Inga. Hun ventede på at få en udskrabning, såfremt moderkagen ikke kom af sig selv. Eva var blevet anbragt på børneafdelingen, som Inga to gange om dagen blev kørt over til for at amme. Hun savnede selvfølgelig enormt ikke at kunne være sammen med sit lille barn hele tiden. Hun måtte nøjes med en malkemaskine, for at Eva kunne få dækket sit behov ud over de to gange, hvor Inga ammede hende. Inga måtte have en udskrabning. Det varede yderligere fjorten dage, før Inga kunne komme hjem til Bagsværd med vort lille barn. I løbet af de fjorten dage havde jeg også sørget for alt det manglende udstyr.

Der kom en lykkelig tid. Inga og Eva trivedes godt. Eva havde dog en lille medfødt skelefejl, som hun blev opereret for to gange, første gang, da hun var halvandet år gammel.

Samtidig med Evas fødsel skete der noget bemærkelsesværdigt. Jeg fik kort forinden en henvendelse fra min gode polske ven, Andrzej Pradzynski, som havde ansvaret for isotopopgaver i det polske videnskabelige akademi. Han blev smidt ud af sit job, fordi han var jøde, hvad jeg faktisk ikke viste i forvejen. Samtidig med seksdageskrigen i Israel blev der iværksat jødeforfølgelser i Polen. Alle statsansatte jøder måtte forlade deres arbejdsplads. Andrzej og hans familie – kone og to sønner var nødsaget til at emigrere. Jeg tilbød Andrzej et job på Isotopcentralen og lovede at sørge for, at han kunne få ophold her i landet. Det tog han imod med glæde. Han havde imidlertid gode venner i mange andre vestlige lande. En fælles bekendt, en engelsk isotopmand, der havde fået et job på Universitetet i Austin, Texas, inviterede ham til at komme derved, og det foretrak Andrzej frem for at komme til Danmark, hovedsageligt, fordi han syntes at Danmark lå for tæt på Østblokken.

Andzejs yngste søn, Florek ville dog ikke med til USA. Dels havde han et dårligt forhold til sine forældre, dels var han bange for, at han ville blive sendt til Vietnam som soldat. Andrzej spurgte mig så, om jeg kunne tage mig af Florek, som dengang var omkring de tyve. Florek ankom, mens Inga lå på hospitalet, så jeg havde nok at se til. Florek var sympatisk og yderst intelligent. Jeg forsøgte at hjælpe ham til en videreuddannelse eller til noget arbejde, men han vidste ikke, hvad han ville. Samtidig havde jeg in mente, at han havde et meget dårligt forhold til sine dominerende forældre, så jeg ville passe på ikke at trænge for meget ind på ham, for ikke at få et lignende problem med ham. Det lykkedes mig ikke at få ham ind i en mere langsigtet løbebane. Efterhånden kom vi på nogen afstand af hinanden, men vi har dog bevaret en god kontakt med ham indtil denne dag.

Tanzania (planche 19)

På Isotopcentralen havde vi længe haft et tæt samarbejde med det store rådgivende ingeniørfirma COWI. Dette firma havde afdelinger rundt omkring i verden, hvor der blandt andet blev arbejdet med spildevandsopgaver. I foråret 71 fik vi en henvendelse fra dem om at bistå deres afdeling i Dar-es-Salaam i Tanzania med udarbejdelsen af en generalplan for spildevandsbortskaffelsen fra denne by, en såkaldt "Masterplan for Sewerage". En opgave, der blev betalt af internationale midler. Vi skulle vurdere, hvordan spildevandet skulle udledes i havet. På dette tidspunkt havde jeg hold på arbejde i Dakar, Senegal, i Manila på Philipinerne og i Belo Horizonte i Brasilien. Derfor faldt det i min lod at tage til Dar-es-Salaam, der betyder fredens havn. Byen ligger ved en snæver bugt, der kun gennem en smal kanal har forbindelse med det indiske ocean. Bugten danner en naturhavn, der på tidspunktet for min ankomst var præget af store kinesiske skibe, idet kineserne var i gang med at bygge en jernbane fra Dar-es-Salaam til Malawi hovedsageligt beregnet på udskibning af malm fra dette land. Tanzania har været tysk indtil slutningen af første verdenskrig, og byen er stadigvæk præget af bygninger fra denne tid, blandt andet er domkirken i bedste tyske stil. Byen havde dog allerede fået sit første højhus, hvor blandt andet den danske ambassade havde sine kontorer. Jeg blev modtaget i lufthavnen af en ingeniør fra COWI's lokalkontor og bragt til byens førende hotel, hvor jeg skulle bo de næste tre uger. Om aftenen gav Cowi en middag for mig og den næste dag stillede jeg på COWI's kontor.

Jeg blev præsenteret for en ung pige, der skulle være min sekretær. Hun var indvandret fra Goa i Indien. Goa havde været en portugisisk koloni, som Indien nu havde overtaget. Mange goanere var ved denne lejlighed udvandret, fordi de mente at have bedre chancer andre steder. Pigen var uhyre intelligent og veluddannet. Hun talte foruden selvfølgelig portugisisk og hindi perfekt engelsk og kunne nu også gøre sig forståelig på svahili, som var nationalsproget i Tanzania. Desværre havde emigrationen til Tanzania været en stor fejltagelse. Under den engelske koloniperiode var der kommet mange indere til Tanzania, hvor de havde nået at få betroede poster, ligesom handel, lægevæsen og retssystemet hovedsageligt var på indiske hænder. Det havde vakt misundelse hos de indfødte tanzanianere, og derfor blev indere nu betragtet som en slags parasitter. Ved vore samtaler følte jeg paralleller til jødernes forhold i Hitlertyskland. Der var dog ikke egentlige koncentrationslejre eller massedrab, men det kunne dog gå ganske voldeligt ud over enkeltpersoner og mange indiske forretninger blev nedbrændt og indehaverne fordrevet. Lige som Hitlertyskland ville være "Judenrein" ville Tanzania være "Inderrein". Min sekretær kunne derfor kun være sikker på at have arbejde, så længe det danske firma havde brug for hende. På længere sigt havde hun ingen

chancer i Tanzania. Hun havde søgt om visum til Canada, og jeg håber da, at det er lykkedes for hende at komme af sted. Hun fortjente det.

Allerede den første dag var jeg i audiens hos den danske ambassadør, som orienterede mig om forholdene i Tanzania, som igennem længere tid havde været hovedmodtager af dansk bistandshjælp. Landet blev ledet af Præsident Nyerere, som førte en stærk venstreorienteret politik uden dog at være kommunist. Tanzanias befolkning bestod af ca. 120 stammer, som tidligere ofte havde været fjendtligt over for hinanden, men som Nyerere søgte at forene. Forholdet mellem stammerne var blevet udnyttet af englænderne i en "rule and divide" politik, der spillede stammerne ud mod hinanden for ikke at få en enkelt stor magtfaktor som modstander. Desuden var øen Zanzibar blevet sluttet sammen den engelske koloni Tanganyika, hvorved staten Tanzania blev etableret. På Zanzibar herskede der et slemt diktatur under lederen Karume, der støttede sig til en arabisk minoritet over for det sorte flertal. For at holde sammen på dette umage makkerpar lukkede man på fastlandet øjnene for Karumes voldsregime.

Den største del af befolkningen levede i landsbyer på landet. Nyerere indførte et system, han kaldte "ujamaa", der på swahili betyder noget i retning af storfamilie, hvorved landsbyerne blev omdannet til kollektiver, der skulle bestræbe sig på at være selvforsynende. Samtidig blev det meste af industrien, bankerne etc. nationaliseret. Systemet virkede dog ikke, og landet blev mere og mere fattigt. Det gik med andre ord ned ad bakke, ligesom i de fleste andre lande, hvor markeds kræfterne blev udelukket. Det nationaliserede system indbød til korrupsion, og bistandsmidlerne forsvandt ofte i de forkerede lommer. Det var således en ret pessimistisk redegørelse jeg fik af ambassadøren. Jeg fik dette indtryk bekræftet hos COWI, som mente, at de kun havde en ringe chance for at gøre sig gældende i Tanzania, såfremt forholdene fortsatte.

Den næste dag fik jeg et godt indblik i, hvordan ulandsstøtte forvaltes. Jeg skulle præsentere mig for den minister, som havde med alle vandsager at gøre. Jeg fortalte ham, at min opgave var at deltage i udarbejdelsen af en "Masterplan for Sewerage". Dertil svarede han, at denne sag havde hans allerhøjeste interesse. Kom, sagde han, idet han rejste sig og gik hen til en bogreol. Se der, her har jeg allerede 13 Masterplans for Sewerage. Jeg kendte allerede et par af dem, fordi COWI i sin plan arbejdede videre ud fra de nærmeste foregående. Men nu blev jeg klar over, hvad det var for et spil, jeg deltog i. Sagen er den, at ingen af de lande, der yder ulandsbistand, har råd til at bekoste de milliarder, der skal til for at udføre selve den praktiske opgave i marken, nemlig at etablere det nødvendige spildevandssystem. På den anden side er ministeren politisk trængt for at gøre noget, som landet dog ikke har råd til. Altså beder man et bistandsydende land om at udarbejde en "plan".

Så kan man sige, at man gør noget. Når regeringen så igen bliver presset politisk til at gøre noget, beder man blot et andet land om at yde bistand til udarbejdelsen af en ny plan. På denne måde havde man allerede 13 planer, uden at der i virkeligheden var sket noget som helst egentligt konstruktionsarbejde i marken. Nåh, jeg beundrede ministeren for den store interesse han udviste for min opgave og sagde ret hurtigt farvel.

De næste dage skulle jeg orientere mig om, hvordan byen hidtil klarede spildevandsproblemerne. Hos COWI havde man kort, der viste, at en mindre del af byen allerede var kloakeret, formentligt allerede under det britiske kolonistyre. På

kortet så man yderligere et spildevandsrens anlæg, hvorfra det rensede spildevand gennem en rørledning blev ført ud i det snævre sund, der forbandt Dar-es-Salaambugten med havet. Sammen med nogle af Cowi's folk gik jeg ud for at kigge på spildevandsanlægget. Jeg fandt et mindre hus tæt ved stranden, hvor fiskerne landede deres fangst. Huset var låst, og der var ingen mennesker at se. Gennem et ituslået vindue kiggede jeg ind. Der var nogle store sitromler, der skulle skille de værste store partikler fra spildevandet, men det hele var rustent og slet ikke i brug. Hvad skete der så med spildevandet. Da jeg gik rundt om huset, blev jeg klar over det. Det var tydeligt, at der var gravet en grøft rundt om huset, hvori der var et rør, der førte spildevandet uden om rens anlægget. På et eller andet ukendt tidspunkt var anlægget således hørt op med at fungere og uden videre havde man så ført ledningen uden om det, fordi man ikke havde midler til at reparere anlægget. Jeg fulgte så afløbsledningen ud mod sundet. Det var et betonrør med en diameter på over en meter. Ledningen gik på det sidste stykke mod stranden oven på jorden og forsvandt så et stykke ude under havoverfladen. Da spildevand er lettere en havvand, plejer man ved selve udløbet at kunne se en misfarvet plet på havoverfladen, men sådan en plet fandtes ikke. Vi fremskaffede en båd og med en vandkikkert (et rør, forsynet med klart glas forneden) kiggede jeg ned på selve udløbet. Der kom slet ikke noget spildevand. Med andre ord var der et eller andet sted på hovedledningen et brud, hvorfra spildevandet sivede ned i jorden. Der eksisterede altså ikke noget udløb. Det var der ingen af de 13 forudgående spildevandsplaner, der gjorde opmærksom på. De var altså det rene skrivebordsarbejde uden nogen som helst forbindelse med virkeligheden. Her fik min tro på ulandsbistand et grundskud.

De næste dage gik med at sejle rundt med en motorbåd langs kysten ved det indiske ocean. Min opgave var at vurdere strøm- og dybdeforholdene i det område, hvor en eventuel udløbsledning kunne placeres. Jeg havde badebukser på og benyttede flittigt lejligheden til at snorkle i vandet. Det var min første oplevelse af det fantastiske dyreliv i et tropisk hav. Der var koralrev med fisk i alle farver og former. En vidunderlig nydelse, som man ikke kan blive træt af. Så blev det påskeferie og jeg havde nogle dage fri. Jeg ville gerne opleve Østafrikas rige dyreliv. Min sekretær sørgede for en flybillet til mig til Arusha, en større by i det nordlige Tanzania. Flyvemaskinen var en gammel DC-3er, der havde set bedre dage. Vi fløj langs med kysten til byen Tanga, der havde givet navn til landet og derfra mod vest til Arusha. Vi fløj først henover den skovklædte Usambara-bjergkæde og passerede derpå Afrikas højeste bjerg Kilimanjaro, som er næsten 6000 meter højt. Selv om det ligger på selve ækvator, var der sne på toppen, dog ikke ved de to kratere, som jeg kunne se øverst oppe. Der syntes således stadigvæk at være nogen aktivitet i denne gamle vulkan. Derefter fulgte endnu en vulkan, den 4500 meter høje Meru, der ligger tæt på Arusha. Og så gik det stejlt ned mod Arushas flyveplads. Med en taxi kørte jeg ind i byen, hvor jeg havde fået adressen på et biludlejningsfirma. Det var selvfølgelig en inder, der ejede det. Også han fortalte mig om de trængsler, inderne er udsat for. Jeg lejede en gammel folkevogn og med den begav jeg mig ud i det store Afrika. I udkanten af Arusha passerede jeg en stor kaffeplantage. Ud mod vejen var der plantet en lang række af dybtrøde Canna'er. En blomst, som jeg ikke tidligere havde mødt, og som jeg blev meget begejstret for. Den har vi nu på vor veranda, dog ikke i den dybtrøde form. Jeg passerede så gennem et steppeområde med store flokke af strudse, hvor hannerne opførte en sær dans med vingebasken. På steppen var der enkeltstående Baobabtræer. Det er træer med en meget tyk stamme og et ret beskedent grenværk. Man siger, at det ligner træer, der er plantet omvendt, sådan at det er rødderne, der

vender opad. Den tykke stamme kan rumme store vandreserver, der hjælper træet med at klare tørkeperioden.

Min første station var Lake Manyara National Park. Denne park ligger tæt ved en stor sodasø. Ligesom mange andre af Østafrikas søer er der ikke noget afløb fra søen, som derfor har opkoncentreret et stor saltindhold takket være den store fordampning fra søens overflade, og det er hovedsageligt soda, der udskilles. Ved søens vestbred var der et område med åbent skovland og noget steppe. Her var der et meget rigt dyreliv. Parken er berømt for sine løver, der holder til højt oppe i træer. Det skyldes en irriterende flueplage, blandt andet af tsetsefluer, der forårsager sovesyge, tæt på jordoverfladen. Så løverne søger hvile oppe i træerne for at slippe for fluerne. Med min folkevogn kunne jeg køre tæt ind under et træ, hvor der hvilede en hel løvefamilie med mange unger. De lå fuldstændigt afslappede på grenene og lod poterne hænge ned. Jeg rullede vinduet ned og kunne røre ved poterne uden at de reagerede det mindste. I parken var der også store flokke af elefanter, giraffer og mange slags antiloper og gazeller. Af de sidstnævnte var der hovedsageligt to slags, Grant's gazelle og Thomson's gazelle, populært kaldes de "Grannies" og Tommies". De kan lettest skelnes fra hinanden ved, at Tommierne uafbrudt vifter med deres lille sorte hale, mens Grannierne kun gør det, når fluerne generer dem mest. Det smukkeste dyr i området var antiloppen Impala med et meget blidt ansigtsudtryk og skønne buede horn. Over alt langs vejen løb bavianer rundt. De havde travlt med at vende sten, antageligt for at lede efter insekter under dem.

Lake Manyara Nationalpark ligger tæt ved den store afrikanske Rift, For mange millioner år siden skete der et brud i den store afrikanske kontinentalplade, hvorved landet mod øst sank flere hundrede meter i forhold til den vestlige del. Denne jordsprække starter helt oppe i Syrien, danner Jordandalen med det døde hav og fortsætter som det røde hav og går så ind i Afrika tværs gennem Etiopien og ender nede i Mozambique. Her på stedet viser den sig som en nærmest lodret klippevæg, som vejen kun med stort besvær kan komme op ad. Ved den øverste kant af klippen skulle der ligge en såkaldt lodge, en slags junglehotel, hvor jeg skulle overnatte. Desværre viste det sig, at lodgen var brændt ned nogle dage forinden. Altså måtte jeg fortsætte. Godt hundrede kilometer mod vest lå det enorme krater Ngorongoro. På den øverste kraterrand lå der også en lodge, som jeg egentlig først skulle være kommet hen til den næste aften. Allerede ved ankomsten til Lake Manyara parken hørte jeg om branden. Derfor afkortede jeg mit besøg for at nå Ngorongoro endnu før det blev mørkt. Her oppe på sletten mødte jeg flokke af Masai'er med store kvægflokke. Det er høje smukke mennesker, hvor både mænd og kvinder bærer perlesmykker. Mændene har lange spyd, hvormed de forsvarer flokken mod løver.

Allerede på afstand kunne jeg se Ngorongorokrateret hæve sig. Krateret har en indvendig diameter på over 10 kilometer og randen hæver sig mere end 1000 meter over det ydre område. Det indre af krateret ligger cirka 1500 meter under randen. Selve randen var indhyllet i skyer. Blæsten tvinges i vejret ved kraterranden, hvorved luften afkøles og danner skyer, der i selve randområdet opleves som tåge. Randen er beklædt med tågeurskov, en skovform, hvor der på træerne hænger lange ranker af epifytter (planter, der vokser på træerne og udnytter fugtigheden i tågen). Her fandt jeg Ngorongoro Crater Lodge, et smukt hotel, der lå så meget under randen, at den var fri af tågen. Der var en skøn udsigt ned i krateret, hvor jeg specielt bemærkede en sø, hvor bredden så ud til at være belagt med lyserødt sand. Den næste dag blev jeg klar over, hvad det i virkeligheden var. Jeg kunne også ane

de små runde hytter i en Masailandsby. På lodgen aftalte jeg med nogle parkbetjente, at de den næste dag skulle køre mig ned i krateret på en heldagstur. Hotellet ville sørge for en madpakke til mig. Før det blev mørkt gik jeg en lille tur ned ad krateret. Jeg bemærkede store elefanteksrementskibe og passede på ikke at møde nogle af disse kæmper, der kan være ret uvenskabelige. På en gren så jeg en lille kameleon, der med sine tofingrede fødder klamrede sig til grenen, mens den ru hud ustandseligt skiftede farver.

Meget tidligt den næste morgen tog vi af sted i en Landrover. Foruden et andet turistpar var der to parkbetjente med. Vi sneglede os ned ad kraterranden og kom ud til den sø, jeg havde set på stor afstand oppefra. Det viste sig, at det jeg opfattede som lyserødt sand i virkeligheden var store flokke af flamingoer, der med deres lange ben stolprede rundt langs bredden, mens de med deres snabel siede vandet for små krebsdyr. Det var tydeligt at se, at der var tale om flere årgange. Den yngste, endnu ikke fuldt udviklede årgang færdedes tættest mod land, hvor dybden var ringe. Denne årgang havde endnu ikke fået den kraftige lyserøde farve, der skyldtes, at der i fjerene udskilles et farvestof, der kommer fra krebsdyrene, lige som laksekødets lyserøde farve kommer fra de krebsdyr, laksen æder. Den næste årgang havde allerede kraftigere rødfarvede fjer og færdedes i et bælte uden for de unge. Længst ude var de helt voksne fugle med de stærkest farvede fjer. Da vi ankom med Landroveren, blev den nærmeste flok forskrækket. På engang hævede tusinder af fugle sig fra søen og fløj rundt med store vingeslag. Det forplantede sig langs med søen og på et øjeblik var himlen formørket af den enorme fuglemasse, der brusede som et stormvejr. Når flokken flyver op, ser man, at der er sorte partier i vingerne. Vi kørte derpå ud på sletten, hvor de mest almindeligt forekommende dyr var gnuer og zebraer. Vi mødte undervejs en anden vogn med parkbetjente. De fortalte, at der ikke langt derfra lå et løvepar. Snart kunne vi se en tyve - tredive landrovere med vildt fotograferende turister rage op over bilernes tag. De stod alle ganske tæt ved et løvepar, der dovent lå i græsset og ikke syntes at ænse os. Vi stod længe og betragtede parret. Pludselig rejste hannen sig og bedækkede hunnen, der lå ganske stille under ham. Da kærlighedsakten var overstået, gabte hannen og lagde sig med et dybt suk tilbage i græsset for at sove videre. Hunnen syntes ikke at reagere under hele denne seance.

I en lille lund satte vi os i græsset for at spise vor medbragte frokost. En flok blå væverfugle landede tæt ved os for at tigge om krummer. Vi gav dem lidt af vort brød og så lettede de. Der gik kun et øjeblik. Så kom der en flok væverfugle, der lignede de forrige på en prik, blot var de gule. Sådan skiftede det mellem blå og gule væverfugle under hele vort måltid, men der var aldrig blandede flokke, enten var de blå eller var de gule.

Så kørte vi for at besøge Masailandsbyen i krateret. Mod et lille pengebeløb, som en af vore parkbetjente gav den lokale høvding, fik vi lov at komme ind. Landsbyen var omgærdet af et hegn af stærkt stikkende tamariskgrene, som skulle beskytte kvægflokken mod angreb af løver. Der var en klynge lave halvkugleformede hytter bygget af grene beklædt med kogødning. Fra husene kom der en umiskendelig stank, som fratog mig enhver lyst til at stikke hovedet indenfor. Landsbyens beboere stod udenfor og kiggede på os lige så nysgerrige, som vi kiggede på dem. De unge mænd og piger stod i grupper inddelt efter deres aldersklasse. Næsten alle mænd stod på en ganske karakteristisk måde. De stod på et ben lænet til deres meget lange spyd, som de nærmest snoede det andet ben omkring. Både mænd og kvinder havde kapper lavet af kohuder. Kvinderne bar

smukke brede perlekraver og også mændene havde perlekæder. Vi så, hvordan de ”malkede” køerne for blod, som er en vigtig føde for dem. Med en bue rettet mod dyrets halsskind skød de en pil ind i skindet. Det blod, der flød ud, samlede de i en kop og drak det umiddelbart.

Masaierne er et stort problem for Tanzanias regering. De er nomader, der alt efter årstiden flytter rundt med deres store kvægflokke. De vil ikke indordne sig under det ”ujamaa” system, som regeringen har opbygget i landsbyerne og som forudsætter, at man opgiver nomadelivet. Jeg ved, at regeringen i de senere år har slækket på det uproduktive ”ujamaa”-system. Forhåbentligt har det medført, at det stolte Masaifolk kan fortsætte med at leve på deres traditionelle facon. Inden vi om aftenen kørte tilbage til lodgen, nåede vi at se endnu mange andre dyr. Der var store næsehorn, som jeg hidtil kun har set i zoologiske haver. Der har de slidt hornene ned mod gitteret i deres indhegning. Næsehornene herude havde meget lange, velformede horn. I et hjørne af søen var der en flok flodheste. Jeg så dog ikke andet end ørerne og øjnene over vandet, resten var under vandoverfladen. Af fugle bemærkede jeg de smukke krontraner med en gul fjerbusk på hovedet, sekretærfuglen, der havde en lang fjer stikkende bagud over øjet, så den lignende en gammeldags skriver med fjerpenen bag øret. Der var også slangehalsfuglen med en meget lang, bøjelige hals, ørne og glenter med den spaltede hale i flugten.

Den næste morgen kørte jeg med min folkevogn ud i Serengetisletten, Afrikas største vildtområde. Også der var der et fantastisk dyreliv. Jeg blev dog efter gårdagens oplevelser særlig betaget af nogle ganske små dyr. Jeg mødte i et buskads den allermindste antilope, en dikdik. Det lille, nærmest haleløse dyr er ikke mere end ca. 30 cm høj. Da jeg stod ud af bilen for at kigge efter den, opdagede jeg på jorden en lille skarabæ, en bille, der laver kugler af dyregødning, som den triller hen til en hule, den har gravet som næring for de larver, der kommer ud af de æg, den har lagt i kuglen. Serengeti er en savanne med enkeltstående grupper af tamarisker, der afgræsses af giraffer, der tilsyneladende ikke lader sig forstyrre af de lange torne på grenene. Undervejs passerede jeg Olduvaj-slugten, hvor arkæologfamilien Leakey har fundet rester af de ældste mennesker, blandt andet af ”Lucy”, opkaldt efter Fru Leakey.

Efter endnu en nat i lodgen kørte jeg tilbage til Arusha. På vejen lagde jeg mærke til, hvordan der over alt på telefonpæle hang store bundter af væverfuglereder. De er bygget som lukkede kurve dannet af sammenflettet græs og småkviste. Her genså jeg mine blå og gule venner fra frokosten forleden, igen var det enten de blå eller de gule fugle, der holdt sammen i en klynge af reder. Med DC-3eren fløj jeg via Mombassa tilbage til Dar-es-Salaam.

Jeg havde nogle dages arbejde tilbage og til slut rapportskrivning. Så nu står min rapport som nummer fjorten blandt ”Masterplans for Sewerage” hos ministeren. De sidste dage så jeg mig omkring i byen. Jeg var en tur til Tanzanias Nationalmuseum, hvor jeg mødte en flok unge kvinder og mænd, der dansede folkedanse. De fik mig ind i flokken, for at få mig til at danse med. Til gengæld lærte jeg dem at danse min specialdans – finsk polka med høje benspjæt. Den kunne de vældig godt lide. Da jeg gik derfra, så jeg hele flokken danse finsk polka ude på en plæne. Den er nok indgået i deres faste repertoire.

Jeg tog også ud til en af forstæderne, der på swahili hedder Karriakoo. Svahili er et blandingsprog, der består af negersproget bantu, lidt arabisk og enkelte

forvanskede engelske gloser. Karriakoo kommer således af det engelske Carriercorps. Det var nemlig her, man i den engelske periode hyrede bærere (carriers), der skulle stå til rådighed for ekspeditioner ind i landets indre. I dette kvarter boede mange flygtninge fra Mozambique, der var flygtet fra de grusomme kampe mellem Mozambiques befrielsesfront og de portugisiske koloniherrer. De fleste af flygtningene var af Macondestammen fra den del af Mozambique, der grænser mod Tanzania. De er meget dygtige træskærere. De udskærer figurer i ibenholt, som de selv fælder i nærliggende bevoksninger. Dette meget hårde træ kan forarbejdes uden at blive tørret forinden, og det har kun en ringe tilbøjelighed til at sprække efterfølgende. De fleste af deres figurer omhandler drømmesyn af dæmoner, som på swahili kaldes shetanis, et ord, der stammer fra det arabiske sheitan, der igen er beslægtet med vort ord satan. Det er meget groteske figurer, ofte sammenblandinger af menneske- og dyrekroppe. Det kan være en enkelt figur eller flere figurer, der nærmest er sammenvokset i en akrobatisk gruppe. Der er en indisk butik i karriakoo, der opkøber disse figurer. Der købte jeg adskillige træskærerearbejder, som jeg dels har beholdt, dels har foræret videre. Så jeg kom tungtlæst hjem fra Tanzania.

USA (planche 20)

Jeg blev nu ikke ret længe hjemme. Jeg havde fået en invitation til at tage imod et kortvarigt visiting professorship på North Carolina State University i byen Raleigh, der er hovedstad i North Carolina. Det var IAEA, der havde arrangeret det. Universitetet havde nemlig tilbudt at afholde et internationalt isotopkursus, der skulle bekostes af IAEA. IAEA havde betinget sig, at der kom udenlandske lærerkræfter med på kursuset og pegede blandt andet på mig. Det passede egentligt ikke universitetet, der gerne havde benyttet sine egne lærerkræfter til hele foretagendet, men de måtte bide i det sure æble. Det viste jeg nu ikke noget om, før jeg kom derover. Jeg benyttede lejligheden til at kombinere min tur med andre besøg i USA.

Først fløj jeg til Washington D.C., hvor Bill Mott tog imod mig. Jeg har omtalt ham før. Han var den amerikanske delegationsleder på konferencen i Prag, der udviklede sig til en drukkrig med en russer. Jeg boede nogle dage i hans dejlige hus i staten Maryland, der grænser op til Washington. Han havde kone og to børn. Konen var ansat som videnskabelig kustode på en afdeling af Smithsonian Institute, et museum for USA's historie. Hun inviterede mig med ind til en demonstrationsforestilling, som hun stod for. Den foregik i en kopi af et gammel amerikansk hjem, hvor man var ved at bage æblekage – applepie. Om denne dessert siger man, at der ikke findes noget så amerikansk som applepie. Det der imponerede mig mest ved demonstrationen var, at hun medbragte en spraydåse med den autentiske duft af friskbagt applepie. Hun sprøjtede den ud i luften lige før folk kom ind til demonstrationen. Det gjorde illusionen fuldkommen. Bill Mott inviterede mig på en rundtur i Washington, der blandt førte os ind i Capitol. Det viste sig tilfældigvis at være en af årtiets mest spændende dage. Samme dag havde præsident Nixon nemlig offentliggjort, at han ville tage på et statsbesøg til Kina, som indtil denne dag blev anset for at være statsfjende nummer to efter Sovjetunionen. Hele Capitol summede i denne anledning. Journalister i massevis for rundt for at interviewe parlamentsmedlemmer. Blitzlys glimtede hele tiden. Nixons tilkendegivelse var en massiv kovending for USA's politik. Den har på længere sigt medført den åbning af Kina, som hele verden er så stærkt påvirket af.

Fra Washington fløj jeg til Raleigh. Jeg ventede at blive modtaget i lufthavnen, men der var ikke sjæl, der tog sig af mig. Jeg tog en taxi til Universitetet og med møje og besvær fandt jeg frem til den afdeling, hvor jeg skulle arbejde. Der var ikke nogen venlig modtagelse af mig. Jeg blev ført til et meget afkrakket dormitory – et studenterkollegium, hvor man anviste mig et ledigt, yderst sparsommelig møbleret værelse. Der var hverken bad eller toilet. Til dette formål var der et lokale, hvor der stod opstillet et antal håndvaske, et brusebad og fem WC-skåle uden nogen som helst afskærmning. Her måtte jeg ordne min toilette sammen med et antal af de elever, der skulle deltage i kursuset. Det var noget af det værste, jeg nogensinde har været ud for. Til mine foredrag kunne der kun med yderste besvær opdrives et lysbilledapparat. Til øvelserne manglede de mest elementære redskaber. Da jeg beklagede mig over forholdene hos den lokale institutleder, trak han blot på skuldrene. Jeg bed tænderne sammen og holdt ud i de fjorten dage min del af kursuset varede. Da jeg skulle rejse, var der ikke nogen som helst afsked fra universitetets side. Kursisterne havde dog stor medlidenhed med mig. Hele holdet fulgte mig til lufthavnen og vinkede farvel til mig.

Jeg fløj så til Austin, hovedstaden i staten Texas. Her besøgte jeg Andrzej Pradzynski og hans kone Halina. Andrzej arbejdede på University of Texas. Halina var kosmetolog og havde åbnet en skønhedssalon i byen, som hurtigt fik et fashionabelt klientel. Deres ældste søn havde fået et job som ejendomsadministrator. Det gik dem særdeles godt. De tog mig på længere ture rundt i Texas. Blandt andet var vi i San Antonio, hvor der i 1836 udkæmpedes et slag mellem Mexicanerne og Texanerne. I en gammel missionsstation – the Alamo – blev de forsvarende 189 Texanere dræbt til sidste mand. Stedet er i dag en slags national helligdom – noget i retning af Dybbøl Mølle.

Fra Austin tog jeg til San Francisco, hvor en fætter og kusine til mig boede. De var mine legekammerater som børn i Wien. Han hed dengang Pauli, men kaldte sig nu Joseph. Hun hed oprindeligt Vera, men kaldte sig nu Varda. Jeg har omtalt mit møde med Joseph i Israel, hvor han arbejdede som lærer, men nu var han altså bosat i San Francisco. Han hentede mig i Lufthavnen, bragte mig til sit hotel og kørte mig også rundt i byen med sin smarte sportsvogn. Han var dog ikke på talefod med sin søster Varda, så hende måtte jeg selv finde ud til. Jeg havde ikke mødt hende siden vor barndom i Wien. Hun boede sammen med mand og barn i et dejligt hus i en forstad til byen. Hun var uddannet som danserinde, men havde nu et job med et give ungdomskriminelle danseterapi. Jeg var i San Francisco i nogle dage og kom til at synes meget godt om denne by, som har en nærmest europæisk stemning. Med Joseph var jeg en tur over Golden Gate bridge til en lille nationalpark Muir Woods, hvor jeg så de kæmpemæssige Redwood Sequoyatræer og den lille by Sausalito, hvor forholdene kunne minde lidt om Christiania. Derefter besøgte jeg min kusine Ruth Hilde i New York og tog så tilbage til Danmark.

Hjemme igen (planche 20 og 21)

60-erne var de bedste år for Isotopcentralen. Vi havde masser af opgaver både til søs med undersøgelser i forbindelse med planlægning af spildevandsudledninger, hvor vi gennem strømnings- og fortyndingsundersøgelse skulle rådgive kommuner og virksomheder om placering af udledningen. Vi var på dette område førende i verden. Havde masser af opgaver herhjemme og i udlandet. Vi havde som før nævnt fået vor egen havundersøgellesbåd. Vi udviklede og byggede måleinstrumenter til industrien, til vejbyggeri og til videnskabelige formål. Jeg blev

indvalgt som medlem af Akademiet for de tekniske Videnskaber. Studerende fra den Danmarks tekniske Højskole stod i kø for at få lov til at lave deres eksamensarbejder hos os. Flere af dem fik senere ansættelse hos os, men det kunne også føre til mærkelige hændelser.

Vi havde en pige, som lavede sit eksamensspeciale. En dag sidder vi i vor kantine og kommer til at tale om arbejdstilsynet, som regelmæssigt kom til os på kontrolbesøg. Arbejdstilsynet havde en underdirektør Grete Jensen, som efter min mening kunne være uberettiget ubehagelig. Jeg udbredte mig om hende og kaldte hende min fjende nr.1. Pigen rømmede sig og sagde stille - Grete Jensen er min Mor -. Vi skiftede emne. Jeg fortalte om mit sidste møde i Akademiet for de tekniske Videnskaber, Mødet blev ledet af en ældre herre, som på mig virkede ret senil. Det omtalte jeg, hvorpå pigen igen rømmede sig og stiltfærdigt gjorde opmærksom på, at manden var hendes far. Mærkelig nok forblev vi gode venner. Desværre har jeg ikke lært af denne lektie. Jeg har desværre stadigvæk den uvane at tale for ubetimeligt om mit syn på andre mennesker.

Også på et andet område gik det skidt for mig. Sidst i 60-erne begyndte en række grønne organisationer at gøre sig gældende. Specielt Sportsfiskerne var modstandere af vort arbejde med planlægning af spildevandsudledninger. De gik ind for, at man for enhver pris skulle rense spildevand videst muligt og ikke basere sig på, at spildevandet ved tilstrækkelig fortynding i havet blev uskadeligt. Sportsfiskerforbundet havde en mand, der virkede som deres miljøkonsulent - malermester Børge Christensen. Han havde meget gode presseforbindelser og startede en pressekampagne mod vort arbejde. Vi havde dengang store opgaver for Aarhus kommune, hvor den konservative rådmand for Teknik og miljø hed Olaf Christensen. Han havde dagbladet Aarhus Stiftstidende et dårligt forhold til. Bladet havde oprindeligt også været konservativt, men slog sig så op på at være uafhængig, hvilket man demonstrerede ved en meget kritisk holdning over for Olaf Christensen. Da han også havde ansvaret for, at vi blev valgt til undersøgelse af spildevandsforholdene, blev Isotopcentralen og specielt jeg selv skydeskive for bladet. Journalisten, der kørte kampagnen mod os hed Herdis Wiene. Hun slog sig sammen med Børge Christensen, og så godt som dagligt blev der hetzet mod os af de to. Det meste af, hvad der blev skrevet, var løgnagtigt, men det var de færreste, der kunne gennemskue det. Det var også umuligt for os at tage til genmæle, idet enhver indsigelse fra os blev fordrejet, før den blev bragt i bladet. Ingas forældre boede jo i Aarhus og selv om min svigerfar Edwin personligt støttede mig, havde jeg en stærk fornemmelse af, at vi ikke mere blev inviteret sammen med andre, fordi jeg jo var en fordægtig fyr, som man dårligt kunne bede andre om at være i stue med. Kampagnen bevirkede også, at vi fik mindre at lave på området. Jeg begyndte at føle mig udslidt og kunne ind imellem spekulere på, om jeg ikke skulle skifte job.

Regeringen besluttede først i 70-erne at danne et miljøministerium og under dette en miljøstyrelse. Vi havde ikke meget at gøre med disse organer, men man havde dog nok lagt mærke til, at jeg på dette tidspunkt måske var en af dem, der vidste mest om vandforurening herhjemme. Jeg kom til at sidde i nogle udvalg, som Miljøstyrelsen havde nedsat. I sidste halvdel af 1973 blev jeg under et møde spurgt af den daværende underdirektør i styrelsen – Niels Ole Hansen – om jeg kunne tænke mig at blive chef for Miljøstyrelsens vandområde. Jeg tog ikke hans forespørgsel alvorlig, men da stillingen blev opslået, søgte jeg den. Jeg gjorde det ikke så meget for at få jobbet, som for gennem min ansøgning at vise, hvad vi på

Isotopcentralen kunne gøre for Miljøstyrelsen. Men en sen eftermiddag i begyndelsen af 1974, da jeg lige var kommet hjem, ringede det på døren. Udenfor stod et bud fra et vinfirma med smukt indpakket æske. Den indeholdt en stor flaske De Luze Cognac med et lille brev fra Miljøministeriets departementschef Holger Lavesen, som ønskede mig til lykke med, at dronningen havde udnævnt mig til overingeniør i Miljøstyrelsen.

Indtil 1973 var jeg stadigvæk østrigsk statsborger. Inga og jeg var enige om, at vi gerne ville have et barn til og denne gang syntes vi, at vi skulle være gift forinden. Det forudsatte dog at jeg fik dansk statsborgerskab, fordi vort barn ellers automatisk var blevet østriger, sådan som Lone og Steffen fortsat var det. Heldigvis var min ansøgning herom gået i orden, inden jeg søgte om stillingen i Miljøstyrelsen, for jeg kunne ikke være blevet tjenestemand uden at være dansk statsborger.

I december 1973 blev Inga og jeg gift på Gladsaxe Rådhus. Kun min Mor og Fräuli var med. Nej det er forkert – Eva var der også. Under højtideligheden fik hun anvist en plads mellem Inga og mig. Dagen efter var hun i børnehaven, hvor hun meget stolt fortalte om sine oplevelser – I går blev jeg gift med min Far og Mor. Fra rådhuset tog vi ud til Søllerød Kro, hvor vi nød en dejlig bryllupsmiddag. Juleaften fejrede vi hos Ingas forældre. Over nytår tog vi på bryllupstur til Gran Canaria. Inga var på dette tidspunkt allerede gravid igen.

Miljøstyrelsen (planche 21)

Det var jo på en flot måde Departementschef Holger Lavesen orienterede mig om, at jeg var blevet ansat på Miljøstyrelsen. Dagen efter at jeg havde modtaget cognacen ringede jeg til ham for at aftale et møde, hvor jeg kunne præsentere mig. Under mødet sagde jeg til ham, at jeg glædede mig til at få et job, hvor jeg selv kunne træffe fornuftige afgørelser i stedet for at være rådgiver for andre, der ikke altid fulgte mine kloge råd. Han kiggede forbavset på mig og sagde – Ja men Somer, Du skal jo administrere. Javist, hr. departementschef, svarede jeg uden egentligt at vide, hvad jeg sagde ja til, men det skulle jeg så sandelig opdage.

På Isotopcentralen var der stor overraskelse over, at jeg skulle forlade mit lederjob der. Den første jeg talte med var min medarbejder civilingeniør Torben Sevel, som jeg ville anbefale som min efterfølger. Derefter ringede jeg til bestyrelsesformanden, professor Per Søltøft og orienterede ham, og så samledes alle i kantinen, hvor de blev orienteret. Jeg havde betinget mig over for Lavesen, at jeg først skulle tiltræde 1. april, således at jeg kunne afslutte nogle opgaver, som jeg dårligt kunne overlade til andre. Jeg præsenterede mig også for Miljøstyrelsens daværende direktør Helge Odel. Han fortalte mig, at jeg skulle lede en stab på 17 medarbejdere, at mit ansvarsområde ville være hele vandsektoren, omfattende drikkevand, grundvand, vand i åer, søer og havet, by- og industrispildevand samt fast affald. Han nævnte også, at der blandt medarbejderne var et ønske om at opsplitte afdelingen, men han bad mig om at gøre alt for at holde sammen på det hele. Det viste sig at være begyndelsen til de mange problemer, jeg rendte ind i. For det var som at holde sammen på en sæk lopper. Flere af medarbejderne så sig selv som chefer for kontorer, der skulle behandle dele af komplekset, og de viste sig ikke at være særlig loyale over for mine forsøg på at holde sammen på tropperne.

Som sagt tiltrådte jeg den 1. april – på Ingas fødselsdag efter at have taget rørende afsked med bestyrelsen og medarbejderne på Isotopcentralen, hvor jeg havde haft min arbejdsplads gennem 20 hovedsageligt gode år, og som jeg havde ført fra et enmandsinstitut til en virksomhed, der med sine 30 medarbejdere arbejdede over hele verden.

Ankommet i Miljøstyrelsen blev jeg belejret af journalister og fotografer, for dengang var det en sensation, at der var udpeget en ny chef for vandsektoren. Hvad jeg ikke vidste, var, at der i de to år Miljøstyrelsen havde eksisteret havde været 7 andre, der havde fungeret som chef for denne afdeling. Det siger lidt om, hvor vanskeligt samarbejdsforholdene var. Det varede heller ikke længe, før jeg stødte ind i problemer. Jeg brugte den første tid til at tale med de enkelte medarbejdere og om at orientere mig om deres opgaver og arbejdsprocedurer. Det var min oplevelse, at alt arbejde blev kørt utrolig bureaukratisk. Det ville jeg gerne lave om på ved at forenkle procedurer, men det skulle jeg da sandelig ikke blande mig i. Den første, der gjorde oprør, var en nordmand Gunnar Sagen. Han havde tidligere været chef på Cheminova og stod nu for arbejdet med industrispildevand. Han kørte ganske tydeligt et dobbeltspil, hvor han på den ene side lod til at optræde miljøbevist, men i virkeligheden kørte et samspil med gamle kollegaer i den kemiske industri. Det førte til meget vilkårlige afgørelser fra hans side, og det var tydeligt at vi hurtigt ville rage uklar både i forhold til det politiske system, som over for medier og interessegrupper. Han bad direktøren om at blive forflyttet til industrikontoret, som hidtil ikke havde haft med industrispildevand at gøre. Helge Odel, som viste sig at være en meget svag direktør, lod ham uden diskussion flytte og underrettede mig først bagefter.

Det gav andre blod på tanden. En medarbejder, der stod for grundvands- og drikkevandsopgaver var den næste, der brokkede sig. Han havde ambitioner om at lede en afdeling med disse opgaver. Han samlede flere medarbejdere med de samme opgaver og igen gav Odel efter uden at drøfte det mig og på trods af sit ønske om, at jeg skulle holde sammen på det hele. Et års tid efter at jeg var tiltrådt, fik jeg en medarbejder, der havde været teknisk direktør i Ballerup kommune. Han var blevet opsagt fra denne stilling på grund af samarbejdsproblemer. Som tjenestemand fik han fortsat sin løn fra kommunen og var derfor meget billigt til rådighed for Miljøstyrelsen. Han blev placeret på mit kontor uden normal ansættelsesprocedure. Han skabte hurtigt problemer. Han havde været vant til at være øverste chef og havde svært ved at forlige sig med at være menig medarbejder. Sammen med andre af medarbejderne satsede han på at få oprettet en særlig afdeling for spildevand. Igen fik denne gruppe medhold, og der blev oprettet en spildevandsafdeling. Til sin store skuffelse blev troublemakeren dog ikke chef for denne afdeling. Han mente, at det skyldtes min indflydelse og gjorde derfor livet sur for mig også efter adskillelsen. Resultatet af alle disse manøvrer var, at jeg efter et par år alene havde ansvar for overfladevand, dvs. åer, søer og havet. Mit kontor blev derefter omdøbt til vandkvalitetskontor og jeg havde blot 6-7 medarbejdere.

Det var nu ikke svært at få medarbejdere, fordi det var meget populært blandt unge mennesker at få et job i Miljøstyrelsen. Engang da jeg skulle ansætte en biolog med specielt kendskab til ferskvandsbiologi kom der mere end 150 ansøgninger. Vort personalekontor frasorterede dem, der klart manglede de ønskede kvalifikationer og resten blev bedømt af et ansættelsesudvalg med mig som leder. Efter at vi havde ansat en egnet biolog, fik alle ansøgerne et brev fra personalekontoret, hvor man

takkede for ansøgningen og meddelte, at stillingen nu var besat. Kort efter fik jeg et harmdirrende brev fra Jørgen Kronborg, den tekniske assistent, som jeg måtte fyre fra Isotopcentralen på grund af druk. Det viste sig, at han havde været mellem ansøgerne, men var frasorteret af personalekontoret på grund af, at han slet ikke havde de ønskede kvalifikationer. Jeg vidste således slet ikke, at han havde søgt stillingen. Han skrev, at han nu lå på et hospital med nervesammenbrud på grund af afslaget, og at vi jo var blevet enige om at skilles som gentlemen, hvorfor han synes at det var nederdrægtigt, at han ikke fik jobbet. Det var ikke let at overbevise ham om fakta.

Bo (planche 21)

Men jeg må hellere gå lidt tilbage i tiden. Den 9. august 1974 blev mit fjerde barn og Ingas og mit andet barn født. Det foregik på Gentofte Amtssygehus. Selve fødslen forløb glat, men allerede umiddelbart efter konstaterede lægerne, at Bo, som vor søn kom til at hedde, havde et medfødt hofteledsskred. Det er en defekt i hofteleddet, så lårbenhoved og hofteskål passer dårligt sammen. Allerede på fødestuen fik Bo en skinne påsat, således at benene blev tvunget ud i ”frøstilling”. Vi var selvfølgelig forurolet over dette, og det besværliggjorde også i månederne efter hans daglige pasning, Inga var til kontrol på hospitalet med ham mange gange, blandt andet for at få skinnen udvidet, så den fulgte med Bo’s vækst. Efter et halvt år var det hele overstået. Bo har ikke siden hen døjet med hofteproblemer.

Inga arbejdede på dette tidspunkt på August Krogh-instituttet under Københavns Universitet. Efter at have passet Eva hjemme indtil 1971 søgte hun og fik en stilling som laboratorietekniker på zoofysiologisk laboratorium, og der har hun haft en god arbejdsplads, indtil hun gik på efterløn i 2003.

Portugal

Mit arbejde medførte mange rejser rundt omkring i landet. En væsentlig del af mit arbejde bestod i at vejlede amtskommunernes miljøafdelinger i at varetage tilsynet med vandområderne. Jeg savnede de lange udenlandsrejser, som jeg havde på Isotopcentralen. Vi tog revanche i vore ferier. Vi var flere gange i Portugal, som blev et af mine foretrukne rejsemål. Engang havde vi Lone med. Dog allerede den første dag gjorde hun sig usynlig. Lone havde i længere tid været i USA og der var hun blevet gode venner med en amerikansk balletdanser, Jonathan. Hans ballettrup optrådte i Portugal, mens vi var der. Truppen boede på et tidligere kongeslot Busaco, der nu var et luksushotel og hvor jeg adskillige år senere selv boede et par dage. Og der var Lone så også. Først da vi skulle rejse hjem, så vi hende igen.

I Lissabon holdt jeg meget af at komme i Portvinsinstituttet, som har til huse i et gammelt adelspalæ med en skøn udsigt ud over byen. Der på instituttet var der en bar, hvor man kunne få samtlige de portvine, der blev fremstillet i Portugal. Man kunne prøvesmage dem glasvis og også købe dem i flasker. Inga og jeg kom med børnene en morgen. Bo var stadigvæk i klapvogn. Vi mødte op ved åbningstid klokken 10, satte os ved bardisken og overlod børnene til sig selv. I lokalet var der mange borde, hvor folk kunne sidde og nyde portvinen. Ved hvert bord var der en skål med forskellige nødder. Vi var de eneste gæster i baren. Vi bemærkede ikke, at børnene gik fra bord til bord og overalt tømte skålene med nødder. Tjenerne, der gik rundt i gammeldags livreer, var så høflige, at de ikke sagde noget herom. Inga og jeg havde ikke på forhånd nogen forstand på portvine. Vi fik udleveret et tykt

katalog og fandt ud af, at der grundlæggende er tre typer portvin – ruby, tawny og white. De fandtes i forskellige prisklasser. Prøvesmagning af et pænt stort glas, formentligt 2 deciliter kostede i datidens penge omregnet omtrent 1, 2 eller 3 kroner. Vi bestilte et glas af hver type i mellemklassen. Vi syntes bedst om white, fordi den ikke er så sød. For at se, hvilken forskel der er i kvaliteten, tog vi derefter et dyrt og et billigt glas af white. Vi kunne ikke smage nogen forskel. Vi købte derefter en flaske white af den billige og gjorde os klar til at gå. Vi fik fat på børnene, som så noget forædte ud. De fortalte os om alle de gode nødder, de havde gnasket. Noget vaklende efter den store prøvesmagning forlod vi lokalet. Vi syntes dog så godt om stedet, at vi den næste morgen igen stillede ved Portvinsinstituttet. Vi skulle igennem en længere gang for at komme ind i det store lokale med baren. Det første vi så, var at alle tjenerne for rundt og fjernede de små skåle med nødder fra bordene. Børnene var meget skuffet og efter en kort yderligere prøvesmagning, hvor vi skulle prøve de helt dyre typer –vintage port og late bottled port – forlod vi lokalet. Personligt faldt jeg for late bottled port. Den stammer fra et bestemt år, har derefter lagret på fad i mange år og er så tappet på flaske. Den har afsat bundfald i fadet, så der ikke kommer så meget bundfald i flasken som i en almindelig gammel port.

Mere Miljøstyrelse

På Miljøstyrelsen skete der store forandringer. Langt om længe fandt man ud af, hvor svag Odel var. Han blev en kort tid departementschef i Indenrigsministeriet, hvorfra han i sin tid var kommet, men derefter udnævnt til stiftamtmand, en stilling, der oftest benyttes til ældre, højere embedsmænd, der i deres yngre dage havde gjort sig fortjent, men nu skulle have et job, som de kunne hvile sig ud på inden pensioneringen. Stiftsamtmanden, der er statens repræsentant har kun få beføjelser hovedsageligt i tilknytning til kirkeadministrationen, bl.a. vistnok også skilsmissegænger. Odel blev i 1977 efterfulgt af Ejler Koch, en søn af højskoleforstander Hal Koch, folketingsmand og stærkt impliceret i dannelsen af Miljøministeriet i 1972. Han var en fortræffelig direktør. Jeg havde et meget godt forhold til ham. Han er den eneste, der har støttet mig i min kamp med et ofte opsætsigt personale. Desværre fik han en svulst i hjernen og døde allerede efter et år i sadlen. Han efterfulgtes af Jens Kampmann, der havde været miljøminister i ministeriets første år. Kampmann var mere politiker end embedsmand. Når der gik et eller andet galt på miljøområdet, så han straks en chance for at skaffe flere midler til styrelsen, uden at det i virkeligheden var sagligt begrundet. Ved vore ugentlige chefmøder brugte jeg engang det udtryk, at miljøstyrelsen blev ledet efter et managementprincip, som jeg kaldte ”management by catastrophies”. Denne udtalelse øgede ikke min status hos Kampmann. Værre endnu blev det, da jeg i forbindelse med etableringen af den første vandmiljøplan, hvor udgifterne til en stærkt overdrevet forurening nåede fantastiske højder, sagde, at vi nu havde ændret vort managementprincip til ”management by pseudocatastrophies”.

EU og Paris-kommissionen (planche 24 og 25)

Min tilværelse i Miljøstyrelsen var dog ikke altid sort. Jeg fik efterhånden en række internationale opgaver, dels i EU, som førte til talrige besøg i Bruxelles og dels i Paris-kommissionen, som havde til opgave at bekæmpe forurening af det nordøstlige Atlanterhav inklusive Kattegat. Medlemslandene var alle vesteuropæiske lande fra Island i Nord til Portugal i syd. 3 – 4 gange om året var jeg til møder i denne kommission eller i dennes arbejdsgrupper. Jeg fik mange

venner fra de deltagende lande og nogle af dem betragter jeg endnu i dag som mine bedste venner.

Turene til EU var ofte endags ture, hvor jeg fløj af sted med et af regeringens 9 personers jetfly. Vi landede på Zaventem flyveplads i Bruxelles uden for det normale landingsområde. En minibus kom hen til maskinen og tog os direkte til EF-kommissionens bygning, hvor vi skulle til møde. Andre gange varede møderne i et par dage. Så overnattede jeg på et godt hotel efter at have spist et herligt måltid med ”rødt kød” i den gamle bydel eller hummer i en af de mange hummerrestauranter på Quai des Briques ved Catharina-kirken. Inden jeg skulle hjem købte jeg en æske chokolade ved af de mange ”Leonidas” forretninger, hvor man handler gennem en åbning i udstillingsvinduet. Så blev der smovset, når jeg kom hjem.

Paris-kommissionen havde hvert år et kommissionsmøde, i reglen i juni. En måned forinden var der et møde i en arbejdsgruppe, der skulle forberede kommissionsmødet. Tidligt om foråret og i løbet af efteråret var der møde i specialgrupper, hvor man drøftede de overvågnings- eller handlingsprogrammer, som medlemslandene skulle gennemføre. Jeg må tilstå, at der var megen snak og ikke megen handling.

På min foranledning blev der nedsat en arbejdsgruppe, der specielt skulle vurdere næringsmiddelbelastningen af havet og eventuelle handlingsplaner for at imødegå denne belastning. Det første møde fandt sted i København. Jeg var i flere år formand for denne gruppe.

I 1976 tildelte dronningen mig Dannebrogordenens ridderkors. I denne anledning var jeg til audiens hos dronningen. Først måtte jeg ud i byen for at leje kjole og hvidt med tilhørende skjorte etc. På det aftalte tidspunkt møder jeg op på Christiansborg, hvor allerede en del andre ventede på at blive modtaget. Ordensmarskalken gav mig information om, hvordan jeg skulle opføre mig, når jeg kom ind i Audienssalen. Jeg skulle gå langsomt frem mod dronningen, give hende hånd med handske på og kort introducere mig. Det gjorde jeg med ordene: ”Deres Majestæt, Jeg er Deres Majestæts skrællemænd”. Jeg var jo dengang også ansvarlig for affaldsproblemer på Miljøstyrelsen. Efter nogle få sætninger, hvor dronningen sagde noget om sin store interesse for miljøet, trak jeg mig tilbage. Det skulle ske baglæns, hvilket var ret besværligt, fordi jeg jo skulle passe på, ikke at bumpe ind i døren til audienssalen. På vejen ud, kom jeg til at træde på mit snørebånd, så jeg lige var ved at falde

Sovjetunionen (planche 21)

Jeg havde også nogle spændende opgaver i forbindelse med Sovjetunionen. Jeg havde flere besøg af russiske kollegaer, som jeg tog rundt med for at se, hvordan vi håndterede miljøbeskyttelse. I reglen koncentrerede jeg mig om København og omegn. Men engang kom der en delegation af højtstående embedsmænd. Jeg besluttede mig til at tage dem på en længere tur. Vi tog til Odense, hvor de skulle besøge Fyns Amts miljøafdeling. Men vi viste dem også H.C.Andersens hus og byen for øvrigt. Jeg spurgte dem, om de havde nogle særlige ønsker. Ja, sagde delegationens leder, på vore delegationsrejser plejer vi at lægge en krans på den ukendte soldats grav, det vil vi også gerne gøre her. Jeg tænkte, at sådan noget er der nok ikke i Odense, men nævnte dog ønsket for amtsborgmester Jens Peder Fisker, der var vært for os, mens vi var i Odense. Han tænkte sig om et øjeblik, og

sagde så, at det kunne han sagtens ordne. Efter en frokost på amtsgården tog han os med på en biltur. Der var en ung mand fra den russiske ambassade med. Han havde sørget for en krans. Vi gjorde holdt i Nr. Lyndelse ved en skulptur af en fløjtespillende dreng. Jeg kunne straks se, at det var et monument for Carl Nielsen, der havde sit barndomshjem her. "Here we are", sagde Jens Peder Fisker. Russerne stod ret foran monumentet. En af dem gik frem med kransen og lagde den på trinnet. Den russiske ambassademand gik hen til Jens Peder Fisker og sagde "Sig mig er det ikke et monument for den berømte danske komponist Carl Nielsen". "Jovist" sagde Fisker "Han var berømt som komponist, men ukendt som soldat". Russeren sagde ikke mere, og vi vendte fredeligt tilbage til Odense.

Nogen tid efter skulle russerne gøre gengæld. De inviterede en 3-mands delegation på en rundtur i Sovjetunionen. Jeg var en af de tre. I oktober 1976 fløj vi til Moskva, hvor vi blev modtaget i lufthavnen og kørt til vort hotel. Det lå lige ved den røde plads, og skulle have været et af de kransekageagtige højhuse, som var typiske for Stalinæraen. Cirka tyve etager oppe, sluttede bygningen dog brat med et fladt tag. Jeg fik oplyst, at det skyldtes, at grunden viste sig at have for ringe bæreevne, hvorfor huset begyndte at synke, da man kom op i den nuværende højde. I receptionen fik jeg ikke nogen nøgle, men blot en seddel med nummeret på den etage, hvor jeg skulle bo. Det undrede mig, men da jeg kom op på etagen med elevatoren, sad der et skrækindjagende fruentimmer ved et skrivebord lige over for elevatoren. Af hende fik jeg udleveret nøglen, og til hende skulle den afleveres, når jeg ville forlade hotellet. Værelset var utrolig trist. Alt håndværksarbejde var af dårlig kvalitet, ikke mindst installationerne i badeværelset. Jeg pakkede hurtigt ud og tog så på en lille tur i byen. Det var begyndt at sne. Overalt var der babushkaer, indsvøbt i sjaler, der var i lag med at feje sneen bort fra fortovene med en riskost. Jeg gik en tur på den røde plads, fandt det kæmpestore varehus GUM og prøvede at se, hvad man kunne købe her. Det var sandelig ikke meget. Hvad der forbavsede mig mest, var, hvordan man så kunne fylde et så stort varehus. Jeg opklarede gåden ved at gå hen ad en lang gang. Jeg opdagede så, at den samme vareudstilling, som jeg havde set, da jeg startede min vandring, gentog sig længere hen ad gangen. Og det samme var også tilfældet på næste etage. Det var nøjagtig de samme varer og den samme præsentation af dem, der gentog sig gang på gang gennem bygningen.

Jeg måtte skynde mig tilbage til hotellet, fordi vi var inviteret til middag af vore værter. De tog os hen til en restaurant, som skulle være byens bedste. Vi fik også et formidabelt måltid, men betjeningen var udsøgt dårlig. Den næste dag var vi til forhandlinger i ministeriet for at forberede den protokol, der skulle underskrives ved afslutningen af vort besøg.

Dagen efter fløj vi til Tallin i Estland. Hotellet vi boede på, var tip-top moderne. Vi fik at vide, at det var et finsk foretagende, der havde bygget det og nu administrerede det. Vi tog ud til det tekniske universitet for at besøge dets miljøafdeling. Professoren der kendte jeg i forvejen fra møder i Østersøkommissionen, som han i en periode var formand for. Vi skulle mødes med hele hans stab i et mødelokale. Jeg måtte dog forinden gå en tur på toilettet. Da jeg kom ind i lokalet sad alle allerede med et glas med Bloody Mary, som plejer at bestå af vodka og tomatjuice. Jeg fik også et glas og tog en slurk. Det brændte helt forfærdeligt i mund og hals. Det viste sig at være ren, ufortyndet laboratoriesprit, der var brugt i stedet for vodka. De andre var blevet advaret, inden jeg kom in i lokalet om at drikke det meget forsigtigt, men det vidste jeg ikke noget om, fordi jeg kom for sent. Laboratoriet var for øvrigt nydeligt og velindrettet.

Den næste dag var vi uden for byen for at besøge en fiskerkolkhos, dvs. et kooperativ af fiskere, der dels rådede over en flåde af fiskefartøjer, men også havde en konservesfabrik, et skibsværft og andre virksomheder. Alting var meget nydeligt og velholdt. Lederen tog imod os i sit kontor, som ikke kunne have været flottere hos en amerikansk multimillionær. Forklaringen var, at en kolkhos var selvstyrende og ikke undergivet et bureaukratisk ministeriums luner. Det var nok det nærmeste man kunne komme et kapitalistisk foretagende i den ellers strengt kommunistisk regulerede Sovjetunion. At russerne selv var klar over effektiviteten i kolkhosen viste sig ved, at kolkhosen havde til opgave at arrangere sejladsarrangementerne i forbindelse med den Olympiade, hvis øvrige discipliner fandt sted i Moskva. Alt i alt fik jeg et meget positivt indtryk af Estland, hvor folk forstod at få det bedste mulige ud af situationen under sovjetherredømmet.

Mit indtryk var et helt andet, da vi dernæst fløj til Riga i Letland. Også her besøgte vi en institution på universitetet. Alt var forfaldent. Forskerne beklagede sig over, når vi havde dem på tomandshånd, at de ikke kunne få noget udstyr og heller ikke tilladelse og midler til udenlandsrejser for at komme i kontakt med vestlige forskere. Hotellet og byen virkede forfaldent og trøstesløs. Si vi åndede lettet op, da vi forlod Riga for at flyve til Leningrad, det nuværende Skt. Petersborg.

Det er en by med en vidunderlig arkitektur, mest i Empirestil. Vi besøgte Eremitagemuseet, hvor vi blev vist rundt af direktøren. Jeg fortalte, at jeg var specielt interesseret i skytisk kunst. Jeg har i mange år interesseret mig for skyterne, et steppefolk, der levede for omtrent 2000 år siden. De lavede pragtfulde smykker oftest med dyremotiver, specielt hjorte. Det er mit indtryk, at de har inspireret den nordiske kunst i det første årtusinde efter Chr. Denne afdeling var for tiden lukket, men direktøren udvirkede, at jeg sammen med en ekspert på området fik lov til at se denne samling.

Den sidste aften var vi i Kirov-operaen, hvor Tjaikovskis Svanesøen blev opført. Jeg sad sammen med en ung embedsmand fra miljøministeriet. Han var født i Uzbekistan, som ligger nord for Afghanistan. Uzbekerne er et tyrkisk folk. Selvom de formentligt i over 600 år ikke har været i direkte forbindelse med Tyrkiet, kunne han uden videre forstå de tyrkiske gloser, som jeg præsenterede ham for. Vi havde fine orkesterpladser. I pausen rejste jeg mig og kiggede mig omkring. Jeg fortæller Uzbekeren, at hvis det havde været på det kgl. Teater i København, så kunne jeg være sikker på at genkende nogen blandt publikum, men her kunne jeg være sikker på ikke at kende nogen. I samme øjeblik opdager jeg TVs kunstmedarbejder Ejnar Johansson stående på 1. række balkon. Altså heller ikke her kan jeg undgå at kende nogen. Jeg går op på balkonen og hilser på Johansson og fortæller ham, hvad jeg lige har sagt til min sidemand. Jeg kendte ikke Johansson personligt, men vi faldt i god snak. Han havde lavet en udsendelsesrække fra Sovjetunionen for dansk TV. Dagen efter fløj vi hjem. I flyet kom jeg til at sidde ved siden Johansson. Han fortalte mig om de utrolige vanskeligheder der var for et vestligt hold at lave en udsendelsesrække fra Sovjetunionen. Alt skulle i detaljer være godkendt i forvejen. Der var folk tilstede for at kontrollere, at der ikke blev spurgt om noget kontroversielt, mens andre kontrollerede kameravinkler, så der ikke kom noget ufordelagtigt med i billedet. Ofte fik man på stedet afvist optagelser, der var godkendt i forvejen.

Steffen (planche 26)

Derhjemme gik tingene også videre. Steffen var blevet student fra Gladsaxe Gymnasium. Vi havde en herlig studentermodtagelse hjemme hos os. Han begyndte at læse fysik på Københavns Universitet og havde nogle lærervikariater ved siden af. Da der var gået ca. et halvt år ville han hellere læse til folkeskolelærer. Han blev indskrevet på det gode Blågårdsseminarium, men blot få dage før han skulle starte der, kom han hjem og fortalte, at han havde meldt sig til Det Nødvendige Seminarium på Tvind. Inga og jeg var ret bestyrkede over det valg, men vi kunne ikke gøre noget. Kort tid efter, at han var startet, blev vi inviteret til at besøge ham på Tvind til en forældredag. Jeg reviderede mit syn på Tvind ved denne lejlighed og kunne godt se, at seminaristerne fik en helt anderledes, men ikke derfor dårlig uddannelse. Steffen havde mange spændende oplevelser under sit studium: Bustur gennem Mellemøsten og Afghanistan til Indien, et år med husbygning i Vejle og arbejde på forskellige virksomheder i byen og til sidst ombygning af et fyrskib til skoleskib og sejlads med et hold umulige unger til Caribien. Han fortsatte efter sin eksamen som medlem af Tvinds lærergruppe, var lærer i Odense, men endte med at sige farvel til alt, hvad der havde med Tvind at gøre. Han fandt dog sin søde hustru Marianne på Tvind.

Azorerne (planche 21)

I Miljøstyrelsen var mine opgaver for Paris-kommissionen mit eneste lyspunkt. I 1978 havde vi et arbejdsgruppemøde på Azorerne. Den portugisiske delegerede til kommissionen var kommandør i flåden. Han var chef for en ubådsstation på øen Santa Maria, som er en af de mindste og mest primitive i øgruppen. Der var tale om at nedlægge denne station, Han indbød til mødet der for at skaffe tilslutning til, at stationen i stedet for at blive nedlagt blev udpeget som et centrum for havundersøgelser i Nordatlanten. Det blev dog ikke til noget. Øen havde under sidste verdenskrig været en vigtig base for transporter over Atlanten, men ud over den lille ubådsstation var det eneste, der var tilbage fra denne tid en flyveplads, der en gang om ugen blev benyttet som mellemstation for Concorde-flyvningerne fra Paris til Sydamerika. I en forfalden hangar blev der så udskænket champagne og budt på snacks for flypassagererne. Nogle af beboelsesbarakkerne fra krigens tid stod til rådighed, såfremt Concorden måtte forblive på øen natten over for at få foretaget nødvendige reparationer. Der blev vi indkvarteret og spisningen foregik i den nævnte hangar. Serveringspersonalet var helt uøvede, næsten analfabetiske bondefyre fra øen.

En dag, da jeg ville betale for maden, prøvede jeg at gøre det forståelig for en af dem, at jeg ønskede en regning. Han kiggede måbende på mig. Jeg tog mit boarding card fra flyet op af lommen, og for at vise ham, at jeg ville have en regning foretog jeg nogle roterende skrivebevægelser med fingeren på papiret, hvilket er den internationale måde til at tilkendegive dette. Han lyste op, tog kortet og forsvandt hen i den anden ende af lokalet. Han kiggede over på mig og ønskede bekræftelse på, hvad jeg ønskede ved også at gøre nogle skrivebevægelser med en blyant henover papiret. Jeg nikkede. Han bøjede sig ned over papiret. Der blev skrevet noget, og så kom han strålende af glæde hen til mig og rakte mig papiret. Jeg kiggede på det. Der var tegnet nogle runde skriblerier på det ligesom dem, jeg havde vist med hånden.

Jeg havde nogle dages ferie til gode, og dem benyttede jeg mig af til at kigge mig lidt omkring på Azorerne. Fra Santa Maria fløj jeg med Azorerens lokale

flyveselskab til øen Terceira, hvor jeg overnattede på et godt hotel i den meget smukke hovedby Angro do Heroismo. Byen blev desværre nogle år efter næsten totalt ødelagt af et jordskælv. Jeg lejede en bil og kørte med den rundt på øen, der lige som de andre øer er vulkansk. Midt på øen er der en vulkan med et stort krater, hvor der er et geotermisk kraftværk. Jeg kørte så langt jeg kunne og klatrede så det sidste stykke op til kraterranden. Herfra var der en skøn udsigt over havet til flere af de andre øer.

Fra Terceira fløj jeg til den største af øerne, hvor jeg boede i Azorerne hovedstad Ponta Delgada. Også her lejede jeg en bil. Først besøgte jeg et område med to kratersøer tæt op ad hinanden, den ene med blå vand og den anden med grønt. Desværre var der så tæt tåge, at jeg fra kraterranden slet ikke kunne se søerne. Jeg måtte nøjes med at bedømme områdets skønhed på en afbildning af området på en kakkkelbeklædt tavle. I et andet område af øen vandrede jeg rundt mellem gejsere, varme kilder og fumaroler (huller i jorden, hvorfra varme dampe stod op). Den sidste aften på øen returnerede jeg bilen. På hotellet bad jeg om at blive vækket og om bestilling af en taxa, fordi jeg skulle nå et tidligt morgenfly tilbage til Lissabon. Det glemte hotellet bare, så jeg kom meget sent op. Jeg gjorde mig færdig i en ruf og spurgte hotellet om taxaen. Den kunne ikke skaffes. Jeg lavede ballade og det fik hotellet til at ringe til politiet, ikke for at få mig hidset ned, men for at en patruljevogn kunne køre mig til lufthavnen. Et par minutter efter var politiet der, og med hylende sirener blev jeg kørt af sted. Jeg nåede maskinen i sidste øjeblik.

Tenerife (planche 22).

Jeg springer nogle år frem i tiden for at mindes en dejlig tur til en anden ø i Atlanterhavet. I februar 1983 fyldte Kamma, Ingas mor 70 år, og vi besluttede at vi ville holde fødselsdagen sammen på Tenerife. Vi boede i et moderne hotelområde Tenbel sydligst på øen. Vi lejede som så ofte før en bil. Det var en Fiat Panda, en ret lille firepersoners og femdørs bil. Jeg kørte med svigerfar Edwin på det andet forsæde, med de tre piger Kamma, Inga og Eva på bagsædet og Bo sammenkrøbet i bagagerummet. I løbet af de fjorten dage vi var dernede, fik vi faktisk set hele øen. Der var trangt i bilen. Vi var med svævebane oppe på Spaniens højeste bjerg, vulkanen Pico de Teide, der er næsten 4000 meter høj. Bjergstationen lå nogle hundrede meter under toppen. Kamma og Edwin opgav at gå videre op. De nøjedes med at købe nogle Lumumba'er på stationen. Det var en drik, vi ikke kendte i forvejen. Den består af kakao og cognac. Det har siden hen været Kammas yndlingsdrik. Inga, børnene og jeg klatrede op til toppen. Jeg havde meget svært ved det i den tynde luft, mens det tilsyneladende gik let for de andre. Oppe på toppen i krateret stod der fæle svovldampe op. De andre fortrak hurtigt. Jeg pustede ud efter turen op og nød udsigten over havet til Gran Canaria mod øst og mod Gomera mod syd.

På Kammas fødselsdag kørte vi til den nordligste del af øen. Vi passerede et meget forrevet område – Mercedeskoven, hvor vejen gik langs stejle afgrunde og kom ned til øens nordligste landsby, et lille fiskerleje, der hed Punto Hidalgo. Der fandt vi et lillebitte gæstgiveri med to borde. Omgivet af høns, katte og hunde fik vi alle tiders herlige fiskeret. Den har Kamma talt om i alle årene efter. Vi tog også en tur med færge til den lille ø Gomera, hvor vi var med på en arrangeret busrundtur. Vi kom op i næsten 1000 meters højde, hvor den centrale vulkan er dækket af en laurbærskov. Fra vulkanen fører dybe kløfter ned til alle sider. Så selv om øen ikke

er meget mere end 10 km i diameter, har folk tidligere levet isoleret i adskillige småsamfund, der var afgrænset fra hinanden af terrænforholdene.

Jeg kunne fortælle om mange andre skønne rejser vi foretog dels sammen i ferierne, dels i forbindelse med møder. Flere ture til Irland, til Island, til London, Paris, Rivieraen, Normandiet og Bretagne, Wien og andre steder i Østrig, Berlin, Rom, Firenze og Napoli. Inga har lavet meget detaljerede Scrapbøger fra de fleste af vore ture. Så jeg nøjes med at henvise til dem.

Malaysia (planche 22,23 og 24)

Mens jeg var på Isotopcentralen havde vi meget samarbejde med World Health Organization WHO, som var vor opdragsgiver på adskillige arbejder i udlandet. Vi arrangerede også flere gange et internationalt kursus i "Coastal Pollution Control" for dem. WHO havde ikke glemt mig, efter at jeg var kommet til Miljøstyrelsen. I 1985 fik jeg en henvendelse om at udføre en opgave for dem i Malaysia. WHO havde et miljøplanlægningsinstitut i Malaysia. Det lå i tilknytning til Malaysias landbrugsuniversitet lidt syd for Kuala Lumpur. Institutet havde brug for en mand, der kunne rådgive den nydannede malaysiske miljøstyrelse på organisatoriske og praktiske områder.

Jeg fik orlov fra Miljøstyrelsen, dog på den betingelse, at halvdelen af min aflønning fra WHO gik til Miljøstyrelsen. Med en del besvær blev det accepteret af WHO. Det var stadigvæk økonomisk fordelagtigt for mig, fordi honorarer og diæter fra WHO var ganske høje. Før jeg tiltrådte jobbet i Malaysia, skulle jeg briefes om jobbet på WHO's afdeling for Sydøstasien, der lå i Manila på Filippinerne. Jeg fløj over Bangkok til Manila, hvor WHO tog imod mig i lufthavnen og kørte mig til Hilton Hotel, hvor der var reserveret et værelse til mig. Manila var dengang plaget af terroristangreb på de store hoteller. I månederne før min ankomst var ti hoteller blevet bombet med mange dræbte til følge. Det var derfor ikke helt ufarligt at bo på hotel der. WHO havde dog sørget for et værelse, der lå ud mod en swimming pool på en terrasse en etage længere nede. I tilfælde af et bombeangreb kunne jeg derfor hoppe ud af vinduet direkte ned i poolen. Det beroligede mig. Isotopcentralen havde tidligere haft mange opgaver i Manila, så mine gamle kollegaer kunne fortælle mig, hvad der var at se. Jeg havde sørget for at ankomme en fredag eftermiddag, således at jeg havde weekenden til sightseeing, før jeg skulle møde hos WHO om mandagen. Fredag aften gik jeg en lang tur rundt i Manila, hvor der stadigvæk er minder fra den spanske kolonitid, Overalt kørte der Jeepneys. Amerikanerne havde efter krigen efterladt et stort antal jeeps på øerne. De var blevet forsynet med et farvestrålende blikkarosseri og blev brugt som taxaer og minibusser. De er Filippinerne nationalkøretøj. Jeg var på et turistkontor, der sørgede for, at jeg lørdag og søndag kunne komme ud i landet med små grupper af andre turister for at se nogle af naturseværdighederne på Luzon, der er navnet på den ø, hvor Manila ligger.

Om lørdagen kørte vi ad Pasig-floden, der løber ud i Manilabugten langs den kæmpemæssige sø Laguna de Bay, hvor der var helt fyldt med anlæg til fiske- og rejeopdræt, til Pagsanjan, Der kom vi til en flod, der løber ud i Laguna. Floden løber igennem en snæver kløft. Der er masser af strømhvirvler og små fald i floden, men det syntes ikke at genere de bådsfolk, der nu skulle transportere os op ad floden med lange smalle både, der var hugget ud af træstammer. Hver båd havde to bådsfolk og to passagerer. Jeg kom til at sidde sammen med en singaleser fra Sri

Lanka. Vi var i en regnfattig periode, så floden var ret lavvandet. Når vi kom til et lille fald eller et meget lavvandet sted, hoppede bådsfolkene i vandet og løftede båden med os to passagerer op over forhindringen. Sådan gik det flere kilometer, indtil floden udvidede sig til en lille sø, hvor vi gik i land. Vi havde i forvejen fået at vide, at vi skulle have badebukser med. Vort tøj havde vi lagt fra os i en lille friluftsrestaurant ved startstedet. Et ca. 50 meter højt vandfald styrtede ned i søen. Vi hoppede i vandet, svømmede rundt, blandt andet bagom og igennem vandfaldet. Jeg havde mit smalfilmskamera med i en plasticpose og fik filmet hele turen. Så op i båden igen, og nu gik det bogstaveligt over stok og sten tilbage til startstedet. Det var en utroligt spændende oplevelse. Jeg rystede i længere tid – ikke af kulde, for det var meget varmt, men simpelthen af spænding. Efter et herligt måltid i friluftsrestauranten gik det tilbage til Manila.

Om søndagen kørte vi mod syd. Første holdeplads var den lille by Las Piñas. Kirken der blev bygget af en missionær Padre Diego Cerra. Han ville have et orgel i kirken, men manglede alle de traditionelle materialer. Han byggede så orglet af bambusrør. Orglet har ca. tusinde piber. Det var i 1816. Orglet er stadigvæk i brug og har en ganske smuk tone. Jeg har et bånd med musik, indspillet på dette orgel. Vi fortsatte så til Taal-søen, hvor der midt i søen er en aktiv vulkan. Så sent som i 1966 har den haft et voldsomt udbrud, der kostede mange menneskeliv. Selve den aktive vulkan befinder sig i en kratersø fra en ældre vulkan. Denne ældre vulkan er så omgivet af Taal-søen. Der var en vidunderlig udsigt over søen med vulkanøen. Vi badede i søen og tog så hjem igen.

Om mandagen var jeg til briefing på WHO-kontoret. Det var en tynd suppe. Jeg fik faktisk intet af betydning at vide. Men det spillede ingen rolle for mig. Jeg havde jo fået en spændende tur til Filippinerne ud af det. Tirsdag morgen fløj jeg så fra Manila. Vi mellemlandede i Kota Kinabalu, en by i den malaysiske del af Borneo. Tæt ved byen ligger Sydøstasiens højeste bjerg Kinabalu (4100meter). Det var en kæmpemæssig granitblok. Der var ikke sne på toppen. Vi var jo kun 2 grader syd for ækvator. Så gik det videre til Kuala Lumpur.

I lufthavnen blev jeg modtaget af Paul Guo, en canadier, oprindelig flygtning fra i Kina. Han blev min nærmeste medarbejder på WHO's planlægningsinstitut. Han førte mig til Holyday Inn, hvor jeg boede under hele opholdet. Den næste dag blev jeg hentet i bil og kørt til WHO-instituttet. Lederen var kineser. Jeg fik anvist et kontor og blev præsenteret for det øvrige personale, som var en broget flok af mange nationaliteter. Min sekretær var en engelsk dame. Under mit ophold var jeg dog kun meget lidt ude på instituttet, idet min daglige arbejdsplads var inde i byen i den malaysiske miljøstyrelse. Kun i forbindelse med løbende afrapportering og skrivning af slutrapport var jeg derude. Jeg var dog meget sammen med Paul Guo. Han besøgte mig ofte om aftenen og tog mig ud i byen.

Af Malaysias befolkning er kun lidt over halvdelen Malayere og beslægtede folk. Cirka 30 % er af kinesisk afstamning. De sidder på en stor del af handel og industri. Der er cirka 15 % indere og endelig er ca. 1 % såkaldte orang asli, det betyder de oprindelige mennesker. Det er meget primitive folk, der lever nærmest på stenalderniveau dybt inde i urskovene. Fællessproget hedder Bahasa Malaysia og er så godt som det samme sprog, der tales i Indonesien. De fleste i hvert fald i byerne taler engelsk, der ligesom kinesisk også er et officielt sprog. Derfor er det let at komme rundt i landet, fordi man kan gøre sig forståelig. Malayerne har en fortrinsstilling i landet. De kaldes bumi putra, jordens sønner. Der bliver faktisk

diskrimineret mod de andre folkegrupper, specielt mod kineserne, men landet er meget afhængig af disse andre grupper, fordi en stor del af intelligensen ligger hos dem. I Miljøstyrelsen var direktøren inder, den næstkommanderende malayer og den afdelingschef, som jeg skulle arbejde sammen med, var kineser. Allerede den første dag kom der en mand hen til mig. Han omfavnedes mig og fortalte mig, hvor glad han var for at møde mig igen. I første omgang kunne jeg ikke genkende ham. Det viste sig at være en af min elever på det internationale kursus i "Coastal Pollution Control" som Isotopcentralen arrangerede i København for WHO. Han var nu miljøstyrelsens repræsentant på den sydligste del af halvøen Malaysia i byen Johore Baru, der ligger tæt ved Singapore. Jeg mødte ham kun en enkelt gang senere under mit ophold.

Jeg fik anvist et kontor, som jeg delte med en ung franskmænd. Han var militærnægter, og aftjente sin værnepligt med ulandsarbejde. Han var aldeles uduelig, gad ikke bestille noget, men vi havde det nu hyggeligt sammen. Min opgave i den første tid var at gennemgå en række lovforslag på miljøområdet og vurdere, hvordan de kunne administreres og eventuelt komme med ændringsforslag. Malaysia har indgået en række internationale aftaler på miljøområdet, blandt andet en aftale om miljøbeskyttelse af Malaccastrædet mellem Malaysia og Sumatra. Det er et af verdens tættest trafikerede havområder, idet al transport mellem Kina og Japan og Europa går igennem det. Her var det min opgave at beskrive, hvordan denne aftale kunne administreres i Malaysia. Mine erfaringer fra de havkonventioner, som Danmark var med i, var her af stor betydning for mig. Jeg skulle også beskrive, hvordan miljøbeskyttelse skulle gennemføres i olieindustrien. Her arbejdede jeg en del sammen med folk fra PETRONAS, det statslige malaysiske olieselskab, der her er mest kendt for at have til huse i PETRONAS tvillingetårnene, verdens højeste skyskrabere. Da jeg var der, var de dog endnu under bygning. Ind imellem tog jeg kontakt med universitetet i Kuala Lumpur, hvor jeg holdt foredrag om miljøbeskyttelse af kystvande. Et lignende foredrag holdt jeg i den lokale ingeniørforening. Jeg tog også på en officiel tur til øen Penang, hvor der i byen Georgetown er et universitet med en udmærket marinebiologisk afdeling. Lederen professor Sivalingam (det betyder guden Sivas penis) havde arbejdet meget med vurdering af havforurening. Han var meget kritisk over for den malaysiske miljøstyrelse, nok mest fordi de ikke gjorde brug af hans erfaringer. Jeg forsøgte at formidle en bedre kontakt, men ved ikke om det lykkedes på længere sigt.

Arbejdet var dog ikke hele min tilværelse. I weekenderne og over nogle helligdage tog jeg på ture rundt i landet. Jeg havde lejet en bil for hele opholdet. Det var en Suzuki og lad mig straks sige, at dette bilmærke agter jeg aldrig mere at sætte mine ben i. Jeg kørte en weekend sydpå til Melaka, det gamle Malacca, som i 15-hundredetallet blev erobret af portugiserne, indtil det nogle hundrede år senere blev taget af hollænderne for så at blive engelsk indtil selvstændigheden efter anden verdenskrig. Byen har stadigvæk minder fra de forskellige perioder. Da jeg kom til byen, var der ingen strøm på bilens akkumulator. For at starte bilen måtte jeg holde på en bakketop, sætte den i frigear og koble ind, når jeg havde fået fart på ned ad bakken. Det var jo lidt besværligt at gøre sightseeing på denne måde. Jeg fik dog set middelalderlige moskeer, et portugisisk fort og rådhuset, der hedder Stadhuis, fordi det var fra den hollandske periode. Søndag aften kørte jeg tilbage til Kuala Lumpur. Det var øsende regnvejr, og der var enorm trafik af folk, der skulle hjem efter en weekendtur. Midt i den voldsomme trafik på en motorvej gik bilen uhjælpeligt i stå. Jeg prøvede at bakse med den og blev fuldstændig gennemblødt,

uden at det hjalp. Så standsede en motorcykelbetjent, og han gav mig en fantastisk god hjælp. Uden at jeg ved hvordan, fik han bilen i gang igen, og med ham som kortege kom jeg hjem til hotellet. Dagen efter fik jeg bilen byttet til en Toyota, og den befandt jeg mig godt med. Dog skulle jeg endnu engang have brug for hjælp. Som tidligere nævnt var jeg på besøg i Penang. Jeg fløj dertil. Mit fly gik tidligt om morgenen. Det var endnu mørkt, da jeg forlod hotellet. Så jeg havde lyset tændt. Her ved ækvator er overgangen fra nat til dag meget brat. Ankomsten til lufthavnen var det strålende solskin. Selvfølgelig glemte jeg at slukke lyset. Da jeg sent om aftenen tre dage senere kom tilbage til Kuala Lumpur og satte mig i bilen på parkeringspladsen, var der ikke mere strøm på batteriet. Der var nu på grund af det sene tidspunkt ganske mennesketomt. Efter et kvarters tid kom der en bybus forbi. Chaufføren kunne se, at jeg var i vanskeligheder. Han standsede bussen, der kun havde få passager, hovedsageligt ansatte i lufthavnen, der skulle hjem. Alle stod ud af bilen for at se, hvad de kunne gøre for mig. Jeg havde et startkabel i bilen, men det var ikke langt nok til at nå bussens batteri. Buschaufføren afmonterede så batteriet i bussen og gav mig strøm, så jeg kunne starte. Igen et eksempel på den fantastiske hjælpsomhed, som jeg har mødt over alt i Malaysia.

På en anden tur tog jeg til Cameron Highlands i den nordlige del af halvøen. Det er et plateau i op til 2000 meters højde. Jeg var sammen med den franskmænd, som jeg delte kontor med. Han og to af hans franske venner kendte en fransk missionær, der havde sin station deroppe. De havde aftalt med ham, at vi kunne bo hos ham over weekenden. På vejen derop kom vi gennem urskoven. Vi mødte en lille gruppe af orang asli, der, som jeg tidligere har nævnt, er det oprindelige folk. De var næsten nøgne og bevæbnede med lange pusterør. Vi kunne kun kommunikere med dem med fagter. Vi gav dem noget af den proviant, vi havde med os, og til gengæld forærede de mig et af deres pusterør sammen med et kogger med pile. De bruger forgiftede pile til at jage dyr med. De demonstrerede den fantastiske træfsikkerhed, hvormed de kunne ramme en lille fugl meget højt oppe i et træ. De pile, jeg fik af dem, var dog ikke forsynet med gift. Vi gik lidt rundt med dem. Det som imponerede mig mest, var de enormt store og meget flotte sommerfugle, der fløj rundt. Vi kom til missionsstationen, hvor vi blev godt modtaget. Der var knyttet et lille gæstehus til stationen, som fik lidt indtægter ved at udleje værelser der. Vi spiste med missionæren, som var en hyggelig ældre herre, klædt i munkekutte. Om søndagen var vi til den gudstjeneste, han forrettede i den lille kirke ved stationen. Kirken var helt fyldt. Det var hovedsagelig folk af indisk afstamning, der kom der. Der er intensiv tedyrking heroppe på højlandet og det er indere, der står for den. Vi fulgte teplukningen og besøgte også en tefabrik, hvor vi kunne følge hele fabrikationen fra fermentering til tørring og endelig til sigtning. Her frasigter man det fine materiale, der bruges i tebreve.

På endnu en tur tog jeg med Paul Guo til Kuantan, en stor by, der ligger ud til det sydkinesiske hav. Vi kørte tværs igennem halvøen, hvor vejen gik igennem store urskovsområder. Nær ved Kuantan er der store lodrette kalkklipper med store huler, som man kan komme op til ad stejle stiger og trapper. Tusindvis af flagermus holder til i hulerne. I nogle af dem foregår der gudstjenester for buddhister eller hinduer. Vi overnattede i Kuantan og kørte så til en lille fiskerlandsby, hvor vi badede i havet. Det var en herlig tropestrand med kokospalmer og alt, hvad der ellers hører til.

Da jeg var færdig med min opgave blev der holdt flere afskedsfester for mig. Miljøstyrelsen inviterede mig til en fornem middag på en statslig restaurant i en

stor park uden for byen. WHO-instituttet holdt afskedsfest for mig i landbrugsuniversitetets professorkantine. Min sidste opgave var at aflevere min rapport til den lokale, øverste WHO-repræsentant, der havde sit kontor inde i byen.

Jeg var også på afskedsvisit i den danske ambassade, som dog ikke havde taget sig særligt af mig. Jeg var jo ikke udsending fra Danmark, men fra WHO. Jeg måtte også tage afsked med nogle danske familier, som jeg havde fået kontakt med.

Specielt kan jeg huske familien Beck-Nielsen. Gamle Beck-Nielsen, der nu er malaysisk statsborger og har titlen datu, der er en malaysisk adelstitel, der kan sammenlignes med det engelske Lord. Han ejer nogle af Malaysias største palmeolieplantager og desuden Aarhus Oliefabrik, som forarbejder palmeolien. Hans virksomhed hedder United Plantations. De inviterede mig til en afskedsmiddag i et område med gadekøkkener (som i Malaysia kaldes hawkers) i en forstad til Kuala Lumpur. Hawkens er meget almindelige i Kuala Lumpurs bybillede. Jeg spiste de fleste af mine måltider sådanne steder. De er i reglen samlet i grupper på en plads. Hvert køkken har sine specialiteter. Man sætter sig i det frie ved et bord og får mad fra flere forskellige steder. Det er de mest raffinerede retter man kan få på de bedre af hawkerområderne. Det område, som Beck-Nielsens inviterede mig til, kan egentlig ikke kaldes gadekøkkener, fordi maden blev tilberedt i små permanente småhuse i en ring omkring et åbent område med borde og stole. Man starter med at gå omkring for at se, hvad der er på menuen de forskellige steder. Så går man til et vilkårligt af disse køkkener, bestiller, hvad man vil have derfra og beder så manden, der passer det, om at hente de retter og drikkevarer fra de andre køkkener, som man har udset sig. Til slut betaler man til ham og han sørger for at afregne med de andre.

Fra Kuala Lumpur fløj jeg til Singapore for at tilbringe et par dage der. Jeg indcheckede al min bagage. Det eneste, som jeg ikke kunne anbringe i den, var det pusterør, jeg havde fået af orang asli'erne, fordi det var 2 meter langt. Ved skranken var man forfærdet over, at jeg ville have sådan et dødbringende våben med i maskinen. Jeg havde en mand med ud til maskinen, som sørgede for, at pusterøret blev anbragt i cockpittet hos piloterne. Den samme procedure gentog sig, da jeg fra Singapore skulle flyve til Bangkok og derfra hjem.

Singapore er en meget velordnet storby. Overalt er der smukke parkanlæg. Der er rent alle vegne. Trafikken er velorganiseret. I dagtimerne må kun taxaer og busser samt enkelte med speciel tilladelse køre igennem den indre by. Der er en yderst velorganiseret undergrundsbane. Det meste af det gamle Singapore er forsvundet. I ganske enkelte gader søger man at bevare den gamle kinesiske byggestil. Byen er præget af de mange flotte skyskrabere. Der er et utal af kæmpemæssige varehuse, der hovedsageligt er samlinger af individuelle forretninger. Selv om prisniveauet er gået op med den stigende levestandard kan mange ting, f. eks. elektronik og fotoudstyr købes billigere end noget andetsteds. Jeg købte selv et kamera. Her som i Kuala Lumpur spiste jeg hovedsageligt hos hawkers. Mit favoritområde lå på Newton Circus, hvor området mindede om det, som Beck-Nielsen havde inviteret mig til i Kuala Lumpur.

Singapore, som selv er en ø-stat er omgivet af andre småøer. Til en af dem, Sentosa kan man komme med svævebane fra Singapore. Hele øen er en naturpark, som man kan køre igennem med et monorail-tog, dvs. et tog, der er ophængt under en enkelt skinne. Med det kan man komme til badesteder, til en slags Tivoli, til en dyrepark

med masser af fritgående aber og meget mere. Her tilbragte jeg en herlig eftermiddag. Og så fløj jeg hjem via Bangkok, Karachi, Dubai og Athen.

Dambrugssagen

Regulering af dambrugenenes forureningsforhold har lige fra første færd hørt til mine opgaver i Miljøstyrelsen. Efterhånden som andre opgaver faldt fra, blev det en af mine hovedopgaver.

Der findes i Danmark ca. 400 dambrug, som hovedsageligt producerer regnbueørreder (foreller) i portionsstørrelse. Produktionen var omkring 1970 på ca. 20.000 tons, som hovedsageligt eksporteredes. Danmark var og er formentlig stadigvæk Europas største producent af foreller. Dambrugene findes så godt som alle i Jylland, dels fordi vandløbene der egner sig bedre til formålet, dels fordi de hidtil brugte råmaterialer – industrifisk – hovedsageligt bringes i land i vestjyske havne. De skulle anvendes friske, og derfor spiller transportafstanden en rolle. Forellerne bliver i stor udstrækning eksporteret levende i store tanke og transportafstanden til Tyskland og Frankrig, som var de største aftagere, var kortere fra Jylland.

De første dambrug i Danmark blev etableret på steder, hvor der havde været vandmøller. Her var vandløbene opstemmet for at få det nødvendige fald til at drive møllehjulet. Et fald var også nødvendig for dambruget, fordi det er nødvendigt med en ret kraftig vandstrøm gennem dammene, hvor fisken blev opdrættet. Dammene blev i reglen anbragt ved siden af hinanden på tværs af vandløbet med en fælles indløbsrende, der tog vandet oven for opstemningen og en fælles udløbsrende, der afleverede vandet til vandløbet nedstrøms. Nogle dambrug havde så stort et vandforbrug, at der i regnfattige perioder slet ikke løb noget vand i selve vandløbet mellem indløb og udløb. Det medførte, at der ikke var nogen mulighed for en normal opstigen i vandløbet af fisk. (Der var i reglen en såkaldt fisketrappe i forbindelse med opstemningen, der tillod fisk at komme over opstemningen). Noget af det første jeg gjorde var at forbyde dambrugene at bruge så meget vand, at der ikke var en naturlig vandstrøm i hele vandløbets længde. Det store forureningsproblem fra dambrug skyldes de foderrester og fækalier fra fiskene, der løber ud i vandløbet fra dambruget. Det traditionelle foder var hakkede industrifisk. Selv når de leveres friske, er der altid meget flydende og finfordelt materiale med, som fiskene ikke spiser. Desuden er det svært at styre fodermængden, der blot skovles ud i dammene. Da det var muligt at lave foderpiller af industrifisken på fiskemelsfabrikker, blev et forbud mod brug af hakket industrifisk det næste, jeg gennemførte. Men forureningen var stadigvæk uacceptabel.

Der var mange kræfter, der trak hver sin vej med hensyn til løsning af problemerne. Dambrugerne ville selvfølgelig gerne have frihed til at gøre lige, hvad der passede dem. Helt på den anden side stod sportsfiskerne, som havde en meget ivrig repræsentant i den af mig tidligere nævnte malermester Børge Christensen. Sportsfiskerne ville helst have alle dambrug nedlagt, så vandløbene alene var til deres fornøjelse. Efterhånden som myndighederne forbedrede spildevandsudløb fra kommuner og virksomheder, blev dambrugenenes forurening mere synlig og den forhindrede opnåelse af en tilfredsstillende vandkvalitet i de jyske vandløb. Så der var brug for et samlet program, der kunne føre til acceptable forhold på dambrugene. Jeg fik af miljøministeren i opdrag at udarbejde en bekendtgørelse, der pålagde dambrugene at nedbringe forureningen til et meget lavere, acceptabelt

niveau. Jeg iværksatte et udredningsarbejde for at finde frem til de foranstaltninger, der kunne føre til det ønskede resultat.

Hidtil havde man givet dambrugene tilladelse til at etablere et vist antal damme ved det enkelte dambrug. Det medførte, at dambrugerne øgede fiskemængden i de enkelte damme for at kunne producere mere. Men samtidig øgedes så også de fækaliemængder, der løb ud af dammene og desuden kom der hyppigere sygdomsudbrud i de tæt besatte damme. Det modvirkede man ved at hælde medicin i dammene, hvilket også var forurenende. I stedet indførte jeg en regel, der begrænsede den fodermængde, det var tilladt at bruge i det enkelte dambrug. Det stimulerede dambrugerne til at udnytte foderet så effektivt som muligt, så de kunne opretholde en rimelig stor produktion. Et resultat var, at de fabrikker, der fremstillede foderpillerne, ændrede sammensætningen, så foderet var mere nærende. Desuden indførtes der foderautomater, som betjenes af fiskene selv. Ned i vandet stikker der en stang med en lille plade for enden. Når en fisk støder med snuden mod pladen, udløses der en lille fodermængde. Det lærte fiskene meget hurtigt at benytte. Så nu blev der kun fodret, når fisken var sulten og der kom ikke mere foder, end fisken kunne nå at æde, før det gik til bunds. Striden mellem dambrugerne og Miljøstyrelsen gik nu hovedsageligt på, hvor meget foder der så kunne tillades. På grundlag af mange målinger neden for dambrugene etablerede vi et grundlag, der viste sammenhængen mellem foderforbruget og forureningen af vandløbet. Og på det grundlag blev der fastlagt en grænse. I forhandlingerne med dambrugerne accepterede de dog ikke denne grænse, idet de hævdede, at de ved yderligere renseforanstaltninger kunne nedbringe forureningen yderligere. Der blev derfor i det udkast til bekendtgørelse, som jeg arbejdede med, indført den mulighed, at amtskommunen, som havde tilsyn med dambrugene, kunne give tilladelse til et større foderforbrug, såfremt yderligere foranstaltninger på dambruget muliggjorde det uden uacceptabel forøgelse af forureningen.

Det tog flere år at etablere grundlag for denne bekendtgørelse og med at forhandle den med dambrugerne, fiskeriministeriet, som støttede dambrugerne, amtskommunerne og miljøorganisationerne. Jeg havde en stor hjælp i disse forhandlinger af Miljøstyrelsens daværende underdirektør Jørgen Henningsen, som fulgte mit og mine medarbejders arbejde med denne sag og selv ledede forhandlingerne, når det var hensigtsmæssigt. Miljøministeren rykkede adskillige gange for at få arbejdet afsluttet. Endelig i sidste halvdel af 1980'erne var udkastet færdigt til at blive oversendt til Miljøministeren til godkendelse og underskrift. Som det ofte er tilfældet, var dette udkast ikke ideelt. Ingen af parterne var egentlig lykkelig med det, men det var et kompromis, som efter min og Jørgen Henningsens mening alle parter kunne leve med. Netop da skete der noget meget alvorligt.

Jeg kan ikke huske detaljerne i det som jeg nu skal berette om, men i grove træk var hændelsesforløbet dette. I en politisk meget vanskelig sag var Jørgen Henningsen kommet med en offentlig udtalelse, dog først efter at have fået den godkendt af direktør Jens Kampmann og af departementschef Bundgaard-Nielsen. Udtalelsen skabte offentlig furor, og den daværende statsminister Schlüter tog afstand fra udtalelsen og tilkendegav stor utilfredshed med den embedsmand i Miljøstyrelsen, der var kommet med den. Jørgen Henningsen forventede, at Kampmann og Bundgaard-Nielsen ville tage et medansvar for det skete, men det gjorde de ikke. Derfor forlod Jørgen Henningsen med meget kort varsel Miljøstyrelsen. Han fik et job som direktør i EF-kommissionens miljøsektion.

Her stod jeg nu uden min forbundsfælle, da jeg afleverede udkastet til Kampmann til godkendelse og videresendelse til ministeren. Kampmann havde indtil da slet ikke været indblandet i udarbejdelsen. Han var skuffet over, at bekendtgørelsen gav mulighed for individuelle afgørelser. Han ville have en bekendtgørelse, der ikke indeholdt nogen som helst muligheder for at afvige fra et helt fastlagt skema. Han gik dog ikke straks til mig med sit ønske, men tog det op med en anden kontorchef i styrelsen, som hidtil overhovedet ikke havde haft noget som helst at gøre med denne sag. Denne noget illoyale herre sagde til Kampmann, at han da sagtens hurtigt kunne lave de nødvendige ændringer i bekendtgørelsen. Først da kom Kampmann til mig. Han gav mig en komplet umulig frist for at ændre bekendtgørelsen. For øvrigt mente jeg ikke, at det var så heldigt med en branchebekendtgørelse med et helt fast ubrydeligt regelsæt. Det ville ikke animere dambrugerne til at udvikle mere miljøvenlige produktionsformer, med hvilke de kunne øge produktionen, samtidigt med at de mindskede forureningen. Med min viden om parternes stilling var det klart for mig, at sagen nu var tabt på gulvet. Jeg nægtede at gøre det ønskede og sagde, at jeg i så fald hellere ville afgive området til min kollega. Jeg fik et nervesammenbrud og måtte tage sygeorlov i fjorten dage. Min stilling i Miljøstyrelsen var nu yderst penibel. Jeg henvendte mig til min organisation Dansk Ingeniørforening og bad om, at de bistod mig med forhandlingerne med Kampmann om min fremtid. Resultatet blev, at jeg måtte afgive min overingeniørtitel og i stedet for blev såkaldt ekspeditionssekretær, idet jeg dog beholdt min hidtidige løn og fortsat var medlem af chefkollegiet. De eneste opgaver, der nu var tilbage til mig var arbejdet med de internationale havkonventioner, hovedsageligt Paris-kommissionen. Og denne opgave skulle jeg løse helt alene. Det var så min lod i resten af min tid i Miljøstyrelsen.

Jeg må dog tilføje, at det selvfølgelig ikke lykkedes min gode kollega at udarbejde den ændrede bekendtgørelse på en studs. Da jeg forlod Miljøstyrelsen flere år efter, var arbejdet endnu ikke afsluttet. Faktisk førte det til en retssag, som dambrugerne anlagde mod Miljøstyrelsen. Først ca. ti år efter kom der en bekendtgørelse, og den indeholder fortsat muligheder for en individuel afgørelse. I al den tid har dambrugerne kunnet fortsætte uforstyrret med at svine vandløbene til. Nu i 2005, tyve år efter, hører jeg, at der stadigvæk ikke er styr på dambrugenenes miljøforhold på grund af en u hensigtsmæssig bekendtgørelse.

Farvel til Miljøstyrelsen

I august 1992 blev jeg 66 år. Kampmann var i mellemtiden gået af som direktør, idet han også ragede uklar med statsministeren. Han havde aktier i nogle af de virksomheder, som han havde ansvar for at regulere, og det mente statsministeren var uacceptabelt. Kampmann ville ikke give afkald på disse papirer og tog så sin afsked. Den nye direktør hed Erik Lindegaard. Han var et venligt menneske, og det er det bedste, jeg kan sige om ham. Jeg havde ved en lejlighed tilkendegivet over for ham, at jeg ikke ville fortsætte ud over min normale pensionsalder. Det vil sige, at jeg skulle gå på pension i august 1993. I efteråret 92 blev der indført skrappe sparekrav i den offentlige sektor. Lindegaard kaldte mig til sig og sagde, at han ”havde ondt i lønsummen”. Dvs. at der var krav om, at der blev fyret folk for at styrelsen kunne holde sig indenfor de tilladte lønrammer. Han mindede mig om, at jeg havde sagt, at jeg ikke var interesseret i at blive i styrelsen længere end nødvendigt. Han ville gerne have, at medarbejderafgangen ikke bare skete blandt underordnet personale og spurgte mig derfor, hvad jeg ville sige til at holde op ved

årsskiftet 92/93, altså 8 måneder før tiden. Jeg svarede ham, at det da afhang af, hvilket tilbud han kunne give mig i denne anledning.

Jeg kan rolig sige, at det tilbud jeg fik, forgyldte mig. Jeg fik tildelt 10 års ekstra pensionsalder, fik en stor nærmest skattefri aftrædelsessum og fik lov til at fortsætte til årsskiftet, således at mit ferietilgodehavende for 1992 blev udbetalt kontant. Faktisk blev min indtægt efter pensionering væsentligt større end den havde været, mens jeg arbejdede, blandt andet fordi jeg også fik pension fra min ansættelse i Isotopcentralen. Jeg forlod Miljøstyrelsen uden festivitas. Jeg havde fået tilbudt, at der blev holdt en afskedsreception for mig. Men det følte jeg ikke trang til. På min sidste arbejdsdag kom en række af mine chefkollegaer op til mig med en kasse vin og deres bedste ønsker for min fremtid. Jeg fik også et nydeligt afskedsbrev fra Ministeriet. Og nu følte jeg mig endelig som et frit menneske.

Mens mine relationer til Miljøstyrelsen hovedsageligt havde været dårlige, havde jeg et meget fint samarbejde med adskillige amtskommuner. På et vist tidspunkt ville Vejle amtskommune ansætte mig som miljøchef, faktisk var jeg allerede blevet antaget, men jeg sprang fra, fordi jeg var stærkt knyttet til huset i Bagsværd, og fordi Inga havde et meget godt arbejde på Københavns Universitet. En anden amtskommune, som jeg havde et godt forhold til, var Sønderjyllands amtskommune. Jeg havde igennem mange år været den statslige repræsentant i Flensborg Fjord-kommissionen, hvor regionale embedsmænd og politikere fra Danmark og Tyskland arbejdede sammen om at løse Flensborg Fjords store miljøproblemer. Da jeg forlod Miljøstyrelsen fik jeg en meget rørende afskedsgave – en kasse vin - fra Sønderjyllands Amtskommune, som samtidigt spurgte mig, om jeg kunne være til rådighed for dem på konsulentbasis. Det ville jeg gerne, og jeg fik så til opgave at udarbejde en udstilling om Vadehavet. For at løse denne opgave lod jeg mig momsregistrere som rådgivende ingeniør. Udstillingen, som kom til at bestå af ti store tavler og et videoshow blev oversat til tysk, engelsk og hollandsk. Den blev forevist på et ministermøde i Nordsøkommissionen og opstillet ved Højer sluse i en udstillingsbygning. Den har desuden cirkuleret i skoler i Sønderjyllands og Ribe amtskommune. Jeg har senere haft en kortvarig opgave for den dansk-svenske Øresundskomiteé, men da det fra dansk side udviklede sig til en kamp mod Barsebæk atomkraftværk, sagde jeg fra, fordi jeg ikke var enig med kraftværkets modstandere.

Evas Bryllup (planche 26)

Jeg må gå lidt tilbage i tiden. Deltagerne i Paris-kommissionens arbejde var som en stor familie. Når vi holdt konferencer i de forskellige byer inden for medlemslandene kom vi privat hos hinanden. På den måde lærte vi også deltagerens familie at kende, og ægtefæller og større børn deltog ofte som gæster i selskabeligheden i forbindelse med møderne. De fleste medlemmer kendte således Inga, Bo og Eva. På en konference i Berlin i november 1990 havde jeg Eva med.

Eva var blevet student fra Gladsaxe Gymnasium i 1988. Året før - mellem 2. og 3.G - var hun sommeren over i Island, hvor hun arbejdede på en hestefarm. Der mødte hun en Canadier, som hun blev meget gode venner med. Efter sin studentereksamen tog hun til Canada for at mødes med sin ven. Hun var også en tur til USA for at møde nogle drenge, der havde været på udvekslingsbesøg i Danmark, hvor de boede hos familien Skovbæk, vore naboer. Hun besøgte et hold drenge i Seattle og et andet i Boston. På en busstation møder hun tilfældigvis en

ung Australier, der giver hende sin adresse og siger, at hun skal besøge ham. Hun kom hjem igen i december og tog diverse job på plejehjem og børnehaver for at tjene penge til sine rejser. I juli 1989 tog hun igen til Canada og derfra fløj hun til Australien for først at lave en tur rundt om hele Australien sammen med nogle danske piger, der havde en gammel bil, for derefter at møde sin australske bekendt fra USA, som boede i Melbourne. Der blev hun i så i længere tid og kom hjem i februar 1990. Efter sommerferien 1990 startede hun basisuddannelsen på Roskilde Universitetscenter – RUC.

I forbindelse med konferencen i Berlin var vi en af de første aftener inviteret til en koncert i Berlins nye koncerthus. Efter koncerten skulle vi ud at spise. Vi delte os i to hold. Jeg fulgte med en gruppe noget ældre kollegaer. Eva tog med et hold ganske unge. Da hun kommer hjem til vort hotel sent om aftenen, fortæller hun, at hun havde mødt en uforskammet fyr, der havde smækket døren i på en taxa, da de fra koncerten skulle videre. Det hæftede jeg mig ikke ved. Men den næste dag tilbragte hun sammen med denne fyr. Han var en miljøingeniør fra USA, der var på et etårigt studieophold i Tyskland, hvor han bl.a. arbejdede i den tyske Miljøstyrelse. Han var blevet inviteret til konferencen som medlem af den tyske delegation. Han hed Peter Belle. Eva må have revideret sit første indtryk af Peter, fordi de sluttede et meget varmt venskab.

Kort tid efter besøgte Peter os i Danmark og Eva var adskillige gange i Tyskland for at møde Peter og noget af hans familie, idet Peters mor var tysk. Ret snart blev det klart, at Eva og Peter's relationer var mere end et kortvarigt venskab. Over Julen 1991 besøgte hun Peter i Atlanta for også at møde hans familie der, og først i juli 1992 besøgte hans forældre Hilke og Frits Belle os. Eva var igen i Atlanta sidst i juli, og det blev nu aftalt at de to skulle giftes den 5. september her i Danmark. Inga og jeg var rundt for at finde et sted, hvor vi kunne holde bryllupsmiddagen. Eva og Peter ønskede at invitere mange af hans og vores familie samt begges venner til bryllupet. I alt havde vi 45 gæster til bryllupsmiddagen. Efter at have forespurgt på 5-6 andre steder, fandt vi frem til Bregnerød Kro, hvilket vi ikke fortrød.

Vi sørgede for, at vore udenlandske gæster blev indkvarteret i Værebrokeboelsen, hvor der dengang var gæsteværelser til udlejning. Vi lejede en bus, der om morgenen skulle transportere gæsterne til Gladsaxe Rådhus, hvor vielsen fandt sted i den smukke byrådsal. Eva havde været sportsdykker. Uden for rådhuset havde vi aftalt med hendes dykkervenner, at de skulle danne espalier iklædt dykkerdragter og bevæbnet med harpunspyd. Derefter kørte bussen til bådebroen ved Lyngby, hvorfra vi sejlede over Lyngby sø og Bagsværd sø. Undervejs havde vi på søbunden placeret en kasse med champagne markeret med en bøjle. Evas sportsdykkere gik under vandet, da båden nærmede sig og dukkede op ved båden med champagnen, som alle skålede i. Vi sejlede til bådebroen ved Regattapavillionen i Bagsværd, hvortil bussen imens var kørt, og derfra bragte bussen os til Bregnerød Kro. Det var aftalt, at bussen skulle vente på os under måltidet, som var formidabelt. Kun syntes Peters far, at det var for galt, at vi ikke fik det tiloversblevne med i en "doggy bag". Gæsterne havde bryllupsgaver og anden bagage med, og disse ting skulle chaufføren passe på. Efter måltidet gik vi igen tilbage til bussen, og med forskrækkelse opdagede vi, at adskillige af taskerne mm. var forsvundet. Chaufføren påstod til at begynde med, at han havde været i bussen på stedet hele tiden, men efterhånden indrømmede han, at hans firma havde bedt ham om at ordne en anden kørsel, mens vi spiste. Det var vistnok et selskab af

drukne svenske lystfiskere, der skulle hentes et sted og bringes til deres hotel. De må ved en fejltagelse have fået noget af vor bagage med. Steffen gik nu i lag med busfirmaet. Den næste morgen kom en mand fra firmaet og afleverede bagagen hos os sammen med en flaske snaps som undskyldning. Folk fik nu deres bagage. Det var jo noget ødelæggende for vort aftenselskab, at en del af bryllupsgaverne ikke kunne uddeles, så vi anordnede en samling den næste formiddag, hvor denne side af sagen kunne ordnes. Blandt gæsterne var en af Peters gode venner fra USA. Han havde i København købt nogle postkort med pornografisk indhold. Da Peters tante fra München skulle have fat på bryllupsgaven i sin taske, var hendes overraskelse stor, da hun opdagede, at den indeholdt et antal pornografiske billeder. Tableau! Jeg havde efterfølgende et kedeligt skænderi med busfirmaet, der ikke ville indrømme, at de havde gjort en fejl. Det firma vil jeg i alt fald aldrig benytte mere. Nogle dag efter brylluppet rejste Eva til Atlanta, hvor hun og Peter flyttede ind hos Hilke og Frits, indtil de kunne skaffe sig deres eget sted at bo.

I de efterfølgende år har vi mindst engang om året besøgt dem, og de har også været flinke til at komme over til os. Ved vore rejser til USA har vi altid benyttet lejligheden til at tage en tur af ca. en uges varighed til andre steder i USA og til Mexico dels med fly, dels med lejet bil.

Bo (planche 28 og 29)

Bo tog sit eget liv i slutningen af april 1993. Inga og jeg har endnu ikke overvundet vor store sorg. Det falder mig tungt at skrive dette afsnit.

Lad mig først skrive noget om Bo's udvikling. Jeg har tidligere nævnt hans fødsel. Han dukker også op her og der i denne beretning i forbindelse med rejser, han deltog i. Men her vil jeg prøve at beskrive hans livsforløb mere systematisk. Når jeg gør det for ham, men ikke for mine andre børn, så er det simpelthen fordi han jo ikke, i modsætning til de andre, kan gøre det selv. Inga har gennem årene været flittig til at skrive dagbøger. Mange af de følgende oplysninger har jeg kunnet datere takket være hendes dagbøger og fotomapper.

Han blev som nævnt før født den 9. august 1974. Allerede i november kom han i vuggestuen Vævergården. På grund af sit medfødte hofteskred måtte han have en skinne på. Det første transportmiddel, vi benyttede for ham, var Evas superfine dukkevogn. Vi havde ham blandt andet med i Tivoli, da han var 3 uger gammel. Det vakte lidt opsigt, at vi kørte rundt med et lille levende barn i en dukkevogn, men det tog vi os ikke af. Dukkevognen var stor nok til ham, og den var lettere at transportere i bil end en almindelig barnevogn. Han udviklede sig godt. 5 uger gammel havde vi fin øjenkontakt med ham. Inga skriver, at han smilede og hvinede, som om han var ved at sprække af grin. Da han var 3 måneder gammel, fik han sin skinne af. Det var en stor lettelse, fordi det var besværligt at skifte ham og vaske ham med skinne på. Hans første tand kom, da han var 5 måneder gammel. Inden han var 8 måneder gammel kunne han rejse sig selv i kravlegården.

På sin et års fødselsdag tog vi ham med på Bakken. Vi så på Mester Jakel teater, men det var han lidt betænkelig ved. Han kunne nu stå og gå selv en 3 – 4 skridt. I treårsalderen kom han i børnehaven Bindeledet, og var for første gang med på feriekoloni med børnehaven, da han var 4 år gammel.

Han kom lidt sent i gang med at tale. Derfor var han til høreundersøgelse, da han var 4 år gammel. Den viste, at han havde svagt nedsat hørelse for høje toner. Det er muligvis noget han har arvet efter mig. Det vanskeliggør taleforståelse. Han kom også til tale- og høreundervisning.

Ingas forældre havde et sommerhus i Mols bjerge. Bo elskede at komme der. Vi var meget ude at bade. Bo var en rigtig vandhund.

I sommeren 1976 var Bo for første gang med på en udenlandstur. Vi holdt sommerferie i Portugal. Det var ved denne lejlighed han og Eva tømte skålene med nødder i Portvinsinstituttet, som jeg har fortalt om tidligere.

I december 1977 var Bo med Inga, Eva og mig til en miljøkonference i Paris, hvor jeg var leder af den danske delegation. Vi besluttede alle at tage derned med bil og efterfølgende at holde juleferie i Sydfrankrig. Den franske regering, der var vært for konferencen inviterede deltagerne med familie til en middagsbuffet på en *Bateau Mouche*, et af de store turistskibe, der sejler på Seinen. Det var en meget fornem buffet, blandt andet var der fade med kanapeer med ægte kaviar. Lille Bo faldt for kaviaren, og inden vi havde set os om, havde han tømt fadene med kaviar. Han har tidlig haft smag for gode sager. Vi holdt jul i Avignon, var derefter i Marseille og besøgte Pouilly – Fuissé, hvor jeg havde været vinbonde i 1947, på vejen hjem.

I 1981 kom Bo i skole på Bagsværd skole og samtidig startede han på fritidshjemmet Holmegård. Allerede i oktober 1981 var han med fritidshjemmet på en bustur til Harzen. Det var med nogen bæven vi sendte ham af sted på den første længere tur uden at forældrene var med. Men Bo klarede det fint. Der var ingen hjemveproblemer.

Lige før Jul det år fødte Lone Rosa. Bo har altid været stærkt knyttet til hende. **(Planche 22).**

I februar 1982 var vi med Ingas forældre på Tenerife. Den tur har jeg tidligere berettet om.

I 1983 blev Bo ulveunge. Bo har været ihærdig spejder hele livet. Han blev patruljefører i 1988 og seniorspejder i 1991. Han var med på alle spejderlejre. En tidlig stor oplevelse i denne forbindelse var hans deltagelse i ”Blå Sommer” en fælles lejr for alle Danmarks blå spejdere, der vistnok finder sted hvert 4.år. Bo var med første gang som 11 årig. Lejren blev afholdt i Haderslev. Et par dage efter at den var startet, kørte vi derned for at besøge ham. Det havde regnet kraftigt i dagene inden vi ankom. Haderslev havde fået navneforandring til Pladderslev. Vi ledte efter Bo på pladsen. Det var svært at kende ham igen, sådan som han var indsmurt i mudder. Inden vi kørte videre, fik vi ham dog rensset for det værste skidt. Inga, Eva og jeg fortsatte sydpå, hvor vi tilbragte nogle gode dage med vort telt i Sønderjylland og Sydslesvig.

En af de store årlige spejderoplevelser var Mølleåsejladsen, Spejderne, der arbejdede sammen i små hold, fik dagen før udleveret en presenning, kvas og grene samt sejl garn. Af dette materiale skulle de bygge et fartøj, der kunne transportere dem fra Bagsværd sø gennem Lyngby til Rådvad, en tur på knapt 10 km. Undervejs skulle en række sluser passeres, hvor fartøjet skulle transporteres over land.

Bo var 15-16 år gammel, da han første gang var med til denne sejlads. Han kom dog ikke så langt. Blot få meter fra startstedet, gik fartøjet jammerligt til bunds, og stakkels Bo vadede dyngvåd i land. Et par år senere var han og hans kammerater dog blevet dygtigere. De gennemførte hele den lange tur på godt 4 timer. I alt deltog han 3 gange i denne sejlads.

Inga kom for øvrigt også med i spejderarbejdet. Hun blev medlem af gruppestyrelsen og var ofte med som medhjælper, når ulveungerne tog på lejrtur.

På Miljøstyrelsen havde jeg, som tidligere nævnt med dambrug og havbrug at gøre. Herunder hørte også østersproduktion. I oktober 1984 skulle der indvies et østersbrug i Isefjorden syd for Orø. Vi var inviteret til denne lejlighed, der fandt sted dagen efter, at de første østers var sat til salg på det danske marked. Vi havde netop besøg af den hollandske østersforsker Bram Drinkwaard og hans kone, som var vore gode venner. Sammen med dem kørte vi til Orø. På vejen derop passerede vi Williams hotel i Farum, hvor der på store skilte blev reklameret med 6 danske østers for 75 kroner. Da vi kom til Orø, var der prøvesmagning. Gæsterne stod i kø for at få en østers, der blev åbnet lige for næsen af en. Efter at vi havde fået vore østers, der smagte skønt, havde vi og vore hollandske gæster en længere samtale med Østersbrugets leder. Vi lagde ikke mærke til, hvad Bo foretog sig. Efter nogen tid kom han dog hen til os og sagde -. Ih, hvor er østers dog dejlige. Jeg har allerede spist for 300 kroner -. Hver gang han havde fået en østers, var han gået bag i køen igen, og på denne måde havde han fået skovlet de friske levende østers i sig. Igen et eksempel på Bos sans for de virkelige udsøgte madvarer.

Østersbruget havde desværre ikke nogen lang levetid. Østerserne blev dyrket på liner, der var ophængt i bøjler. Under en storm rev alle bøjlerne sig løs og forsvandt ud i Isefjorden. Da østerserne er to år om at udvikle sig til salgbar størrelse, var det det to års arbejde der med et forsvandt. Østersbruget krakkede.

Bo var aktiv sportsdyrker. Tidligt lærte han at svømme. Han blev medlem i Gladsaxe Idrætsforenings svømmegruppe i 1985 og deltog ofte i svømmekonkurrencer. Han var dog ikke vindertypen. Han prøvede også andre sportsgrene. Han spillede i korte perioder basketball og badminton, men senere blev kajakroning hans store sportsinteresse. Han var fra 1987 medlem af Nybro-Fureå Kajakklub.

Bo viste sig at være særdeles musikalsk. Det begyndte med, at jeg forærede ham et lille musikinstrument. Det var en besynderlig mellemting mellem et keyboard og en mundharmonika. Gennem en slange blæste man ind i siden på det lille instrument. Det havde ca. 2 oktaver klavertangenter og dem spillede man på, mens man blæste. Bo begyndte snart at spille melodier på det og ønskede sig så et rigtig keyboard. Han fik så et Yamaha instrument. Det var stadigvæk ret primitivt, men det havde flere oktaver. Bo lærte sig selv noderne og flere melodier føjedes til hans repertoire. Efter sit eget ønske begyndte han så i 14 – års alderen at gå til klaverundervisning i Bagsværd Skoles frivillige musikundervisning. Hans klaverlærer gjorde os opmærksom på hans begavelse. Det førte til, at vi købte et mere professionelt elektronisk klaver. Han brugte hvert ledige øjeblik til at spille på det. Hans repertoire var ret alsidigt. Men han gjorde måske særlig meget ud af at spille Scot Joplins ragtime melodier. I februar 1991 deltog han på sin lærers foranledning i en offentlig klaverkonkurrence i Odd Fellow Palæets store sal. Det

var Steinways Piano Festival. Han spillede Joplins "Entertainer". Det gik udmærket, uden at han dog vandt en præmie.

I slutningen af 80-erne fik vi vor første computer. Formelt var det Inga, der fik den, men det var nok mest for at hun ikke skulle gøre vrøvl over, at jeg havde brugt penge til en så unyttig ting. Men det var Bo, der meget snart overtog den. Han lærte sig selv at programmere og klarede ganske vanskelige opgaver. Han var meget interesseret i kaosteorier og skabte de særeste figurer på computerskærmen.

I 1991 kom han i Gladsaxe Gymnasium på den matematisk-naturvidenskabelige linie. Han klarede sig fint i skolen og var utvivlsomt en af de bedste i klassen. Han var meget hurtigt opfattende og behøvede ikke at bruge alt for meget tid på sine hjemmeopgaver.

Han var ret indelukket, gik højt op i sine interesser. Havde ikke mange venner. I reglen var det blot en enkelt jævnaldrende dreng han kom venskabeligt sammen med. Han havde dog et stort positivt netværk i forbindelse med sine spejderaktiviteter. Han holdt meget af at omgås med mindre børn, ikke mindst hans yngre kusiner så op til ham.

Jeg tror, at han blev mobbet lidt i sin klasse. Den lange ranglede dreng med den lange hals kunne måske godt blive drillet for sit udseende. Mens han endnu gik i Bagsværd Skole, var han engang udsat for et grimt tilfælde af mobning. Han kom en dag noget forslået hjem. Først ville han ikke fortælle, hvad der var sket, men efterhånden blev det klart for os, at han var blevet overfaldet på vejen hjem fra skolen af to drenge fra klassen. Vi talte med klasselæreren om sagen, og det har så vidt vi ved ikke gentaget sig. I sin holdning var han altid meget fredelig. Han prøvede at undgå voldsepisoder. Heller ikke i hjemmet hørte han til dem, der råbte op. Hvis han blev skældt ud for et eller andet, så bed han det i sig.

Bo har igennem flere år suppleret sine lomme penge med forskelligt arbejde. I en periode gik han med morgenaviser. Det var en ret stor belastning for Inga og mig, fordi vi meget ofte måtte overtage hans tjans, når han var til spejderlejr eller ikke kunne komme op efter en fest. Senere arbejdede han på plejehjem, mest Hareskovbo, som medhjælp i køkkenet og i forbindelse med servering og oprydning i spiselokalerne.

Da jeg gik på pension primo 1993 gik han i 3.g og stod altså foran sin studentereksamen. Vi kunne ikke hos ham mærke nogen nervøsitet i denne anledning. Han virkede som om han var overbevist om, at han ville klare eksamen uden nogen som helst problemer. Han havde været til lægdsrulle og valgte at aftjene sin værnepligt i telegraftropperne, fordi han der ville få en uddannelse i elektronik, som han var yderst interesseret i. Først derefter ville han begynde et studium sikkert i et teknisk-naturvidenskabeligt område. Han havde således tilrettelagt sin fremtid adskillige år frem i tiden uden nogen slinger i valsen.

I forbindelse med rejser, hvor jeg havde Inga med, har han flere gange været alene hjemme. Der var altid ryddeligt, når vi kom hjem. Vi var meget trygge ved at efterlade ham hjemme.

I det tidlige forår 1993 tog Inga og jeg på en tur til Sicilien. Igen var Bo alene hjemme, og det gik fint.

Vi havde besluttet, at vi alle, når Bo var færdig med sin studentereksamen, ville tage til USA for at besøge Eva og Peter. I forbindelse med denne tur ville Inga og jeg tage på tur til sydvest USA med fly og bil. Bo ville hellere tage en lignende tur sammen med andre unge mennesker. Gennem studenterrejsebureauet Kilroy bestilte vi en tur til Bo, som med en minibus ville køre ham gennem USA sammen med et lille hold andre unge.

I slutningen af April tog Inga og jeg igen af sted. Dengang til Sydfrankrig. Bo skulle læse til eksamen og havde så ro til det derhjemme. Lige inden vi rejste, samlede hans klasse i en slags lejr til et arrangement, der kaldtes den Blå Bog. Her skulle der foretage en slags beskrivelse af de enkelte elever, foretaget af de andre. Sådant som det var beskrevet for mig, lød det, som om det godt kunne udvikle sig til en barsk omgang. Jeg kan huske, at min sidste bemærkning til Bo, inden han skulle af sted, var, at det nok ikke var noget mentalhygiejnisk hensigtsmæssigt arrangement. Vi rejste umiddelbart efter og skulle aldrig mere se Bo.

Den 24. april 1993 fløj vi til Barcelona, hvor vi lejede en bil og kørte til Balarucles-Bains, sydvest for Montpellier, hvor vi havde lejet et appartement. I de næste dage kørte vi rundt i Languedoc, hvor vi specielt klatrede op til en række utilgængelige borge, bygget i middelalderen af Katharerne, en forfulgt sekt. Vi var også i Dali-museet i Figueres nord for Barcelona og en lang tur i Pyrenæerne, bl.a. i Andorra.

Den 6. maj om morgenen var der en opringning til os fra Danmark. Det var Steffen, der fortalte, at Bo var død. Vi fik at vide, at han havde taget sit eget liv. Han var blevet fundet af sine spejderkammerater, der havde savnet ham til de sidste to ugentlige spejderaftener. De havde ringet hjem til os, men der var ikke blevet svaret. De tog derefter ud til os. Der var mørkt i huset, men gennem en sprække i gardinet i Bos værelse så de ham ligge på sin seng. Der var en del blod. De ringede straks til politiet, der kom med en låsesmed. Politiet havde fundet Steffens adresse og ringede til ham endnu samme aften. Steffen forstod, at der så slemt ud i huset. Politiet anbefalede, at han fik et rengøringsfirma til at fjerne de værste spor og ville have vor accept, så der så nogenlunde rimeligt ud, når vi kom hjem. Inga og jeg var selvfølgelig forfærdede. Vi ville straks hjem, men kunne ikke arrangere det fra hotellet. Steffen bestilte så en flyvning samme eftermiddag for os fra Barcelona. Vi pakkede i en fart og kørte så til Barcelona. Vi ankom adskillige timer, før vor flyafgang og tog en tur ud i retning af Montserratbjerget for at aflede vore tanker. I Kastrup blev vi hentet af Steffen og Lone. Eva kom fra USA et par dage efter.

Inga og jeg var hos politiet, hvor vi blev orienteret om de nærmere omstændigheder ved Bos selvmord. Det blev klart for os, at der var tale om en spontan reaktion. I køleskabet var der mad, som han havde købt til flere dage. Han havde lejet en video antageligt dagen før sin død. I posten var der en rykker fra udlejningsfirmaet for at få den tilbage. Det viste sig også, at Bo må have ligget død i en halv snes dage, før han blev fundet. Der var ikke noget afskedsbrev fra ham. Vi talte med skolen for at høre, om der i forbindelse med Blå Bog arrangementet var blevet mobbet mod Bo. Det benægtede skolen. Vi fik også bekræftet af politiet, at der ikke kunne være tale om en forbrydelse begået mod Bo. Både politiet og vor læge mente, at Bo må være blevet grebet af en øjeblikkelig svær psykose, der havde ført

ham til denne tragiske handling. Der var dog intet i Bos liv, der kunne have indikeret for os, at der var en sådan latent fare.

Den eneste mulige afskedshilsen fra Bo til os var noderne til en af hans yndlingsmelodier, der var opslået på hans klaver. Det var Andrew Lloyd Webbers ”Dont cry for me Argentina”.

Bo lå på retsmedicinsk Institut. Vi ville gerne se ham for bisættelsen og tog derud i forbindelse med, at han skulle lægges i kiste. Både bedemanden og personalet på instituttet frarådede dog på det kraftigste, at vi så ham, Vi kunne kun røre ved ham, da han lå i en uigennemsigtig plasticpose i kisten.

Ved bisættelsen i det lille kapel på Gladsaxe Kirkegaard var foruden familien hans klasse og spejderkammerater tilstede. Der var ingen form for kirkelig højtidelighed. Jeg sagde nogle få ord, og så spillede vi et bånd med ”Dont cry for me Argentina”. Bos urne er bisat på denne kirkegård.

Vore børn blev hos endnu nogle dage efter bisættelsen. Vi aflyste vor USA-tur, fordi vi var alt for oprevne til at kunne klare det. Inga og jeg fik psykologhjælp i en sorggruppe på Københavns Amts psykiatriske institution Stolpegård. Efter 5 – 6 møder mente jeg, at jeg kunne klare mig selv. Inga fortsatte i ret lang tid og har efter at de organiserede møder holdt op, fortsat at komme regelmæssigt sammen med nogle af de andre sørgende, hvilket har ført til varige venskaber.

USA

I efteråret 93 var vi kommet så meget på fode, at vi kunne gennemføre den USA-tur, som vi måtte aflyse tidligere. Det var skønt at besøge Eva og Peter i deres rare hus midt i en stor have og med udsigt til Atlantas skyskrabere, når man gik et par skridt ned ad vejen. Efter godt en uge fløj vi Las Vegas, hvor vi hentede den i forvejen reserverede bil fra Hertz. Her som mange senere fik vi en meget bedre bil, end den vi havde bestilt. Vi nød det fantastiske gøgl i denne by. Vi havde besluttet os til overhovedet ikke at spille og gennemførte det. Vi gik dog på en række kasinoer, dels for at nyde de meget billige, men alligevel overdådige buffeter, der tilbydes for at lokke folk ind, dels for at undres over de hundreder og atter hundreder af spilleautomater, hvor folk med døde øjne smider den ene mønt efter den anden ind i den dertil beregnede sprække. Derfra kørte vi over den gigantiske Hoover-dæmning til Falstaff, som vi brugte som udgangspunkt til Grand Canyon og en række andre nationalparker. Vi var specielt betaget af de mange ruiner af mere end 1000 år gamle indianerbyer. Vi tilbragte også et par dage i Navajo-indianernes reservat, der blandt andet rummer Monument Valley med de enorme stensøjler, der er resultat af millioner af års erosion. Vi kørte langs den store opstemmede sø Lake Powell, hvor folk sejlede rundt i husbåde ud og ind ad dybe fjorde og mellem utallige øer.

Derfra tog vi til Death Valley, jordens dybeste sted, hvor der midt i den hede ørken er en oase med frodig plantevækst. Derefter langs med Sierra Nevada til Mono Lake, hvor opstigende mineralrigt grundvand har dannet mange meter høje tufsøjler. Herfra kørte vi ind i Yosemite Nationalparken med grandiose granitbjerge og skove med kæmpetræer. Der havde vi en barsk oplevelse. Under kørslen gennem Death Valley var vi kommet ind i en sandstorm. Der var trængt sand i lejet til ventilatoren for bilens køler, som holdt op med at fungere. Under bjergkørslen begyndte vandet at koge i køleren. Vi måtte flere gange hælde nyt vand på, men det

fordampede hurtigere, end vi kunne skaffe mere vand. Sent om eftermiddagen kom vi til nationalparkens eneste tankstation, hvor man dog ikke kunne hjælpe os med en reparation. Vi ringede så til Hertz' nødtelefon. Mens vi ventede i røret, fik Hertz arrangeret, at en kranvogn med en ny bil på slæb ville komme fra Fresno, der ligger over 250 km fra, hvor vi var. Lidt før midnat fik vi vor nye bil, og i nattens mulm og mørke kørte vi ad smalle bjergveje videre igennem parken og ud til en lille by, hvor vi havde reserveret et værelse på et motel. Dagen efter kørte vi så til San Francisco, hvor jeg jo har været tidligere og som jeg glædede mig til at gense og vise frem for Inga. Derfra fløj vi tilbage til Atlanta, hvor vi igen var en uges tid og så til New York. Efter tre dages ophold der, fløj vi hjem.

Eddie (planche 29)

I alle årene der er gået siden hen, har vi været i USA en eller to gange om året. To gange har Inga været der alene, efter at Eva og Peter havde fået deres lille søn Eddie, som er specielt Ingas men også min øjensten.

Den første tur til Atlanta har dannet mønster for alle de efterfølgende, hvor Inga og jeg var sammen derovre. Først en periode i Atlanta, derefter en periode med besøg i andre områder af USA og så igen en periode i Atlanta, før vi tog hjem igen. Efterhånden har vi været i mere end halvdelen af USA's 50 stater.

Mexico (planche 27 og 28)

Jeg har igennem mange, mange år interesseret mig meget for Mexicos kunst. Jeg tror, at det startede med en udstilling, jeg så i Stockholm i 1952. I 1963 havde Louisiana to store udstillinger, hvoraf den ene omhandlede Mexicos præcolumbianske kunst og den anden nyere mexicanske kunst og folkekunst. Dem besøgte jeg flere gange. Også på Charlottenborg har der i hvert fald to gange været mexicanske udstillinger. Den sidste i 1992 havde titlen "Mexico - Myte og Magi – 100 års mexicansk kunst". Igen i 1987 var der en mexicansk udstilling på Louisiana. Jeg har udstillingskataloger fra de fleste af disse udstillinger, lige som Louisiana Revy har givet en grundig gennemgang af emnet.

På baggrund af denne interesse var det nærliggende, at vi skulle tage på ture til Mexico i forbindelse med vore besøg i Atlanta. Indtil nu har vi været i Mexico i 1996, 1997 og 1998. Disse ture skuffede ikke vore forventninger. På den første tur var vi hovedsageligt i Mexico City, en by med ca. 25 millioner indbyggere. Byen er bygget op på resterne af den præcolumbianske aztekiske hovedstad – Tenochtitlan, der lå på en ø i en meget stor sø - Texcoco søen. Den var via en dæmning forbundet med det omgivende land – en højslette i næsten 2000 meters højde. Byen havde mange store templer og pragtbygninger, men spanieren Cortez jævnedet det hele med jorden efter erobringen i 1521 og benyttede bygningsmaterialerne til kirker, klostre og paladser. Dog har man i de seneste år udgravet mange rester af aztekernes templer. Efterhånden er en stor del af den gamle sø udtørret, men det meste af byen hviler på usikker grund. Byens store katedral synker år for år ned i den mudrede undergrund. Mange voldsomme jordskælv har også bidraget til ødelæggelse af værdifuld arkitektur. Dog står der i den indre, historiske by stadigvæk mange smukke bygninger fra den spanske kolonitid, der varede indtil 1815, da Mexico løsrev sig fra kolonimagten. Det moderne Mexico har adskillige virkelig gode arkitekter og deres arbejde har sat sit præg på byen. Noget enestående er bygningernes udsmykning. Overdådige skulpturelle detaljer på kolonitidens

kirker og palæer. Kæmpemæssige freskoer og mosaikker uden på bygninger og i buegange, der vender mod bygningernes gårde. Eller huse beklædt med smukke kakler. Byen har et yderst moderne arkæologisk, etnografisk museum, der viser højdepunkter i de forskellige gamle mexicanske indianergruppers kunst og tilsvarende disse gruppers nyere folkekunst. Der er flere kunstmuseer, alle eksemplarisk opbygget, men meget kunst finder man også i tilgængelige offentlige og private bygninger.

Cirka 50 km uden for byen findes resterne af en storby og et tempelområde, der meget velbevaret. Det hedder Teotihuacan og stammer fra perioden fra kort før vor tidsregning og indtil omkring år 900. Vi ved ikke meget om det folk, der boede her for så at forsvinde sporeløst. Der er to pyramider, der står mål med de gamle ægyptiske, meget smukt dekorerede templer og et stort boligområde, hvor de indvendige vægge var dækket af farvestrålende freskoer.

I Mexico by møder man nutidens indianere dels på markeder, dels på valfart til kirker. Hver stamme har sin egen folkedragt, der stadigvæk bruges. På markederne kan man finde deres folkekunst – tekstiler, keramik, smykker og er man heldig kan man se dem optræde med deres traditionelle danse. Dette held havde vi ved flere lejligheder rundt i byen. I byens kulturpalads – Palacio de Bellas Artes har vi på teaterscene set en forestilling, hvor de forskellige folkegruppers traditionelle danse forevises af professionelle dansere. Mexicansk folkemusik er også noget særligt. Midt i byen ligger Garibaldipladsen. Den fyldes hver aften med utallige musikgrupper, alle klædt i mexicanske rancho-kostymer – kæmpemæssige sombreros, bukser forsynet med guldknapper ned langs sømmen og en poncho over skulderen. De kaldes Mariachis og er professionelle musikanter, der optræder på pladsen i forventning om at blive hyret til bryllupper (deraf navnet, beslægtet med marriage) eller andre festlige lejligheder. De væsentligste instrumenter er guitarer i forskellig størrelse, trompeter og violiner.

Min interesse koncentrerede sig om fire store malere: Diego Rivera, José Clemente Oroscó, David Alfaro Siqueiros og Rufino Tamayo. De tre første er hovedsageligt kendt på grund af de freskoer, de har malet i perioden 1922 – 60 i og på offentlige bygninger, mens Tamayo har malet på lærred i en delvis abstrakt stil. Inga og jeg travede rundt i Mexico City for at studere freskoerne og tog et stort antal fotografier. Tamayo har sit eget vidunderlige museum i udkanten af byen. Dog er der forholdsvis få af hans billeder der, idet det meste af hans værk er i privateje. Blandt de nævnte kunstnere har jeg lagt hovedvægt på studiet af Diego Rivera og hans kone Frida Kahlo, der også var en stor maler hovedsageligt af selvportrætter i en symbolistisk stil.

I 1997 var Inga og jeg igen i Mexico. Denne gang koncentrerede vi os om Mayaernes fantastiske verden. Vi tilbragte 14 dage i Yucatan, hvor vi boede i hovedbyen Mérida og derfra med lejet bil besøgte en halv snes af mayaernes store tempelområder.

På vor tredje tur i 1998 havde vi Eva med. Eva gik mest sine egne veje, men Inga og jeg foretog en systematisk gennemfotografering af de nævnte kunstners værker, igen med hovedvægt på Diego Rivera.

Et af Diego Riveras hovedværker i Mexico City er en 16 meter lang og 5 meter høj fresko med navnet "Drøm om en Søndag Eftermiddag i Alameda" (Alameda,

egentlig poppellund, er navnet på byparken i Mexico City's centrum. Her flanerer man om søndagen). Freskoen blev oprindeligt lavet i 1947 til et hotel på en gade, der afgrænser alamedaen. Hotellet blev ødelagt ved det store jordskælv i 1985, men freskoen blev reddet og flyttet tværs over gaden til et museum, der blev bygget alene for dette billede. Freskoen viser historiske personer lige fra Mexicos spanske erobring og til i dag. Desuden Diego Rivera selv (som barn) og hans familie. De er alle på tur i parken. Blandt familien ses også hans datter Guadalupe Rivera Marin med sin lille søn Juan Pablo på armen.

Kort efter vor hjemkomst fra Mexico og USA i 1996 så jeg tilfældigvis, at Guadalupe Rivera Marin skulle holde foredrag om Diego Rivera i det mexicanske kulturinstitut i Hellerup. Inga og jeg meldte os til foredraget, som var enestående godt. Guadalupe er en kendt forfatter, politiker og diplomat i Mexico. Efter foredraget var der lejlighed til at stille spørgsmål. Jeg var interesseret i at vide, om de nutidige personer på den fresko, jeg lige har omtalt var malet efter levende model. Jeg introducerede mit spørgsmål på følgende måde: "Jeg har mødt Dem tidligere". Guadalupe så spørgende på mig uden at kunne genkende mig. "Jo, det var i en drøm om en søndag eftermiddag i alamedaen. De havde deres lille søn Juan Pablo på armen. Kan De huske det". Guadalupe svarede: "Ja, det kan jeg godt". Henvendt mod publikum fortsatte jeg: "Der kan De bare se, jeg har mødt Guadalupe Rivera i en drøm, og det kan hun godt huske".

Latter blandt publikum. Så forklarede jeg, at det var en fresko af Diego Rivera, jeg hentydede til, og at jeg gerne ville vide, om hun var blevet malet som levende model eller om det var efter et fotografi. Hun svarede, at hun faktisk har stået model til billedet. Bagefter hilste vi på hinanden. Hun var overrasket over, at nogen i Danmark kendte billedet så nøje. Der er nemlig i alt 75 personer på billedet. Hun skrev en nydelig dedikation i en bog af hende, som jeg havde købt på kulturinstitutionen ved samme lejlighed. Den hedder "Fridas Fester" og er faktisk en kogebog, der beskriver de måltider, der blev nydt hjemme hos Frida Kahlo og Diego Rivera, når de holdt fest.

Denne aften blev jeg opmærksom på, at der fandtes et Dansk-Mexicansk selskab, som afholder en række arrangementer i løbet af året. Inga og jeg indmeldte os straks. Dette selskab har jeg brugt ikke så lidt tid på i årene efter. Det begyndte med, at jeg på en generalforsamling tilbød at holde et lysbilledforedrag om Diego Rivera. Det blev accepteret. I juni 99 holdt jeg foredraget "Diego Rivera – paradokser og modsigelser", Jeg viste ca. 50 lysbilleder, taget af min samling på over 400 lysbilleder vedr. Mexicos kunst. Jeg fik ros for foredraget.

I slutningen af 1999 åbnede Kunstforeningen i København en stor Diego Rivera udstilling i sin bygning på Gammel Strand. Jeg deltog ved flere lejligheder som rundviser i udstillingen, holdt et foredrag med rundvisning for Dansk Ingeniørforening og senere for Dansk-Mexicansk Selskab. Begge gange for udsolgt hus.

I 2001 var Inga og jeg til en rundvisning på Københavns Universitet på Frue Plads, hvor vi så på og hørte om kunsten i Universitetets gamle hovedsæde. Det var Københavns Universitets kunstforening ZOOM, der var arrangør. Bagefter fik vi lidt natmad i Munkekælderen i universitetskomplekset. Vi sad sammen med medlemmer af Zooms bestyrelse. Jeg nævnte, at det jo var dejlig kunst, vi havde set, men at det ikke var noget sammenlignet med Kunsten på universitetet i Mexico

City, som Inga og jeg havde gennemvandet, og hvorfra jeg havde mange lysbilleder. Man bad mig om at udarbejde et forslag til en foredragsaften. Jeg sendte ZOOM kopier af nogle af mine fotografier, talte med den mexicanske ambassade om at måtte låne kulturinstituttets foredragssal og om at få lov til arrangere en beskeden mexicansk buffet efter foredraget. Det var i orden. Ambassaden henviste mig til en herboende mexicaner, som havde et diner transportable, der ville sørge for mad og servering. ZOOM sagde ok. Mit foredrag blev holdt i oktober 2002. Det havde titlen ”Kunst og Kunstnere på Universidad Nacional Autónoma de Mexico (UNAM) og andre højere undervisningsinstitutioner i Mexico City”. Den mexicanske ambassadør Hector Vasconcelos bød velkommen. Ambassaden havde også sørget for drikevarerne til buffeten.

I marts 2003 holdt jeg det samme foredrag for Dansk-Mexicansk Selskab. I øvrigt blev jeg i 2003 indvalgt i dettes selskabs bestyrelse. Bestyrelsen udpegede mig efterfølgende som selskabets næstformand. Jeg blev også redaktør af et nyhedsbrev, som selskabet på min foranledning besluttede at udsende til medlemmerne.

Inga og jeg har haft megen fornøjelse af vort medlemskab i selskabet. Vi har været til mange gode foredrag, særlig mens Walter Astié-Burgos var ambassadør. Han var tidligere kulturattaché ved Mexico’s ambassade i Washington, USA. Han var selv aktiv kunstner som maler og var den, der havde oprettet kulturinstituttet. I hans tid var der arrangementer næsten hver måned, og vi var meget hyppigt aftengæster i residensen. Han efterfulgtes i 2000 af Hector Vasconcelos, som var lidt af en dødbider. Han interesserede sig ikke særlig for kultur og for Dansk-Mexicansk selskab. Samtidig var selskabets formand Hans Christian Bjerg meget lidt aktiv. I 2004 afgik Vasconcelos som formand, vistnok efter at have påkørt en anden bil i fuld tilstand. En ny ambassadør skal tiltræde primo 2005. Det bliver en dame, som jeg i skrivende stund ikke kender.

For øvrigt blev jeg i slutningen af 2004 uvenner med Hans Christian Bjerg. Ved et bestyrelsesmøde bebrejdede jeg ham hans inaktivitet og rod i hans regnskaber. Som konsekvens af det, er jeg udtrådt af bestyrelsen. Det betyder nok afslutningen af min egen aktivitet for selskabet og kulturinstituttet. Jeg fortsætter dog som menigt medlem af selskabet.

Efterskrift (planche 30)

Vi er nu i december 2005. Jeg begyndte at skrive disse erindringer i 2002. Jeg er nu 79 år gammel og stort set still going strong. Jeg har dog været indlagt på hospital flere gange. For 12 år siden blev det konstateret, at jeg har prostatakræft. Jeg blev opereret for det 3 gange og har siden ikke haft problemer med det. For 3 år siden fik jeg et akut blødende mavesår og måtte hastindlægges i flere omgange.

Medicinsk behandling har klaret dette problem. Jeg er overvægtig og har på det seneste haft problemer med mit syn på højre øje, hvilket kan hænge sammen med, at jeg på grund af overvægt, stor tilbøjelighed til at spise slik og mangelfuld motion er på randen til at lide af diabetes 2. Jeg er nu godt i gang med at tabe mig, har lagt slik på hylden og motionerer dagligt kraftigt på Bakkegården her i Bagsværd, hvor der er et motionscenter for kommunens pensionister.

I indledningen til dette skrift har jeg omtalt, at jeg følger min gamle ven, Georg Andrups råd om at beslutte at være glad. Jeg følger stadig dette råd og har ikke svært ved det, idet jeg synes, at jeg fortsat har en god livskvalitet og meget at glæde mig over.

Inga og jeg rejser fortsat en del. I den periode, hvor jeg har haft gang i skrivningen af erindringerne, har vi været 4 gange i USA, engang i Wien, i Madrid, Barcelona, Venezia og Berlin. Om en måned skal vi igen til Spanien.

Inga og jeg har adskillige venner, som vi hyppigt mødes med.

Kan man af dette skrift se, hvem jeg er? Er jeg østriger, dansker, jøde? Georg Brandes blev engang spurgt om han var dansker eller jøde. Han svarede dertil: Jeg er Georg Brandes. Tilsvarende må jeg sige, at jeg er Erik Somer. Det er det, jeg har villet udtrykke med det lille gruk af Piet Hein, der står som motiv for disse erindringer på første side. Jeg føler lige så meget loyalitet over for Danmark, som nogen dansker, jeg vedkender mig også mit tilhørsforhold til det jødiske folk, selv om jeg ikke dyrker jødisk religion og jeg har stadigvæk en vis veneration over for Østrig. Jeg har rejst over en stor del af verden og har opholdt mig og arbejdet i mange forskellige lande, og overalt følt mig godt tilpas og prøvet at være loyal over for det land, jeg arbejdede i. Måske kan jeg bedst beskrives som verdensborger, hvilket passer med mit ungdomsengagement i organisationen Én Verden.

Jeg ved ikke, hvad de kommende år vil bringe mig og hvor længe jeg vil være i stand til at tænke og skrive nogenlunde klart. Derfor ved jeg ikke, om jeg vil skrive tillæg til disse erindringer på et senere tidspunkt. I alt fald: Slut for denne gang.